

FUNDACJA
nowoczesna
Polska

! Collegium Civitas
Więcej niż studia!

Cybernauci – diagnoza wiedzy, umiejętności i kompetencji
dzieci i młodzieży, rodziców i opiekunów oraz nauczycieli
w zakresie bezpiecznego korzystania z internetu.
Raport podsumowujący badanie ex-ante.

Opracowanie:
dr Małgorzata Baran
Ewa Cichocka
Paweł Maranowski
Wojciech Pander

Warszawa, 2016

Zrealizowano w ramach projektu
„Cybernauci – kompleksowy projekt
kształtowania bezpiecznych zachowań w sieci”
finansowanego przez Ministra Edukacji Narodowej

MINISTER
EDUKACJI
NARODOWEJ

Spis treści

1.	Wyniki badania – wyniki analizy ilościowej	7
1.1.	Opis badanych grup	7
1.2.	Rodzice	9
1.2.1.	Korzystanie z TIK	9
1.2.2.	Bezpieczeństwo w sieci – wiedza i doświadczenie.....	10
1.2.3.	Podnoszenie wiedzy i kwalifikacji	17
1.3.	Nauczyciele.....	19
1.3.1.	Korzystanie z TIK	19
1.3.2.	Bezpieczeństwo w sieci – wiedza i doświadczenie.....	20
1.3.3.	Bezpieczeństwo w sieci a szkoła	27
1.3.4.	Podnoszenie wiedzy i kwalifikacji	29
1.4.	Uczniowie szkoły podstawowej.....	29
1.4.1.	Korzystanie z Internetu	29
1.4.2.	Bezpieczeństwo w sieci – wiedza i doświadczenie.....	33
1.5.	Uczniowie gimnazjum.....	37
1.5.1.	Korzystanie z Internetu	37
1.5.2.	Bezpieczeństwo w sieci – wiedza i doświadczenie.....	39
1.6.	Uczniowie szkół ponadgimnazjalnych	47
1.6.1.	Korzystanie z Internetu	47
1.6.2.	Bezpieczeństwo w sieci – wiedza i doświadczenie.....	49
2.	Wyniki badania - wyniki analizy jakościowej	60
2.1.	Rodzice	60
2.1.1.	Sposoby korzystania z Internetu	60
2.1.2.	Wiedza na temat bezpieczeństwa w Internecie	61
2.1.3.	Umiejętności rozpoznania zagrożeń związanych z korzystaniem z Internetu.....	63
2.2.	Nauczyciele.....	65
2.2.1.	Sposoby korzystania z Internetu	65
2.2.2.	Wiedzą na temat bezpieczeństwa w Internecie oraz umiejętność rozpoznania tych zagrożeń	66
2.2.3.	Podnoszenie kwalifikacji	69
2.3.	Uczniowie	71
2.3.1.	Sposoby korzystania z Internetu	71
2.3.2.	Wiedza na temat bezpieczeństwa w Internecie	72
2.3.3.	Umiejętności rozpoznania zagrożeń związanych z korzystaniem z Internetu.....	73
	Nota metodologiczna.....	78
	O projekcie	79
	Spis wykresów	80

Streszczenie

Niniejszy raport prezentuje wyniki badania wstępnego realizowanego w ramach projektu „Cybernauci - kompleksowy projekt kształtowania bezpiecznych zachowań w sieci”, realizowanego przez Fundację Nowoczesna Polska oraz Collegium Civitas.

Projekt jest finansowany przez Ministra Edukacji Narodowej ze środków zadania publicznego „Poprawa kompetencji pracowników szkoły, uczniów i ich rodziców w zakresie bezpiecznego korzystania z cyberprzestrzeni oraz reagowania na zagrożenia”.

Jego celem była identyfikacja wstępnego poziomu wiedzy, umiejętności i postaw (kompetencji) w zakresie bezpiecznego korzystania z TIK wśród uczniów szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych oraz wśród nauczycieli i rodziców uczniów wskazanych szkół.

Poniżej zaprezentowano najważniejsze wnioski płynące z realizacji badania, jak również wnioski dotyczące budowy modelu wspierania kompetencji cyfrowych w obszarze bezpieczeństwa w Internecie. Wnioski, jak i cały raport, zostały podzielone na wnioski płynące z przeprowadzonych badań ilościowych i badań jakościowych. Celem badań jakościowych było w tym przypadku pogłębienie wybranych zagadnień poruszanych w trakcie badań ilościowych.

Najważniejsze wnioski z analizy ilościowej:

- Wszystkie grupy badanych są częstymi użytkownikami Internetu oraz często wykorzystują Internet do komunikacji z innymi osobami. Rodzice i uczniowie szkół podstawowych w porównaniu do pozostałych grup korzystają z Internetu oraz z narzędzi komunikacji w Internecie najrzadziej.
- Analizując wyniki badania dotyczące wiedzy badanych grup na temat bezpieczeństwa w Internecie należy rozróżniać w tej kwestii dwa rodzaje pytań: pytania o samoocenę swojej wiedzy oraz pytania o fakty. Jeżeli chodzi o pierwszy rodzaj pytań, których było najwięcej w niniejszym badaniu, należy stwierdzić, że w zdecydowanej większości wszystkie badane grupy oceniały swoją wiedzę w różnych aspektach związanych z bezpieczeństwem w Internecie dość wysoko. Najlepiej swoją wiedzę oceniają nauczyciele oraz uczniowie szkół ponadgimnazjalnych, najgorzej zaś rodzice oraz uczniowie szkół podstawowych. Jeżeli zaś chodzi o drugi rodzaj pytań (o fakty), które były zadawane w formie otwartej, ich analiza skłania do wniosku, że wielu badanych rodziców, nauczycieli oraz dzieci i młodzieży często nie potrafi wskazać podstawowych narzędzi do zwiększania bezpieczeństwa w Internecie. Ta różnica pomiędzy deklarowaną wiedzą a faktyczną pozwala sądzić, że wśród badanych wiele osób jest nieświadomych swojej niewiedzy.
- Jedynym obszarem, w którym wszystkie badane grupy nisko oceniły swoją wiedzę jest znajomość narzędzi zapewniających anonimowość w sieci. Warto zauważyć, że nawet wśród osób, które uważają, że posiadają dużą wiedzę w tym zakresie dominują przykłady narzędzi, które nie odnoszą się bezpośrednio do zachowania anonimowości (np. tryb incognito w przeglądarce lub zakładanie fałszywych kont).

- W badaniu poruszono również kwestię pracy nauczycieli w szkole. Nauczyciel w zdecydowanej większości twierdzi, że problem bezpieczeństwa w Internecie jest poruszany na zajęciach lekcyjnych. Również dużo nauczycieli twierdzi, że o bezpieczeństwie w Internecie rozmawiają z uczniami ich koleżanki i koledzy z pracy.

Najważniejsze wnioski które płyną z analizy jakościowej wskazują, że:

- We wszystkich grupach wiekowych Internet służy uczniom głównie do celów komunikacyjnych i rozrywkowych, rzadziej do celów edukacyjnych. Nie wiedzą w jaki sposób poszerzać swoją wiedzę i do czego wykorzystywać Internet poza celami rozrywkowymi.
- Wypowiedzi respondentów (uczniów) wyraźnie wskazują, na to, że ich wiedza o korzystaniu z Internetu jest pobieżna i intuicyjna.
- O ile uczniowie gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych zdają sobie sprawę z niektórych trudności technicznych podczas używania komputerów, o tyle uczniowie szkół podstawowych są pod tym względem nieświadomi. Zdają sobie sprawę ze swoich możliwości technicznych w takim zakresie w jakim w danym momencie potrzebują, czyli głównie do oglądania filmików czy do grania w proste gry online.
- Pytani o to skąd czerpią informacje o tym, jak korzystać z Internetu, uczniowie wskazują najczęściej na samokształcenie (wiedzę na temat Internetu czerpią przeważnie z samego Internetu). Tłumaczą, że jest to dla nich proste i nie potrafią wskazać problemów z jakimi spotykają się podczas pracy na komputerze.
- Bezpieczeństwo w Internecie nie jest tematem rozmów uczniów. Twierdzą, że pojawia się on czasem w domu lub w szkole na lekcjach.
- Wiedza o bezpieczeństwie w Internecie jest przez uczniów oceniana dosyć wysoko. O ile w przypadku wiedzy technicznej, uczniowie zdają sobie sprawę, z tego, że mogą się jeszcze wiele nauczyć, to o możliwościach zgłębiania wiedzy z zakresu bezpieczeństwa w Internecie mają raczej niewielkie pojęcie. Wielu respondentów nie widzi realnego zagrożenia podczas korzystania z sieci. To dla nich abstrakcyjne niebezpieczeństwo kojarzone głównie ze skrajnymi sytuacjami.
- Pytanie o bezpieczny Internet, zagrożenia i niebezpieczeństwa w sieci, wywołują utarte skojarzenia i nieprzemyślane odpowiedzi. Uczniowie pamiętają wyrywkowe informacje na temat niebezpiecznych sytuacji lub czynności związanych z korzystaniem z Internetu, które usłyszeli od znajomych, nauczycieli lub z mediów.
- Pytani o źródła wiedzy na temat bezpieczeństwa w Internecie uczniowie podają: bieżące korzystanie z Internetu, załyszane informacje, metoda prób i błędów, szkoła.
- Z przytoczonych przez uczniów sytuacji związanych z cyberprzemocą wynika, że o tym jak radzić sobie z tego typu problemami nie rozmawia się w wystarczający sposób w szkole.
- Ogólna wiedza rodziców na temat zjawisk związanych z bezpieczeństwem w Internecie jest bardziej powierzchowna niż badanych uczniów gimnazjów i szkół

ponadgimnazjalnych. Przy czym rodzice ostrożnie oceniają swoją wiedzę na temat korzystania z Internetu.

- Rodzice przyznają, że wiedzą o swoich brakach w wiedzy, ale z drugiej dodają, że obecna wiedza im wystarcza. Nie starają się zgłębiać wiedzy na ten temat, czy poznawać narzędzia, które pomogłyby im w uniknięciu niebezpiecznych sytuacji. Wolą polegać na wiedzy innych domowników lub fachowcach. Mają też tendencję do zakładania, że zagrożenie dotyczy osób nieostrożnych, które wchodzą na niebezpieczne i nieznane strony internetowe lub rozmawiają z nieznajomymi.
- W przeciwieństwie do badanych uczniów, rodzice nie bagatelizują tematu bezpieczeństwa w Internecie. Podkreślają, że jest to współcześnie ważny temat i realne zagrożenie.
- Nauczyciele dość wysoko oceniają własną wiedzę z zakresu wiedzy o bezpieczeństwie w Internecie, chociaż w przypadku niektórych obszarów ta wiedza jest ich zdaniem wyższa niż w innych (najlepszą ocenę własnej wiedzy nauczyciele wystawiają sobie w aspekcie cyberprzemocy i podkreślają, że jest to temat najczęściej poruszany na zajęciach z uczniami).
- W przypadku nauczycieli można wyróżnić dwa źródła wiedzy nt. bezpieczeństwa w Internecie, którymi są Internet oraz szkolenia. Nauczyciele twierdzą równocześnie, że dodatkowe szkolenia z zakresu bezpieczeństwa są konieczne.
- W szkołach organizuje się wydarzenia, które mają za zadanie przybliżyć temat bezpiecznego poruszania się w Internecie uczniom. Ci z kolei w wywiadach nie potrafili o tym zbyt wiele powiedzieć. Przyznawali oni, że temat ten pojawiał się podczas lekcji informatyki lub godziny wychowawczej. Nie potrafili jednak przytoczyć dokładnych tematów poruszanych podczas takich spotkań. Sami przyznawali też, że niewiele z nich pamiętają, sam temat był dla nich mało interesujący, a sposób przekazywania wiedzy nieprzystępny.

Powyższe wnioski, jak również wnioski płynące z analizy ilościowej wskazują, że w odniesieniu do uczniów istnieje potrzeba podnoszenia kompetencji we wszystkich obszarach wiedzy wskazanych w raporcie metodycznym. Czasem wiedza ta jest jednak mniej (uczniowie szkoły podstawowej), czasem bardziej potrzebna. Przy czym kompetencje rozumiane są tutaj nie tylko jako wiedza, ale również jako postawy i umiejętności. Podobny wniosek można sformułować w odniesieniu do nauczycieli, którzy z jednej strony dosyć optymistycznie odnoszą się do swoich umiejętności nt. szeroko rozumianego bezpieczeństwa w Internecie, z drugiej zaś, wskazują na braki i silną potrzebę edukacji w tym obszarze (wiedza). Potrzeba edukacji i podnoszenia wiedzy o bezpiecznym korzystaniu z Internetu potrzebna jest również badanej grupie rodziców.

Biorąc pod uwagę kolejne badania realizowane w ramach niniejszego projektu, warto poddać głębszej analizie zagadnienia związane z metodyką nauczania zagadnień związanych z bezpieczeństwem w Internecie, ponieważ jak pokazują wyniki, wiedza nie idzie tutaj

w parze z umiejętnościami posiadanymi przez respondentów. Z kolei w mniejszym stopniu koncentrować można się na aspektach związanych z dostępem do Internetu, ze względu na silną eksplorację zagadnienia w literaturze.

Raport jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie Autorstwa-Na tych samych warunkach 3.0. Treść licencji jest dostępna na stronie:

<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/pl/>

1. Wyniki badania – wyniki analizy ilościowej

Niniejsza część raportu przedstawia wyniki analizy ilościowej na trzech grupach badanych, tj.:

1. Rodzicach dzieci uczących się w szkole podstawowej, gimnazjum oraz szkole ponadgimnazjalnej
2. Nauczycielach w szkole podstawowej, gimnazjum oraz szkole ponadgimnazjalnej
3. Uczniach:
 - a. Szkoły podstawowej
 - b. Gimnazjum
 - c. Szkoły ponadgimnazjalnej.

W dalsze części raportu wyniki badania ilościowego zostały zaprezentowane oddzielnie dla każdej z pięciu wyżej wskazanych badanych grup, a każdy z podrozdziałów im poświęcony został podzielony na grupy tematyczne. W każdej z badanych grup wspólną kwestię stanowiła problematyka korzystania z TIK oraz bezpieczeństwa w sieci. Dodatkowo w grupie rodziców i nauczycieli wyszczególniono kwestię podnoszenia wiedzy, na którą składają się przede wszystkim pytania o szkolenia i zakres tematyczny. Swoisty rozdział, którego wyszczególniono tylko w grupie nauczycieli dotyczy kwestia bezpieczeństwa w sieci poruszanych na zajęciach w szkole.¹

1.1. Opis badanych grup

W ramach badania ilościowego założono przebadanie 5 grup respondentów. W poniższej tabeli przedstawiono liczbę przebadanych respondentów w poszczególnych grupach. Zgodnie z założeniami doboru próby wszystkie trzy grupy badanych (rodzice, nauczyciele i uczniowie) są niemal równoliczne, przy czym w grupie uczniów najwięcej przebadano uczniów szkół ponadgimnazjalnych, a najmniej uczniów gimnazjów.

Tabela 1. Liczba respondentów w poszczególnych grupach (wszyscy respondenci)

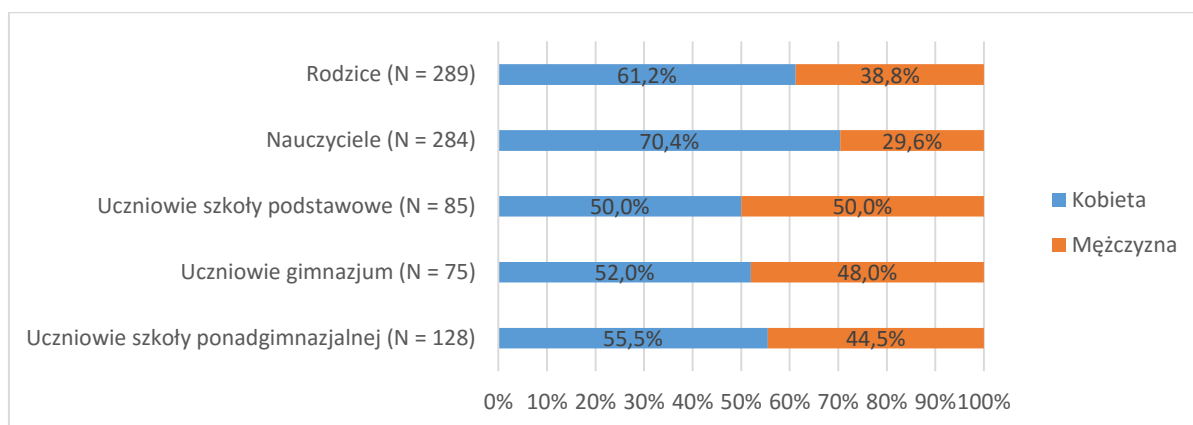
Badane grupy respondentów	Liczebność
Rodzice	289
Nauczyciele	284
Uczniowie szkoły podstawowej	82
Uczniowie gimnazjum	75
Uczniowie szkoły ponadgimnazjalnej	128

W większości przebadanych grup respondentów widoczna jest przewaga kobiet nad mężczyznami. Najwięcej kobiet (70,4%) przebadano w grupie nauczycieli, co jest zgodne z wysokim poziomem feminizacji tego zawodu w Polsce. Jedynie w grupie uczniów szkoły

¹ Jedno z pytań zadawane wszystkim uczniom również dotyczyło zajęć szkolnych (pyt. Czy temat bezpieczeństwa w Internecie pojawiał się w szkole?), ale włączona je do rozdziału „Bezpieczeństwo w sieci – wiedza i doświadczenie”

podstawowej przebadano tyle samo kobiet co mężczyzn. Rozkład płci w poszczególnych grupach respondentów przedstawia Wykres 1.

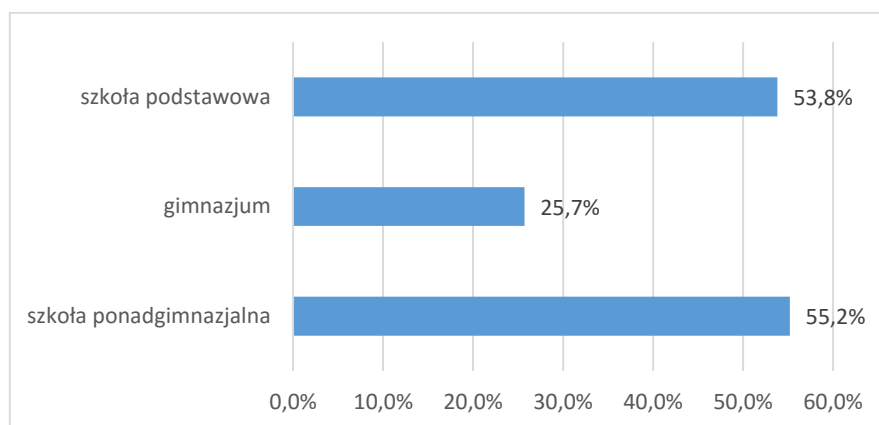
Wykres 1. Rozkład płci respondentów w poszczególnych badanych grupach (wszyscy respondenci)

Jeżeli chodzi o województwa, z których pochodzą respondenci biorący udział w badaniu, to większość przebadanych grup reprezentuje województwa mazowieckie, śląskie, warmińsko-mazurskie oraz wielkopolskie, najmniej zaś respondentów pochodzi z województwa lubelskiego, lubuskiego, opolskiego, podlaskiego, świętokrzyskiego i zachodniopomorskiego.

Badaną grupę rodziców zapytano o typ szkoły, do której uczęszcza ich dziecko. Mniej więcej tyle samo badanych jest rodzicem dziecka uczęszczającego do szkoły podstawowej i ponadgimnazjalnej. Tylko co czwarty badany jest rodzicem dziecka uczęszczającego do gimnazjum.

Wykres 2. Typy szkół do których uczęszczają dzieci rodziców (rodzice). N = 288

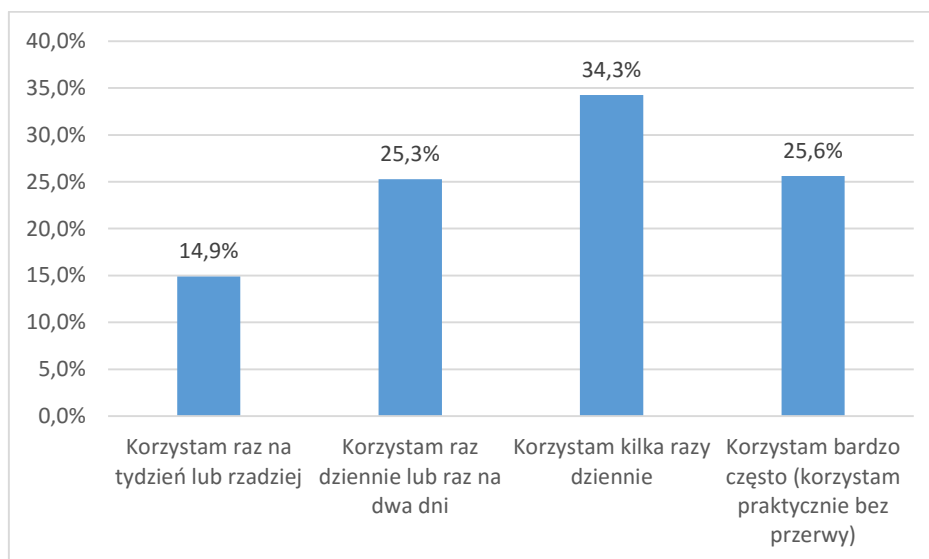
Badani nauczyciele, to w większości pracownicy szkoły podstawowej. Tylko ponad 20% badanej próby nauczycieli to osoby prowadzące zajęcia w gimnazjum, a 14% to pracownicy szkoły ponadgimnazjalnej.

1.2. Rodzice

1.2.1. Korzystanie z TIK

Co drugi rodzic w Polsce korzysta z Internetu co najmniej kilka razy dziennie. Zdecydowanie mniej rodziców korzysta z Internetu tylko raz dziennie lub raz na dwa dni (25,3%) oraz raz na tydzień lub rzadziej (14,9%). Rozkład odpowiedzi na pytanie o częstotliwość korzystania z Internetu przez rodziców przedstawia Wykres 3. Warto zauważyć, że rozkład częstotliwości korzystania z Internetu przez rodziców jest podobny do rozkładu korzystania z Internetu przez uczniów szkoły podstawowej – są to dwie grupy badanych, które najrzadziej korzystają z Internetu.

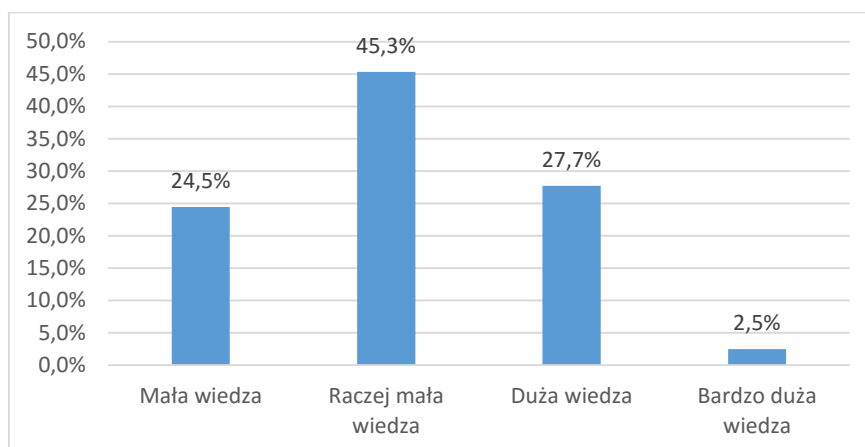
Wykres 3. Rozkład odpowiedzi „Jaka jest częstotliwość korzystania przez Panią/Pana z Internetu?” wśród rodziców. N = 289

Oprócz pytania o częstotliwość korzystania z Internetu, rodzice zostali również zapytani o korzystanie z Internetu w konkretnym celu jakim jest komunikacja z innymi osobami. Niemal połowa badanych rodziców komunikuje się za pomocą Internetu raz na tydzień lub nawet rzadziej (48,1%). Rozkład odpowiedzi w zakresie częstotliwości komunikacji z innymi osobami przez Internet jest podobny do częstotliwości komunikacji uczniów szkoły podstawowej. Rodzice wraz z uczniami szkoły podstawowej stanowią grupę, która komunikuje się przez Internet najrzadziej.

Ostatnie pytanie z zakresu ogólnego korzystania z TIK dotyczyło samooceny wiedzy rodziców w zakresie komputerów, oprogramowania i telefonów. Większość rodziców w Polsce ocenia swoją wiedzę jako małą (69,8% - suma odpowiedzi „Mała wiedza” oraz „Raczej mała wiedza”). Prawie co trzeci rodzic w Polsce jest zdania, że jego wiedza jest duża (30,2% - suma odpowiedzi „Duża wiedza” oraz „Bardzo duża wiedza”).

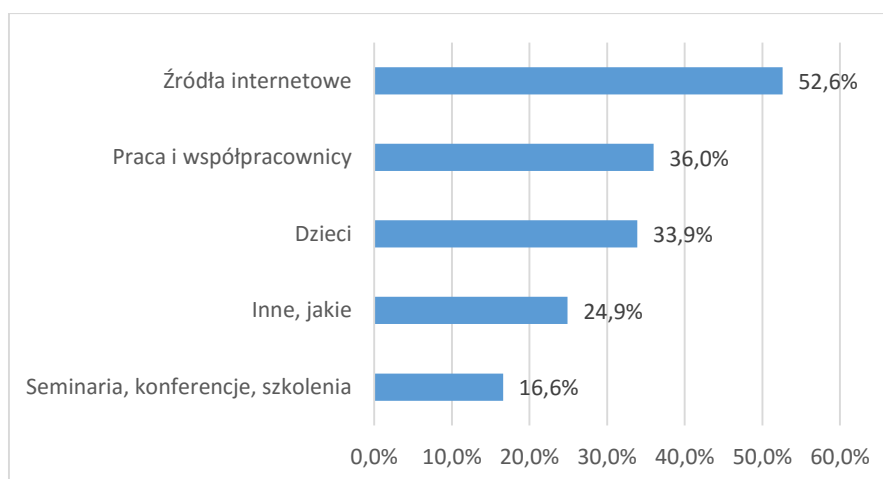
Wykres 4. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jak ocenia Pani/Pan swoją wiedzę na temat komputerów, oprogramowania i telefonów?” wśród rodziców. N = 278

1.2.2. Bezpieczeństwo w sieci – wiedza i doświadczenie

Rodzice najczęściej czerpią informację na temat szeroko rozumianego bezpieczeństwa w Internecie z Internetu (52,6%), drugim najczęściej podawanym przez nich źródłem jest praca i współpracownicy (36%). Rodzice bardzo rzadko korzystają ze źródła jakim są seminaria, konferencje, czy też szkolenia (16,6%). Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jakie są źródła Pani/Pana wiedzy na temat Internetu oraz szeroko rozumianego bezpieczeństwa w Internecie?” przedstawia poniższy wykres.

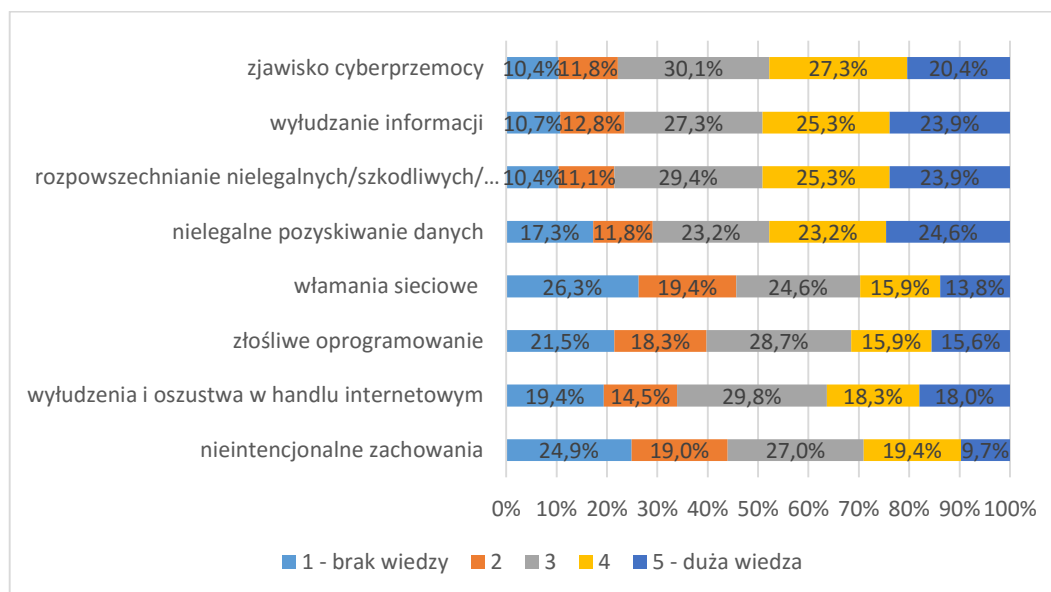
Wykres 5. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jakie są źródła Pani/Pana wiedzy na temat Internetu oraz szeroko rozumianego bezpieczeństwa w Internecie?” wśród rodziców. N = 289

Rodziców dzieci w wieku szkolnym zapytano o to jak oceniają swoją wiedzę o wybranych zagrożeniach i ryzykach. Oceny dokonano przy użyciu skali od 1 do 5, gdzie 1 oznaczało brak wiedzy, a 5 oznaczało bardzo dużą wiedzę. Niemal połowa badanych rodziców (suma odpowiedzi 4 i 5) twierdzi, że posiada dużą wiedzę w zakresie zjawiska cyberprzemocy, wyłudzenia informacji, rozpowszechniania nielegalnych/ szkodliwych/ niedozwolonych treści

oraz nielegalnego pozyskiwania danych. Zdaniem rodziców ich wiedza jest najniższa w zakresie włamań sieciowych (45,7% - suma odpowiedzi 1 i 2) oraz nieintencjonalnych zachowań (43,9% - suma odpowiedzi 1 i 2).

Wykres 6. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jak ocenia Pani/Pan swoją wiedzę o następujących zagrożeniach i ryzykach (na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza brak wiedzy, 5 dużą wiedzę)” wśród rodziców. N = 289

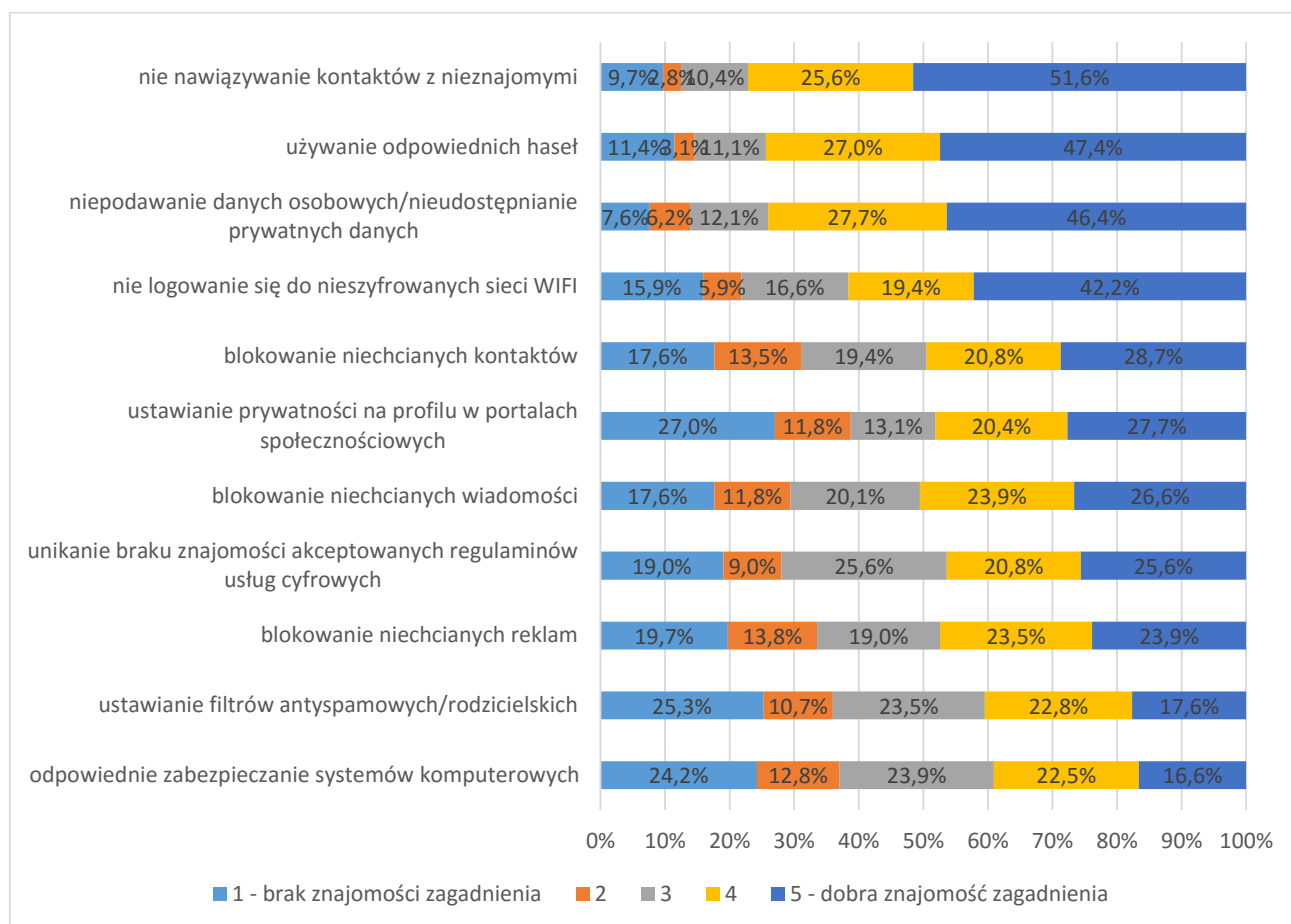

Rodzice są raczej pozytywnie nastawieni do własnych możliwości rozpoznania zaprezentowanych zagrożeń. Ponad 70% badanych rodziców twierdzi, że byłaby w stanie je rozpoznać (suma odpowiedzi „Raczej tak” i „Tak”).

Ich nastawienie względem umiejętności unikania zagrożenia w sieci jest podobnie optymistyczne. Większość badanych rodziców (64%) twierdzi, że byłaby w stanie uniknąć zagrożenia (suma odpowiedzi „Raczej tak” i „Tak” na pytanie „Czy wie Pan/Pani jak uniknąć zagrożeń w przypadku korzystania z TIK).

Oprócz pytania o wiedzę dotyczącą konkretnych zagrożeń i ryzyk, rodziców zapytano również o konkretną ocenę swojej wiedzy w zakresie działań i zachowań zwiększających bezpieczeństwo w Internecie. Rodzice wysoko oceniają swoją wiedzę z zakresu: nienawiązywania kontaktów z nieznanymi (77,2% - suma odpowiedzi 4 i 5), używania odpowiednich haseł (74,4%), niepodawania danych osobowych/ nieudostępnianie prywatnych danych (74%) oraz nielogowanie się do nieszyfrowanych sieci WiFi (61,6%). Najniżej swoją wiedzę rodzice oceniają w zakresie: ustawienia filtrów antyspamowych/ rodzicielskich (36% - suma odpowiedzi 1 i 2) oraz odpowiedniego zabezpieczenia systemów komputerów (37%).

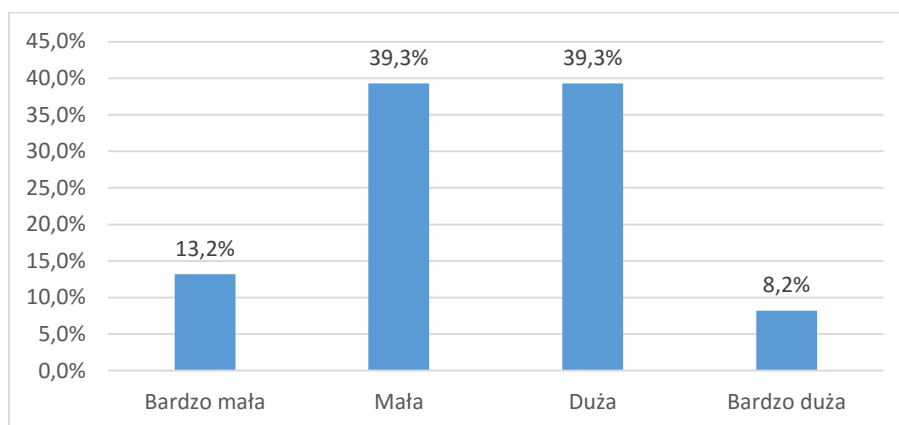
Wykres 7. Rozkład odpowiedzi na pytanie „W jakim stopniu znane są Pani/Panu następujące działania i zachowania (na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza brak znajomości zagadnienia, 5 oznacza dobrą znajomość zagadnienia):” wśród rodziców. N = 289

Zdecydowana większość rodziców twierdzi, że podejmuje rozmowy na temat bezpieczeństwa w Internecie ze swoim dzieckiem. Na pytanie „Czy podejmuje Pani/Pan temat bezpieczeństwa w Internecie w rozmowach ze swoim dzieckiem/swoimi dziećmi?” odpowiedzi „tak” oraz „raczej tak” udzieliło łącznie 88,5% badanych rodziców.

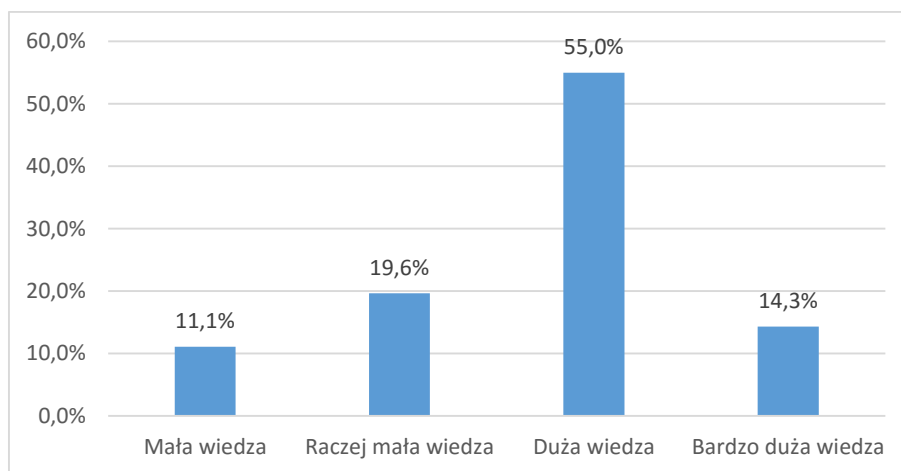
Kolejne pytania zadane rodzicom dotyczyły wiedzy na temat procesów manipulacji oraz zdolności do ich wykrywania. Liczba rodziców, którzy uważają, że wiedzą na ten temat dużo, jest taka sama jak tych, którzy twierdzą, że wiedzą mało. Większość rodziców uważa też, że jest w stanie rozpoznać zachowania i sytuacje, w których stosowana jest manipulacja (58,6% - suma odpowiedzi „Raczej tak” i „Tak”).

Wykres 8. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jak ocenia Pani/Pan swoją wiedzę o procesach manipulacji oraz socjotechnikach stosowanych w Internecie?” wśród rodziców. N = 280

Większość badanych rodziców, bo niemal 70% twierdzi, że posiada dużą wiedzę z zakresu uzależnień od gier komputerowych (suma odpowiedzi „Duża wiedza” oraz „Bardzo duża wiedza”). Jeszcze większy odsetek rodziców jest zdania, że potrafiłby rozpoznać te uzależnienia (90,8% - suma odpowiedzi „Raczej tak” i „Tak”).

Wykres 9. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jak ocenia Pani/Pan swoją wiedzę na temat uzależnień od gier komputerowych, Internetu, hazardu w sieci, itd.?” wśród rodziców. N = 280

Dobra samoocena własnej wiedzy i własnych możliwości nie zawsze idzie w parze z faktyczną wiedzą posiadaną przez rodziców. Zadano im dwa pytania dotyczące wiedzy z zakresu narzędzi zwiększających bezpieczeństwo komunikacji w Internecie oraz narzędzi zwiększających anonimowość w sieci. Dodatkowo badanych rodziców poproszono (w formie pytania otwartego) o podanie przykładowych narzędzi.

Ponad połowa badanych twierdzi, że jest w stanie wskazać narzędzia zwiększające bezpieczeństwo komunikacji w Internecie (51,8%). Najczęściej wymienianymi przez rodziców narzędziami zwiększającymi bezpieczeństwo w komunikacji są: programy antywirusowe (34,7%), odpowiednie hasła (18,1%) oraz filtry antyspamowe (12,5%). Badani rodzice z kolei

najrzadziej wspominali o takich narzędziach jak: korzystanie z bezpiecznego WiFi (1,4%), blokowanie osób (1,4%), korzystanie z bezpiecznych stron (2,8%) i odpowiednie wtyczki w przeglądarce (2,8%). Warto zauważyć, że 12% respondentów, którzy wcześniej stwierdzili, że potrafią wskazać odpowiednie narzędzie odpowiedziało „Nie wiem” lub „Nie pamiętam”.

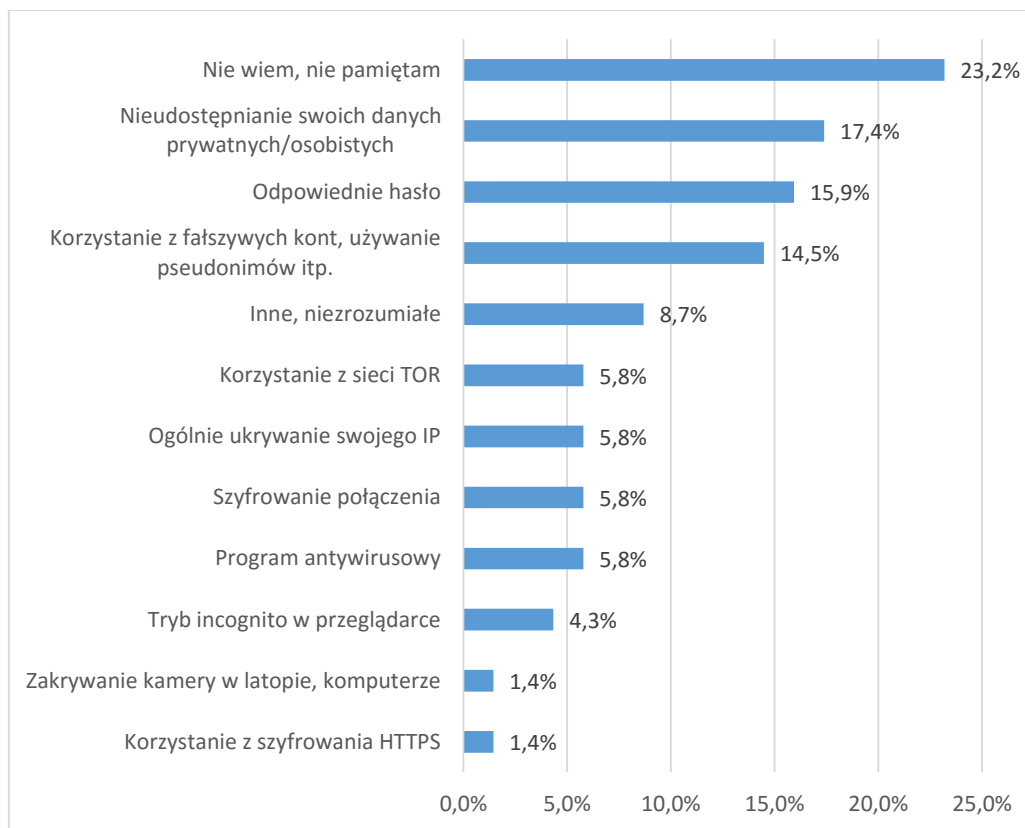
Wykres 10. Przykłady narzędzie zwiększających bezpieczeństwo komunikacji w Internecie wskazane przez rodziców.²

Zdecydowana większość rodziców nie wie jakich narzędzi używać do zwiększania anonimowości w sieci (75%). Wśród rodziców, którzy stwierdzili, że potrafią wskazać takie narzędzia, aż ¼ odpowiedziało w konsekwencji „Nie wiem” lub „Nie pamiętam”. Najczęściej wskazywanymi narzędziami, które zdaniem rodziców służą do zwiększania anonimowości w sieci są: nieudostępnianie swoich danych prywatnych (17,4%), odpowiednie hasło (15,9%) oraz korzystanie z fałszywych kont (14,5%). Z kolei najrzadziej wskazywane narzędzia to: zakrywanie kamery w laptopie (1,4%), tryb incognito w przeglądarce (4,3%), program antywirusowy (5,8%) oraz szyfrowanie połączenia (5,8%).

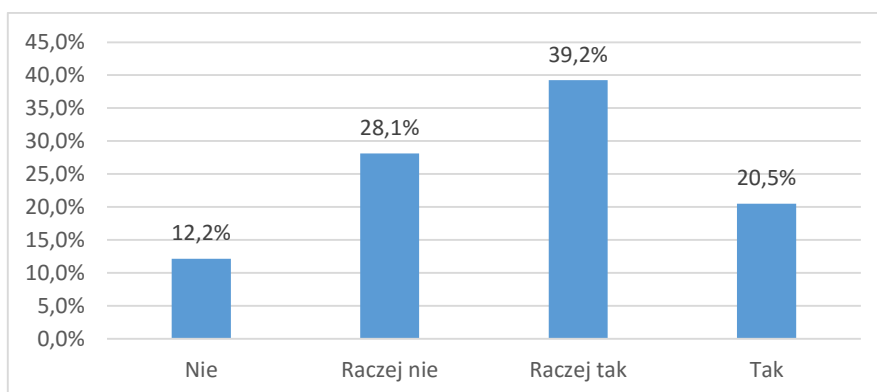
² Odpowiedzi nie sumują się do 100%, ponieważ rodzice podawali bardzo często więcej narzędzi niż jedno. Odpowiedzi zaprezentowane na wykresie zostały stworzone na podstawie otwartych wypowiedzi respondentów.

Wykres 11. Przykłady narzędzi służących do zwiększenia anonimowości w sieci wskazane przez rodziców.

Rodziców zapytano też, czy korzystając ze stron internetowych zapoznają się z zapisami regulaminów korzystania ze stron www oraz czy regulaminy te są dla nich zrozumiałe. Większość rodziców twierdzi, że zapoznaje się z regulaminami (59,7%), a nieco więcej odpowiedziało, że regulaminy są dla nich zrozumiałe (64%).

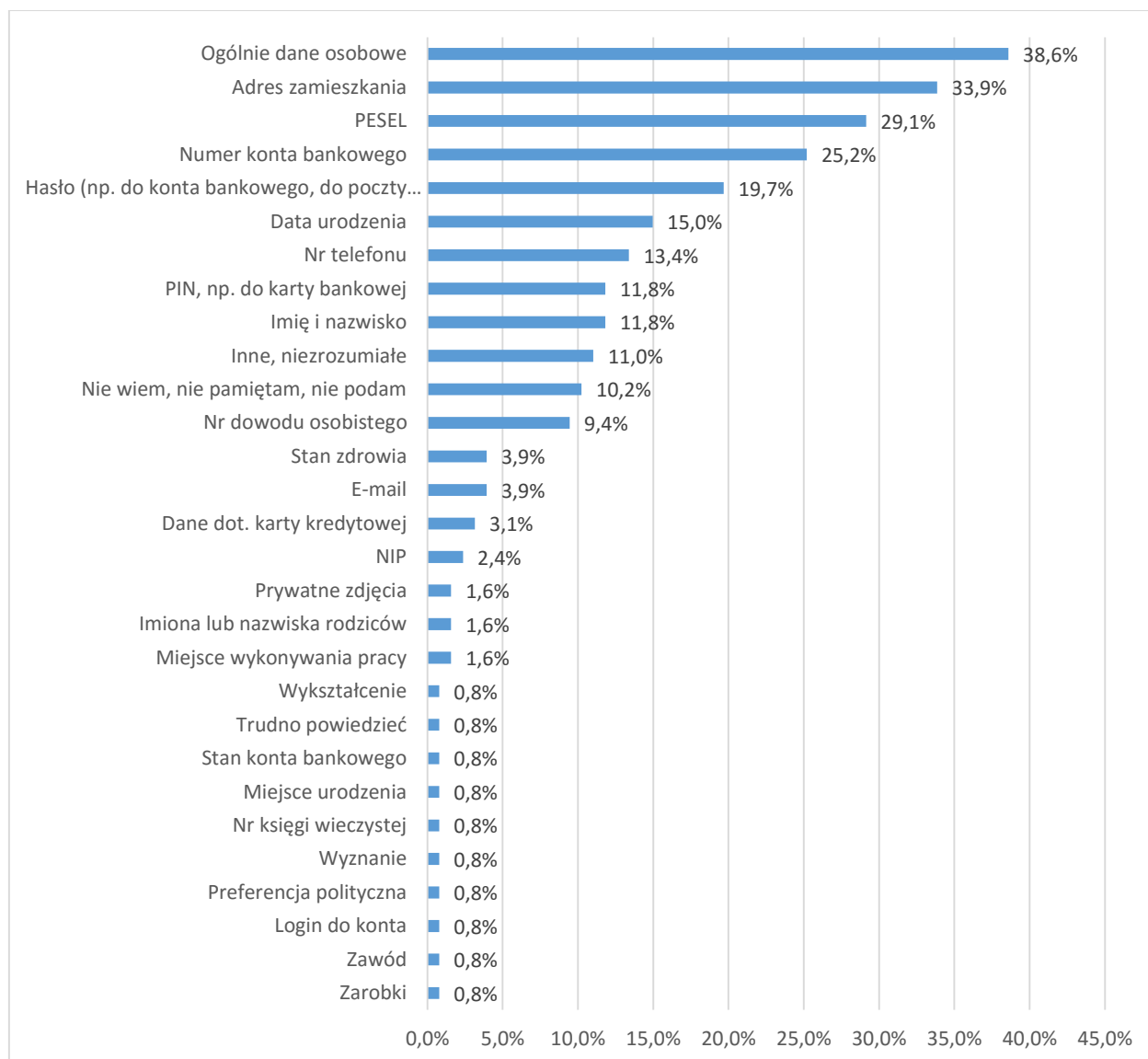
Wykres 12. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Czy korzystając ze stron internetowych (lub innych usług) zapoznaje się Pani/Pan z zapisami regulaminów korzystania ze stron www?” wśród rodziców. N = 288

Na pytanie „Czy potrafi Pani/Pan wymienić przykłady informacji i danych poufnych?” badani w większości odpowiedzieli „tak” (88,5% - suma odpowiedzi „Raczej tak” oraz „Tak”). Aby potwierdzić ich wiedzę z zakresu danych poufnych poproszono o podanie przykładów.

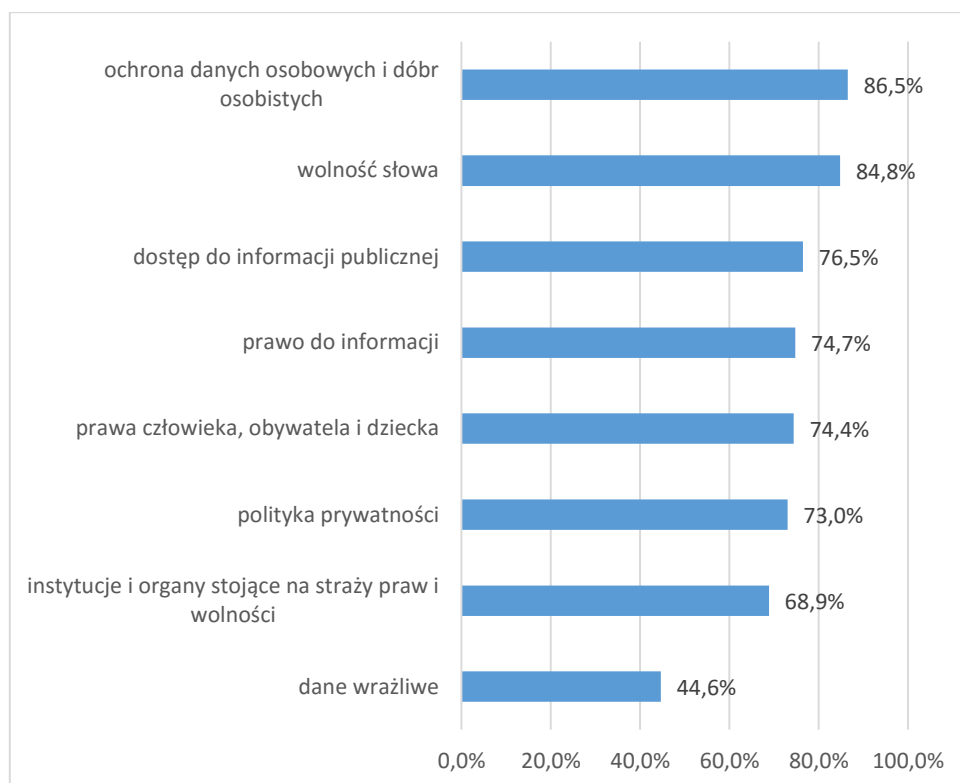
Większość odpowiedzi respondentów skategoryzowano jako „dane osobowe” (38,6%). Inne, bardziej konkretne odpowiedzi, które padały najczęściej to: adres zamieszkania (33,9%), PESEL (29,1%), numer konta bankowego (25,2%) oraz hasło (19,7%). Najrzadziej badani wymieniali: wysokość zarobków (0,8%), wykonywany zawód (0,8%), login do konta (0,8%), preferencje polityczne (0,8%), wyznanie (0,8%), czy też miejsce urodzenia (0,8%).

Wykres 13. Przykłady danych poufnych wskazane przez rodziców.

Większość badanych rodziców twierdzi, że nigdy nie zetknęła się z regulacjami dotyczącymi sfery komunikacji i mediów oraz funkcjonowania w Internecie (65,2%). Dodatkowo zapytano ich o konkretne zagadnienia z różnych obszarów prawa. Najbardziej im znane to: ochrona danych osobowych i dóbr osobistych (86,5%), wolność słowa (84,8%) oraz dostęp do informacji publicznej (76,5%). Z kolei zagadnienia, najslabiej znane rodzicom to: dane wrażliwe (44,6%), instytucje i organy stojące na straży praw i wolności (68,9%) oraz polityka prywatności (73%).

Wykres 14. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Czy znane są Pani/Panu zagadnienia z takich obszarów prawa” wśród rodziców.³

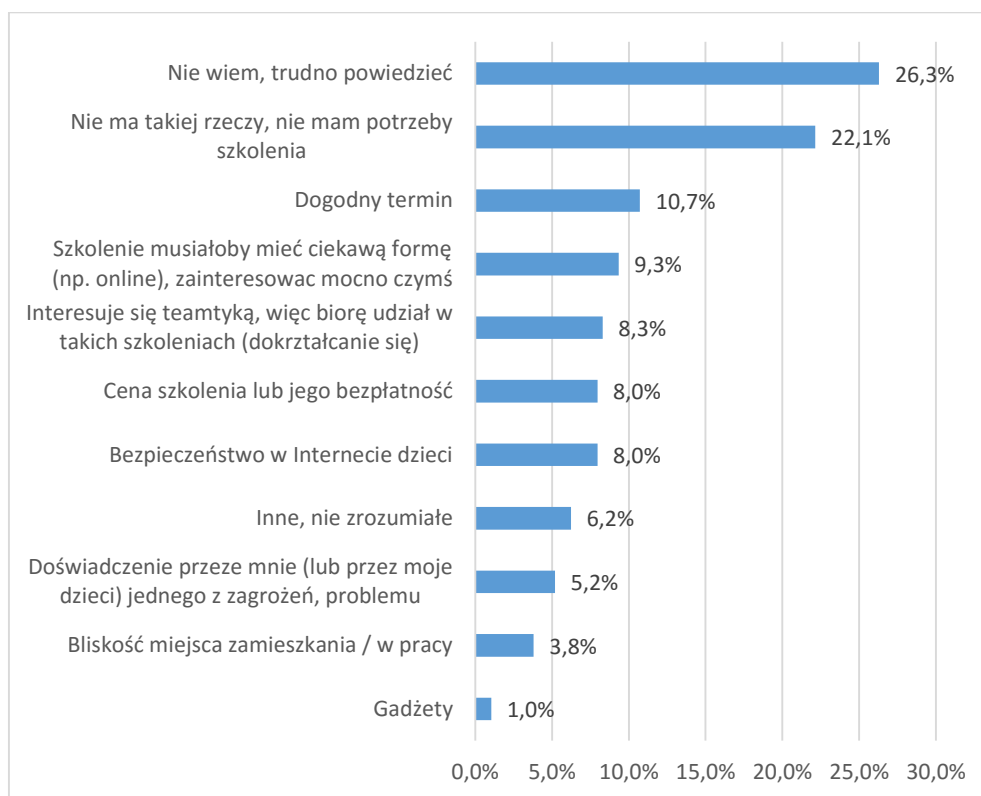

1.2.3. Podnoszenie wiedzy i kwalifikacji

W badaniu pojawiły się również pytania dotyczące potrzeb z zakresu szkoleń o bezpieczeństwie w Internecie. Większość badanych twierdzi, że nie wie lub jest im trudno powiedzieć co mogłoby ich skłonić do takich spotkań (26,3%). Nieco ponad 22% respondentów uważa, że „Nie ma takiej rzeczy, która by mnie skłoniła/Nie mam potrzeby szkolenia”. Inne, najczęściej padające odpowiedzi to: dogodny termin (10,7%), interesująca forma szkolenia (9,3%) oraz interesująca tematyka (8,3%).

³ Odpowiedzi nie sumują się do 100%, ponieważ respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

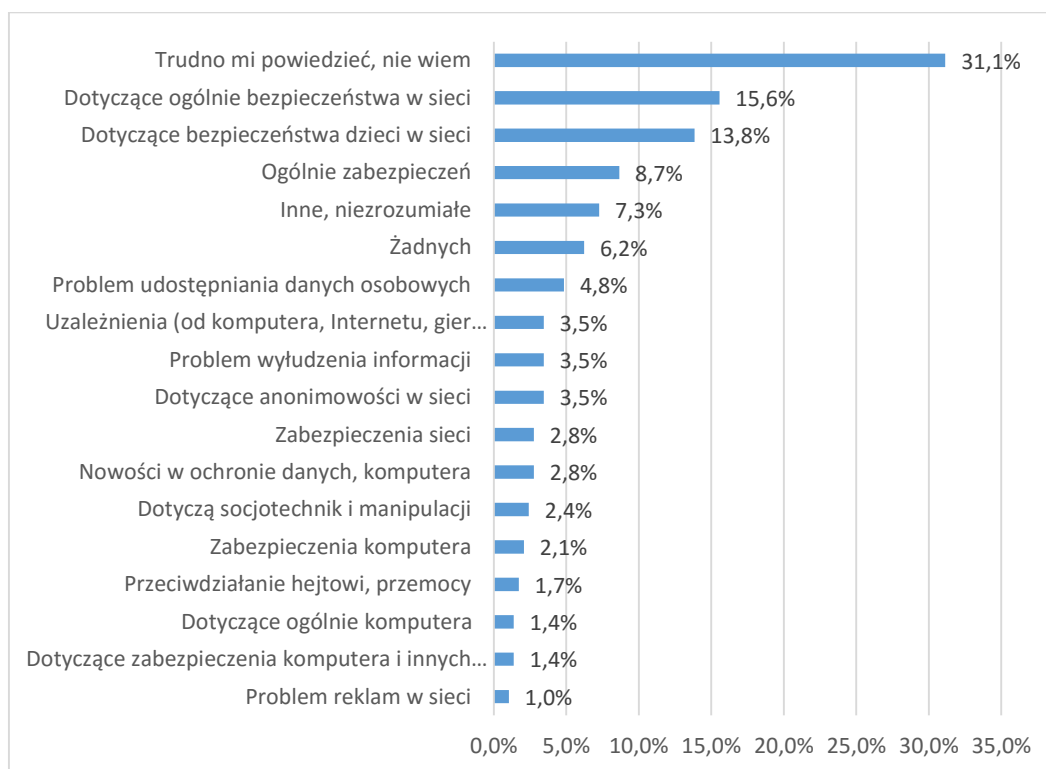
Wykres 15. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Co mogłoby Panią/Pana zachęcić do udziału w szkoleniu z zakresu bezpieczeństwa w Internecie?” wśród rodziców.

Badanych poproszono o wymienienie tematów, których pojawienia oczekiwali na szkoleniach. Większość z nich miała trudności ze wskazaniem konkretnych tematów. Ci rodzice, którzy je wymienili, najczęściej wskazywali na: związane z bezpieczeństwem w sieci (15,6%), ogólnie odnoszące się do bezpieczeństwa dzieci w sieci (13,8%) oraz ogólne dotyczące zabezpieczeń (8,7%). Taki rozkład odpowiedzi koresponduje z wynikami dotyczącymi wiedzy rodziców na temat bezpieczeństwa w sieci i wskazuje, że rodzice faktycznie mają dość niską świadomość w tym zakresie.

Spośród wymienionych form szkoleń rodzice najczęściej preferowali konsultacje on-line (91%). Nieco rzadziej wskazywali seminaria i konferencje (87,9%). Najmniejszym zainteresowaniem cieszyły się warsztaty (47,1%).

Wykres 16. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Poruszenia jakich zagadnień lub tematów oczekiwałaby/łby Pani/Pan w trakcie takiego szkolenia?” wśród rodziców.

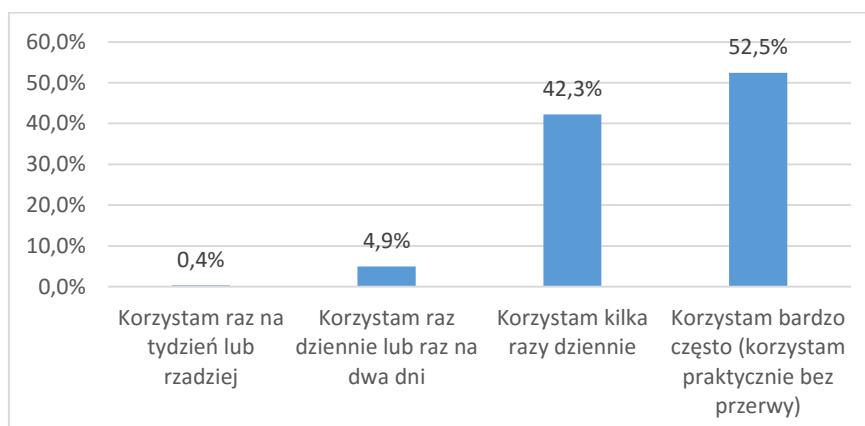

1.3. Nauczyciele

1.3.1. Korzystanie z TIK

Nauczyciele to grupa badanych, która najczęściej korzysta z Internetu. Zdecydowana większość z nich (94,8%) robi to co najmniej kilka razy dziennie, zaś co drugi nauczyciel w Polsce korzysta z Internetu praktycznie bez przerwy, w tym także z tego w telefonie. Tylko 5% badanych twierdzi, że korzysta z Internetu nieco rzadziej: raz dziennie lub raz na dwa dni.

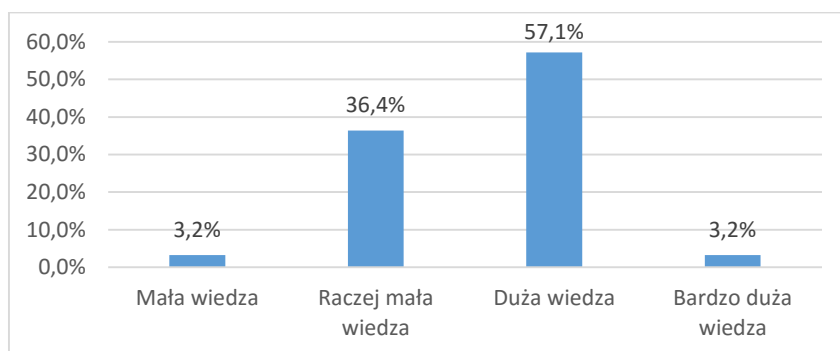
Wykres 17. Rozkład odpowiedzi „Jaka jest częstotliwość korzystania przez Panią/Pana z Internetu?” wśród nauczycieli. N = 284

Zdecydowana większość, bo niemal 70% nauczycieli komunikuje się przez Internet przynajmniej raz dziennie, a niemal 30% robi to praktycznie bez przerwy. Zdecydowanie mniej nauczycieli komunikuje się przez Internet raz na tydzień lub rzadziej (11,3%).

Większość badanych nauczycieli uważa, że posiada dużą wiedzę na temat TIK (komputerów, oprogramowania i telefonów) (57,1%). Drugą najczęściej wybieraną przez nauczycieli odpowiedzią charakteryzującą stan ich wiedzy jest „Raczej mała wiedza” (36,4%). Nauczyciele oceniają swoją wiedzę lepiej niż rodzice, ale niemal na takim samym poziomie jak uczniowie szkoły podstawowej.

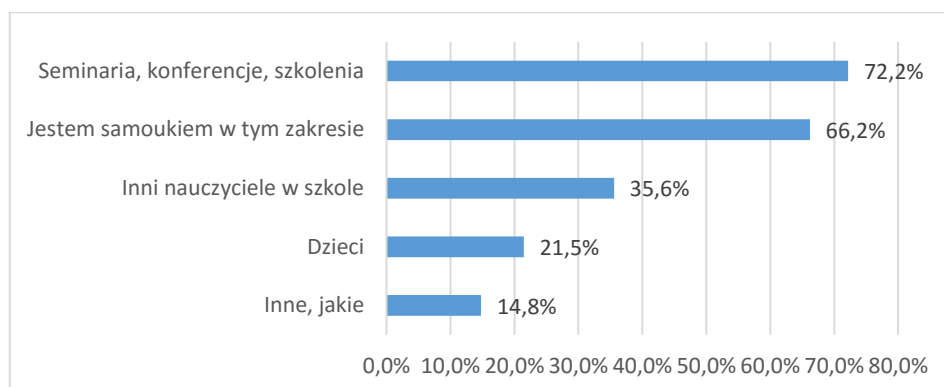
Wykres 18. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jak ocenia Pani/Pan swoją wiedzę na temat komputerów, oprogramowania i telefonów?” wśród nauczycieli. N = 278

1.3.2. Bezpieczeństwo w sieci – wiedza i doświadczenie

Badani nauczyciele najczęściej czerpią informacje na temat szeroko rozumianego bezpieczeństwa w Internecie z seminariów, konferencji i szkoleń (72,2%). Drugim najczęściej podawanym przez nich źródłem jest samodzielne zdobywanie wiedzy (66,2%). Rzadko czerpią informację na ten temat od innych nauczycieli w szkole (35,6%) oraz od dzieci (21,5%).

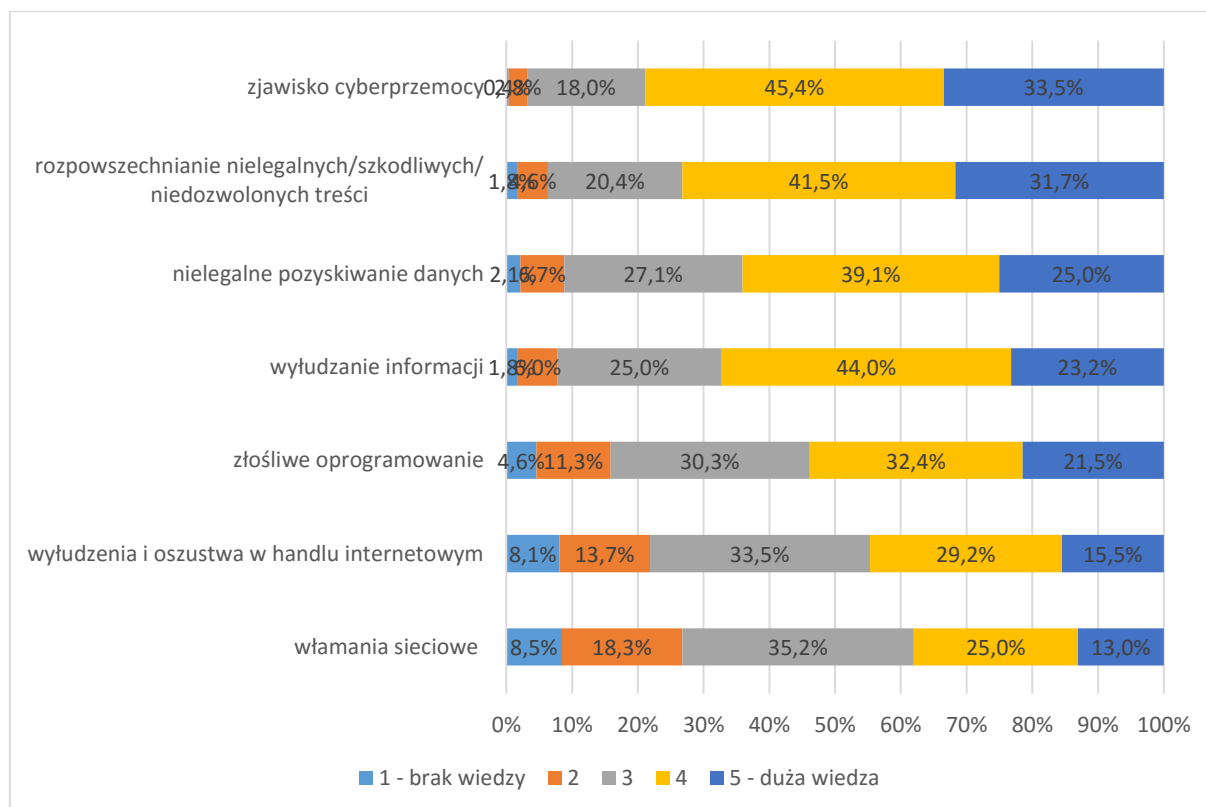
Wykres 19. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jakie są źródła Pani/Pana wiedzy na temat Internetu oraz szeroko rozumianego bezpieczeństwa w Internecie?” wśród nauczycieli. N = 289⁴

⁴ Odpowiedzi nie sumują się do 100% ponieważ respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

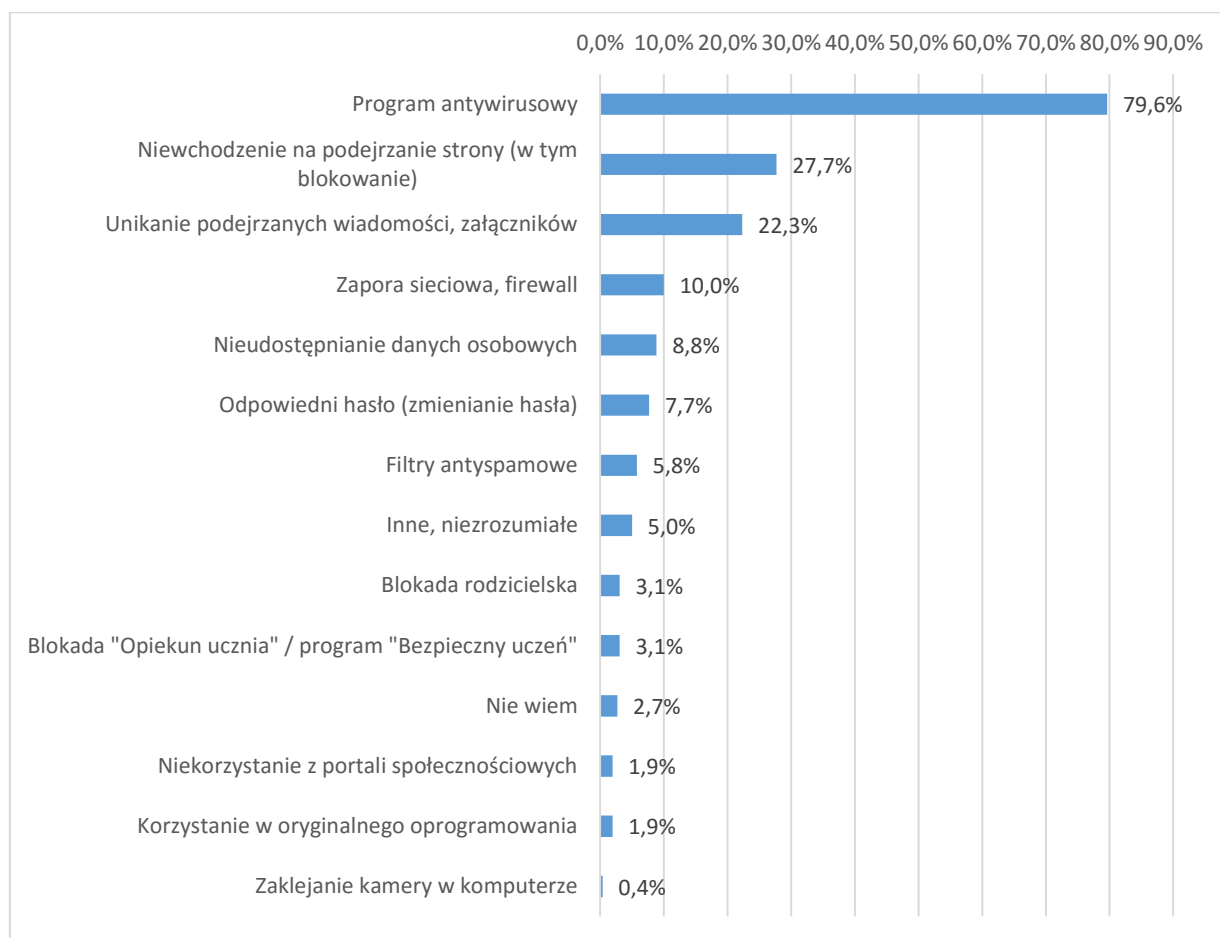
Przy użyciu skali od 1 do 5, gdzie 1 oznaczała brak wiedzy, a 5 oznaczała bardzo dużą wiedzę, nauczyciele ocenili swoją wiedzę o wybranych zagrożeniach i ryzykach w Internecie. Większość badanych najpewniej czuła się w tematyce cyberprzemocy (78,9%), rozpowszechniania nielegalnych/szkodliwych/niedozwolonych treści (73,2%) oraz nielegalnego pozyskiwania danych (64,1%). Najniżej ocenili oni swoją wiedzę z zakresu włamań sieciowych (26,8% - suma odpowiedzi 1 i 2) oraz wyłudzeń i oszustw w handlu internetowym (21,8% - suma odpowiedzi 1 i 2).

Wykres 20. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jak ocenia Pani/Pan swoją wiedzę o następujących zagrożeniach i ryzykach (na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza brak wiedzy, 5 dużą wiedzę)” wśród nauczycieli. N = 284

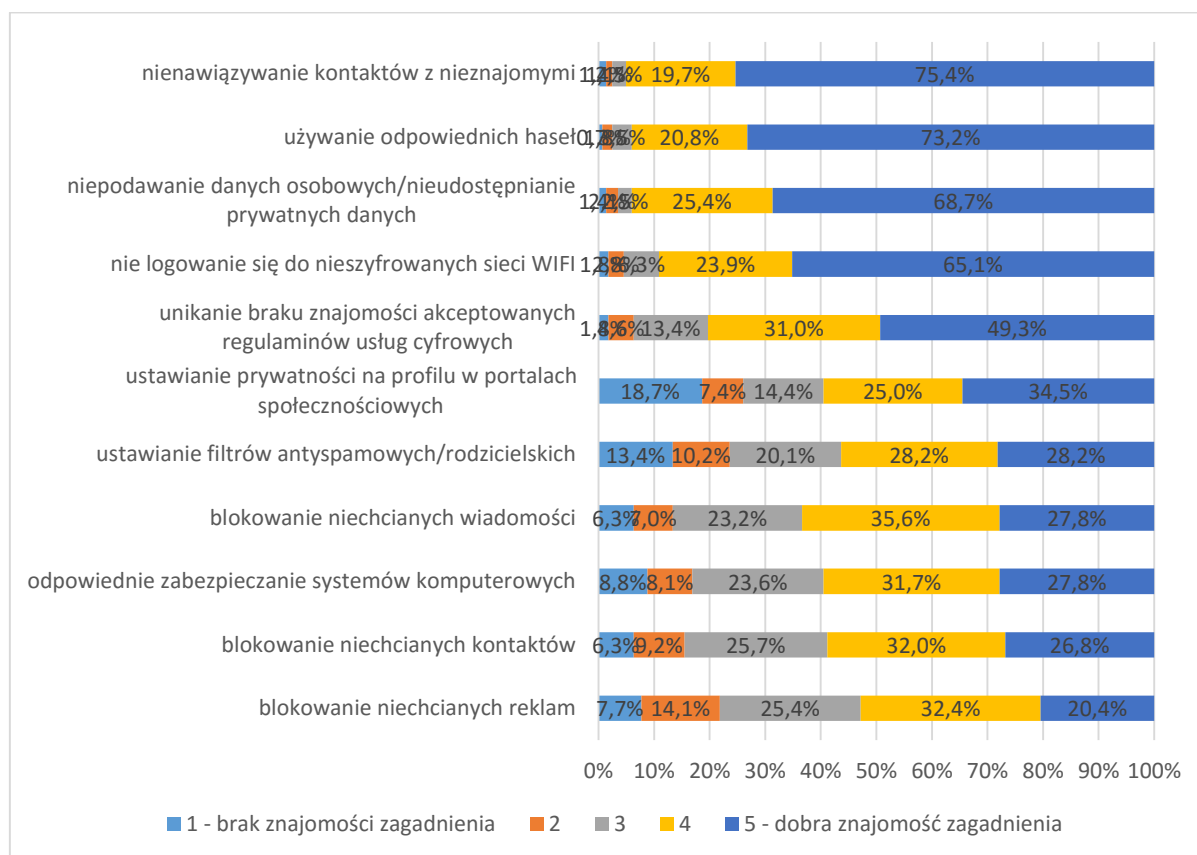
Nauczyciele pozytywnie oceniają własne możliwości wykrywania niebezpieczeństw w sieci. Ponad 80% z nich uważa, że byłaby w stanie je rozpoznać. W większości twierdzą też, że potrafiliby uniknąć zagrożenia podczas korzystania z TIK (93%). Dopytano ich, których narzędzi używają w tym celu. Zdecydowana większość badanych twierdzi, że korzysta z programu antywirusowego (79,6%), drugą najczęściej udzielaną odpowiedzią było niewchodzenie na podejrzane strony Internetowe (27,7%), a trzecią unikanie podejrzanych wiadomości, w tym nieotwieranie podejrzanych załączników (22,3%).

Wykres 21. Rozkład odpowiedzi na pytanie „W jaki sposób unika Pani/Pan zagrożeń w Internecie? Jakich narzędzi Pani/Pan używa?”.

W dalszej części badania respondentów poproszono o ocenę swojej wiedzy w zakresie działań i zachowań zwiększających bezpieczeństwo w Internecie. Nauczyciele bardzo wysoko oceniają swoją wiedzę z zakresu: nienawiązywania kontaktów z nieznanymi (95,1% - suma odpowiedzi 4 i 5), używania odpowiednich haseł (94%), niepodawania danych osobowych/nieudostępnianie prywatnych danych (94%) oraz nieologowanie się do nieszyfrowanych sieci WiFi (89,1%). Najniżej (ale relatywnie wciąż wysoko) swoją wiedzę nauczyciele oceniają w zakresie: blokowania niechcianych reklam (52,8%), blokowanie niechcianych kontaktów (58,8%) oraz odpowiednie zabezpieczenie systemów komputerowych (59,5%).

Wykres 22. Rozkład odpowiedzi na pytanie „W jakim stopniu znane są Pani/Panu następujące działania i zachowania (na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza brak znajomości zagadnienia, 5 oznacza dobrą znajomość zagadnienia):” wśród nauczycieli. N = 284

Zdecydowana większość (78,2%) badanych twierdzi, że potrafi wskazać niebezpieczne sytuacje w komunikacji z innymi użytkownikami w sieci. Poproszeni o podanie przykładów takich sytuacji, najczęściej wymieniali otrzymywanie podejrzanych wiadomości e-mail (29,5%) i udostępnianie danych osobowych nieznanym (21,3%). 77,6% badanych nauczycieli twierdzi, że posiada dużą wiedzę z zakresu uzależnień. Jeszcze większy odsetek nauczycieli jest zdania, że potrafiłby rozpoznać te uzależnienia (91%).

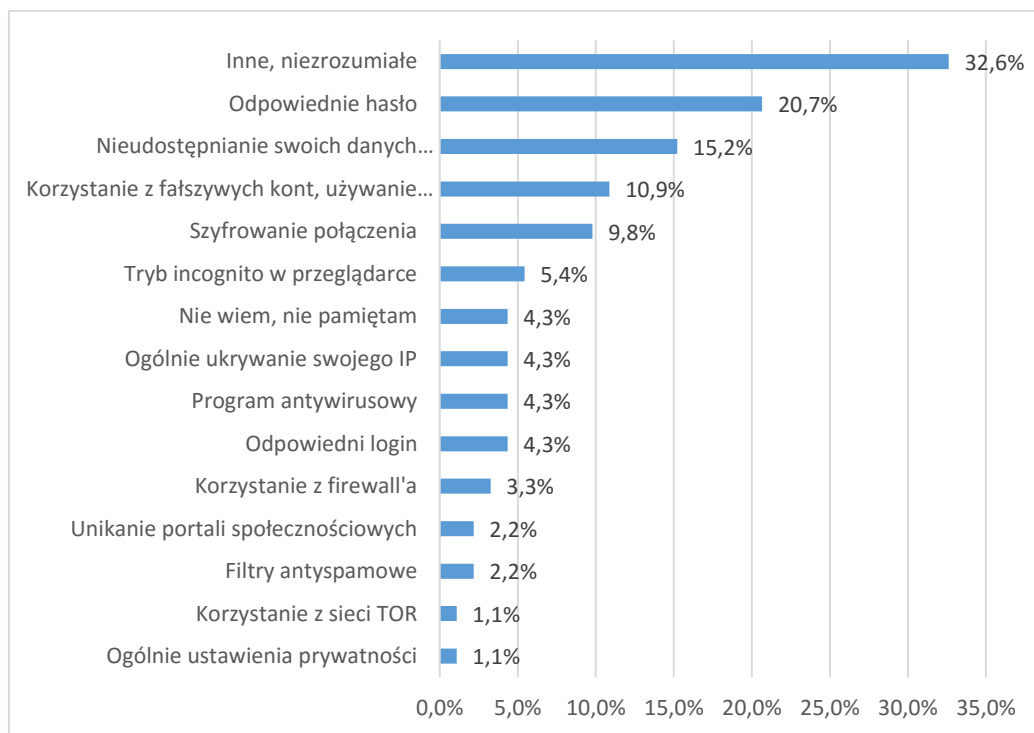
Wykres 23. Przykłady sytuacji niebezpiecznych w komunikacji przez Internet wskazane przez nauczycieli.

Większość badanych nauczycieli twierdzi, że jest w stanie wskazać narzędzia zwiększające bezpieczeństwo komunikacji w Internecie (54,6%). Najczęściej wymienianymi przez nauczycieli narzędziami zwiększającymi bezpieczeństwo w komunikacji są: programy antywirusowe (34,7%), filtry antyspamowe (19,5%) i odpowiednie hasło (11,5%). Najrzadziej wspominają oni: szyfrowanie poczty (0,6%), kontrolę rodzicielską (0,6%), korzystanie z szyfrowanego WiFi (1,1%), blokadę rodzicielską (2,3%) i wtyczki w przeglądarce (2,9%).

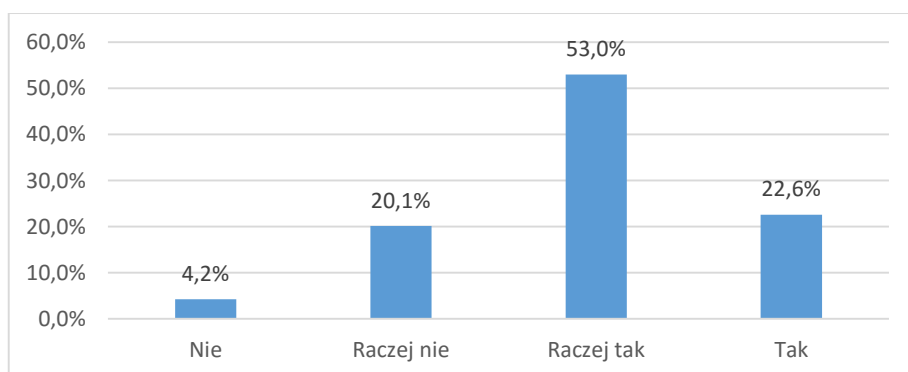
Większość badanych nauczycieli nie wie jakie narzędzia można zastosować do zwiększania anonimowości w sieci (65,8%). Ci, którzy twierdzą, że je znają, najczęściej wskazywali: odpowiednie hasło (20,7%), nieudostępnianie swoich danych prywatnych (15,2%) oraz korzystanie z fałszywych kont (10,9%). Z kolei najrzadziej wskazywane narzędzia to: unikanie portali społecznościowych (2,2%), korzystanie z firewall'a (3,3%), stosowanie odpowiednich loginów (4,3%) oraz stosowanie programów antywirusowych (4,3%).

Wykres 24. Przykłady narzędzi służących do zwiększenia anonimowości w sieci wskazane przez nauczycieli.

Większość badanych nauczycieli twierdzi, że zapoznaje się z regulaminami korzystania ze stron www (75,6%). Nieco mniej jest zdania, że regulaminy są zrozumiałe (64,9%).

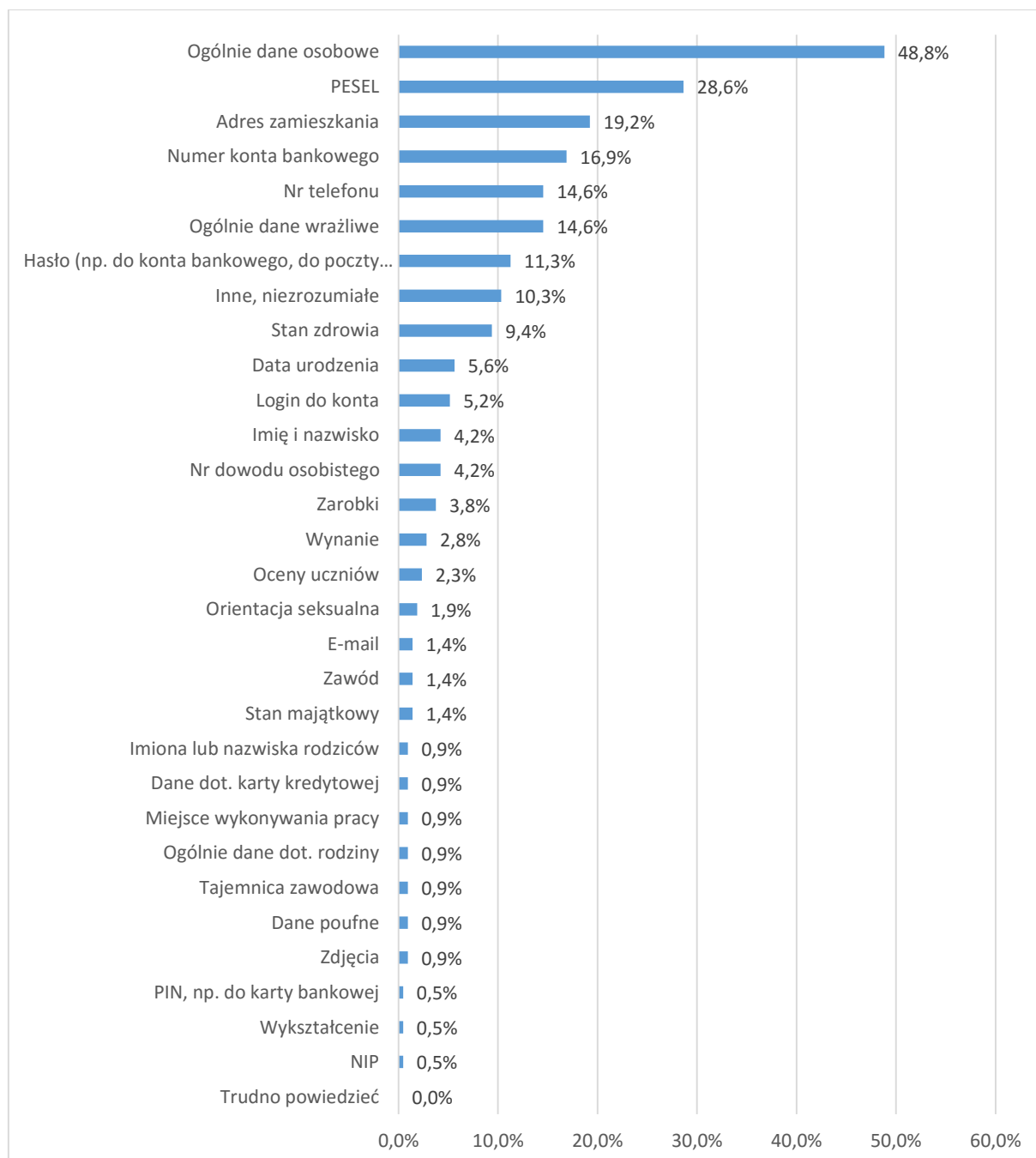
Wykres 25. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Czy korzystając ze stron internetowych (lub innych usług) zapoznaje się Pani/Pan z zapisami regulaminów korzystania ze stron www?” nauczycieli. N = 267

Na pytanie o to, czy wiesz jak zachować prywatność komunikacji w Internecie, nauczyciele w zdecydowanej większości odpowiadali „tak” lub „raczej tak” (73,2%). 78,9% respondentów z grupy nauczycieli uważa, że potrafi podać przykłady informacji i danych poufnych. Aby

potwierdzić tę wiedzę poproszono o ich wymienienie. Odpowiedzi większości badanych mieszczą się w kategorii „Ogólnie dane osobowe (48,8%). Inne, bardziej konkretne odpowiedzi, które często padały to: PESEL (28,6%), adres zamieszkania (19,2%) oraz numer konta bankowego (16,9%). Najrzadziej badani podają takie przykłady danych poufnych jak: NIP (0,5%), wykształcenie (0,5%), czy też PIN (0,5%).

Wykres 26. Przykłady danych poufnych wskazane przez nauczycieli.

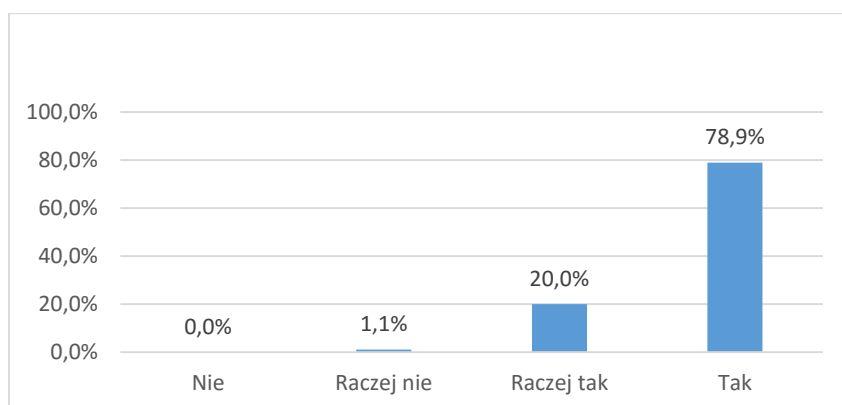
Większość badanych twierdzi, że zetknęła się z regulacjami prawnymi dotyczącymi sfery komunikacji i mediów oraz funkcjonowania w Internecie (60,8%). Najbardziej znane im zagadnienia z obszarów prawa to: ochrona danych osobowych i dóbr osobistych (99,3%), prawa człowieka, obywatela i dziecka (97,9%) oraz wolność słowa (97,6%) z kolei

zagadnienia, które relatywnie najłatwiej są znane nauczycielom to: dane wrażliwe (90,8%), polityka prywatności (99,3%) oraz instytucje i organy stojące na straży praw i wolności (93,7%).

1.3.3. Bezpieczeństwo w sieci a szkoła

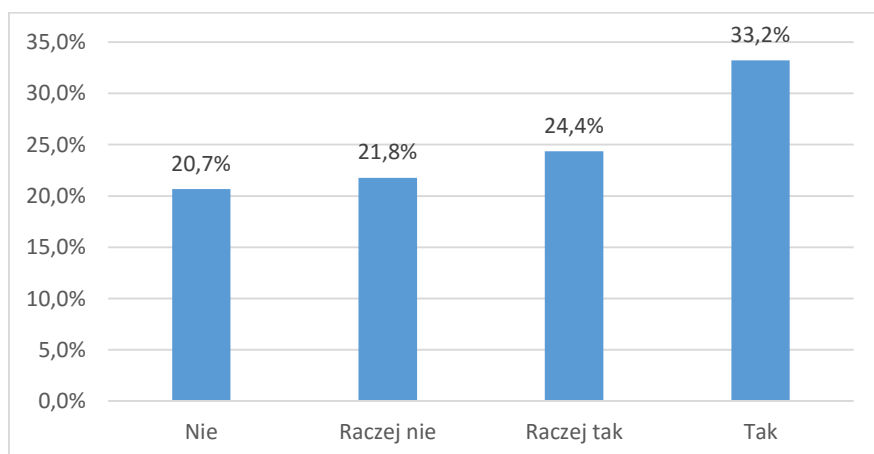
Nauczyciele stanowią grupę badanych, której dodatkowo zadano pytania związane z pracą w szkole. Na pierwsze - czy na swoich lekcjach przekazują wiedzę na temat zagrożeń związanych z korzystaniem z Internetu niemal wszyscy odpowiedzieli twierdząco (98,9%).

Wykres 27. Przekazywanie wiedzy uczniom na temat wymienionych zagrożeń w Internecie przez nauczycieli. N = 280

Zdecydowana większość nauczycieli przyznaje, że podczas swoich lekcji wdraża zagrożenia związane z bezpieczeństwem w Internecie (97,9%). Badanych zapytano również, czy obserwują problemy związane z korzystaniem z TIK. Większość odpowiedziała na to pytanie twierdząco (57,6%).

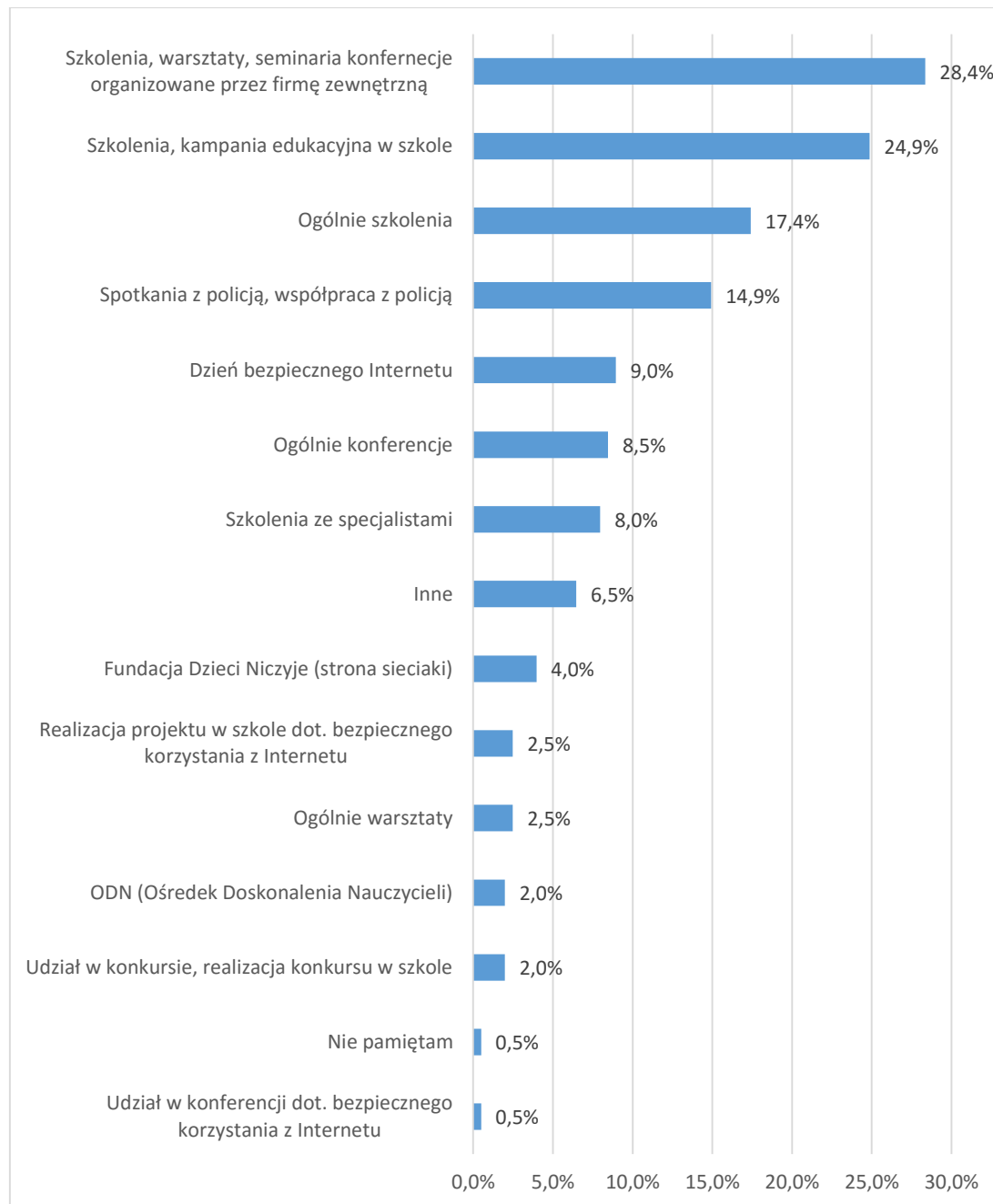
Wykres 28. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Czy obserwuje Pani/Pan jakieś problemy związane z korzystaniem z TIK (nie tylko w zakresie bezpieczeństwa)?” wśród nauczycieli. N = 271

Nauczyciele są bardzo częstymi uczestnikami różnych przedsięwzięć związanych z bezpieczeństwem w Internecie. Niemal $\frac{3}{4}$ badanych twierdzi, że w nich uczestniczy. Dopytywani o rodzaje tych przedsięwzięć najczęściej wymieniali szkolenia, warsztaty oraz

seminaria organizowane przez firmy i organizacje zewnętrzne (28,4%), szkolenia i kampanie edukacyjne organizowane w szkołach (24,9%). Deklarowali też udział w szkoleniach bez precyzowania ich rodzaju (17,4%).

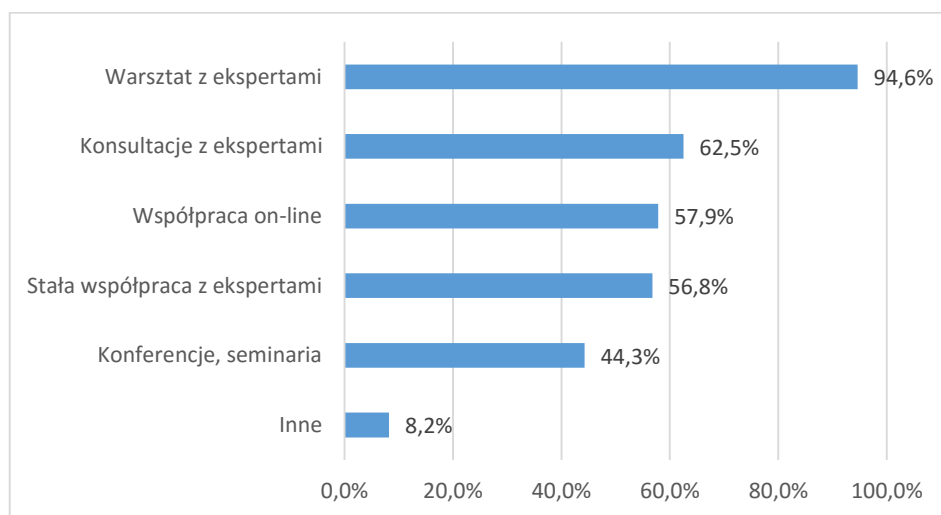
Wykres 29. Rodzaje przedsięwzięć poświęconych bezpieczeństwu w Internecie, w których biorą udział nauczyciele.

1.3.4. Podnoszenie wiedzy i kwalifikacji

Nauczycielom – podobnie jak rodzicom – zadano kilka pytań dotyczących podnoszenia wiedzy i kwalifikacji z zakresu bezpieczeństwa w Internecie. Niemal wszyscy badani są zdania, że podnoszenie wiedzy jest konieczne (98.9%). Nauczyciele uważają, że najlepszą formą szkoleń byłby dla nich warsztat z ekspertami (94,6%). Inne najczęściej wymieniane formy szkolenia to: konsultacje z ekspertami (62,5%), stała współpraca on-line (57,9) oraz stała współpraca z ekspertami (56,8%). Najrzadziej wybieraną odpowiedzią przez respondentów są konferencje i seminaria (44,3%).

Wykres 30. Forma jaką powinny przyjąć edukacja i szkolenia dla nauczycieli w obszarze rozwoju technologicznego.⁵

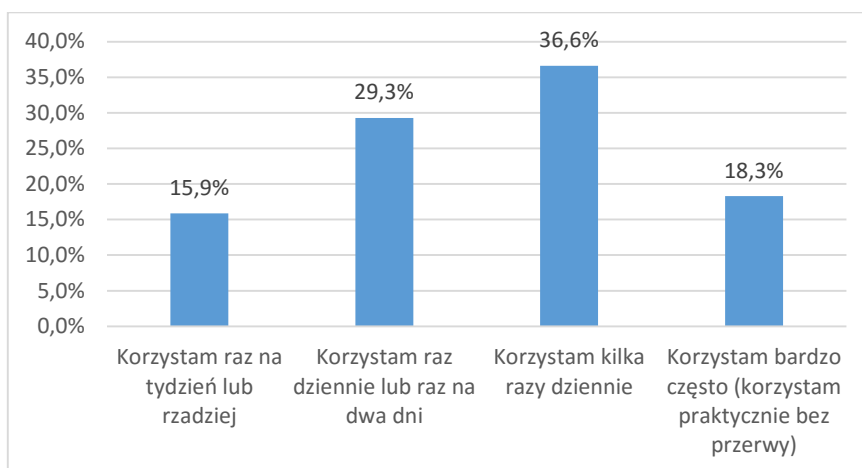
1.4. Uczniowie szkoły podstawowej

1.4.1. Korzystanie z Internetu

Na pytanie „Jaka jest częstotliwość korzystania przez Ciebie z Internetu?” badani uczniowie szkół podstawowych najczęściej odpowiadają „kilka razy dziennie” (36,6%) i „korzystam raz dziennie lub raz na dwa dni” (29,3%). Najmniej badanych twierdzi, że korzysta tylko raz na tydzień lub rzadziej (15,9%).

⁵ Odpowiedzi nie sumują się do 100% ponieważ respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

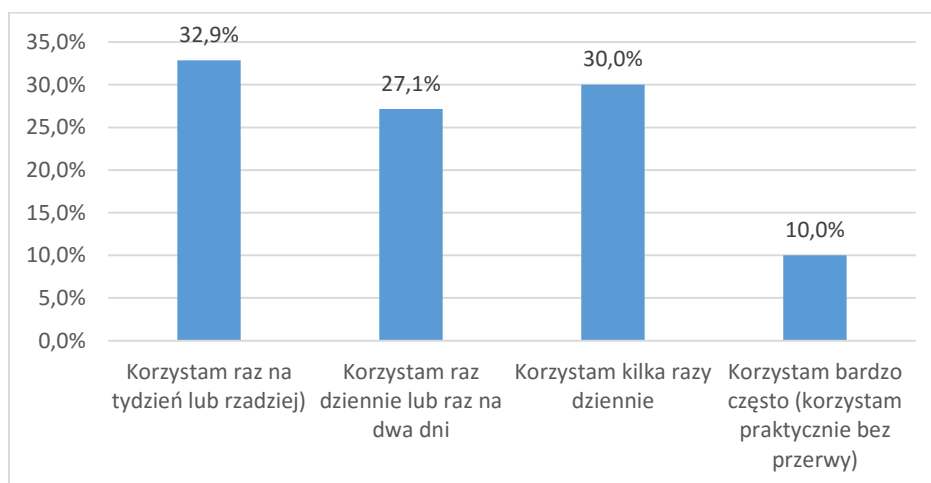
Wykres 31. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jaka jest częstotliwość korzystania przez Ciebie z Internetu?” wśród uczniów szkół podstawowych. N = 82

Uczniów szkół podstawowych zapytano dodatkowo o korzystanie z telefonu komórkowego oraz częstotliwość korzystania z Internetu w telefonie. Zdecydowana większość z nich przyznaje, że posiada telefon komórkowy (85,4%). W tej grupie z Internetu korzysta 67,1% (suma odpowiedzi „Korzystam raz dziennie lub raz na dwa dni”, „Korzystam kilka razy dziennie” oraz „Korzystam bardzo często”). Niemal co trzeci uczeń szkoły podstawowej posiadający telefon stwierdził, że „korzysta z niego raz na tydzień lub rzadziej” – należy pamiętać, że w tej grupie mogą być również osoby, które posiadają telefon i nie korzystają z Internetu.

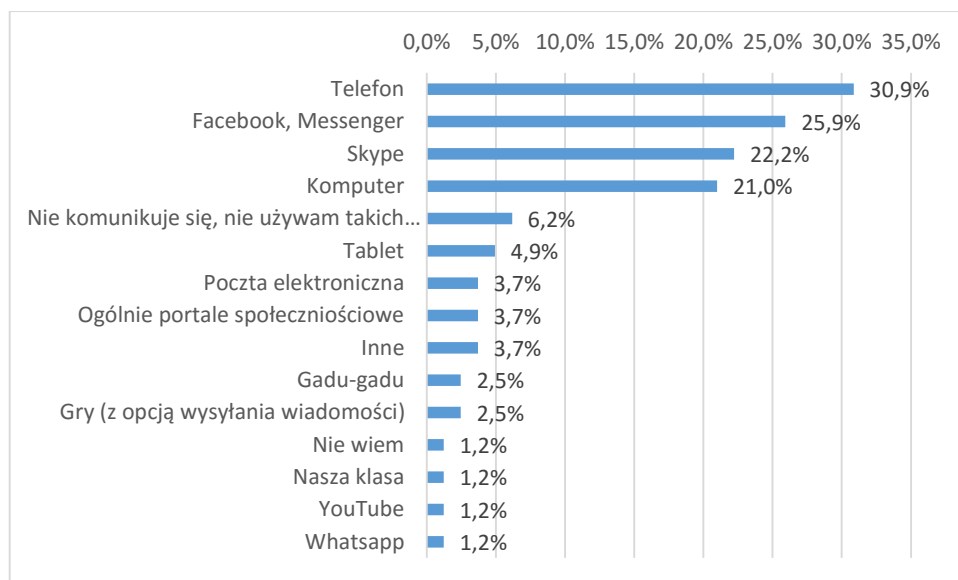
W porównaniu do uczniów pozostałych typów szkół, to uczniowie szkół podstawowych w Polsce rzadziej posiadają telefon niż ich starsi koledzy – samo posiadanie telefonu jest skorelowane z typem szkół, a te jak wiadomo skorelowane są z wiekiem: starsi uczniowie częściej posiadają telefon. Z podobną sytuacją mamy do czynienia jeśli porównamy częstotliwość korzystania z Internetu w telefonie przez uczniów: starsi uczniowie korzystają z Internetu częściej.

Wykres 32. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jak często korzystasz z Internetu w telefonie?” wśród uczniów szkół podstawowych. N = 70

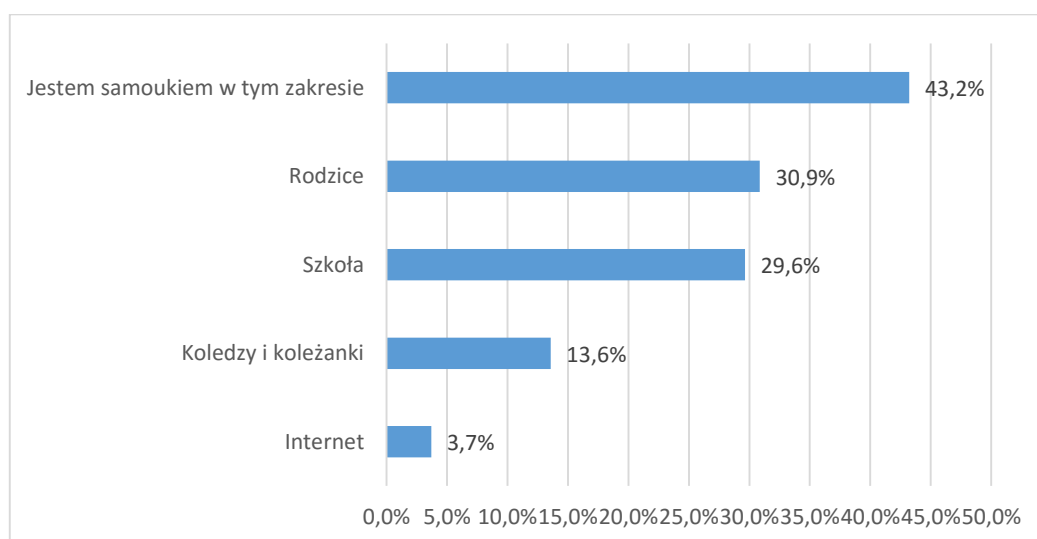
Uczniowie szkół podstawowych to grupa, która komunikuje się przez Internet najrzadziej ze wszystkich badanych grup. W większości respondenci komunikują się raz na tydzień lub rzadziej (39%). Zaledwie 7,3% badanych twierdzi, że komunikuje się bardzo często, praktycznie bez przerwy. Narzędzia, które wykorzystują do komunikacji przez Internet to przede wszystkim: telefon (30%), Facebook (25,9%) oraz Skype (22,2%).

Wykres 33. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jakich narzędzi do tego używasz?” wśród uczniów szkół podstawowych.

Pytani o źródła wiedzy na temat korzystania z Internetu, uczniowie najczęściej odpowiadają, że są w tym zakresie samoukami (43,2%). Niemal tyle samo uczniów szkoły podstawowej twierdzi, że źródłami wiedzy na temat Internetu są „Rodzice” oraz „Szkoła” (ok. 30%). Źródłami wskazywanymi najrzadziej były „Koleżanki i koledzy” (13,6%) oraz „Internet” (3,7%). W porównaniu do uczniów innych szkół uczniowie szkoły podstawowej częściej jako źródło na temat Internetu wskazują rodziców oraz szkołę.

Wykres 34. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Od kogo nauczyłeś/nauczyłaś się korzystać z Internetu?” wśród uczniów szkół podstawowych. N = 81

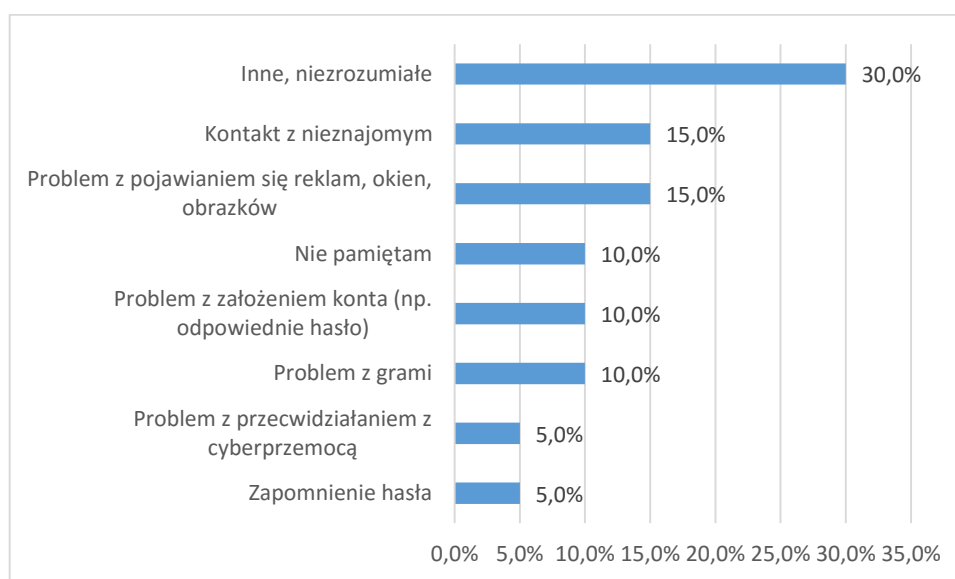

Ponad połowa uczniów szkoły podstawowej twierdzi, że ich wiedza na temat TIK (komputerów, oprogramowania i telefonów) jest duża (54,3%), zaś co trzeci uczeń ocenia swoją wiedzę jako raczej małą (33,7%).

Uczniów szkół podstawowych zapytano również o styczność z trudnymi sytuacjami w sieci. Zdecydowana większość odpowiedziała, że nigdy nie miała z nimi do czynienia (75,6%). Rozkład procentowy na to pytanie jest podobny do rozkładu odpowiedzi uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych, którym również zadano to pytanie.

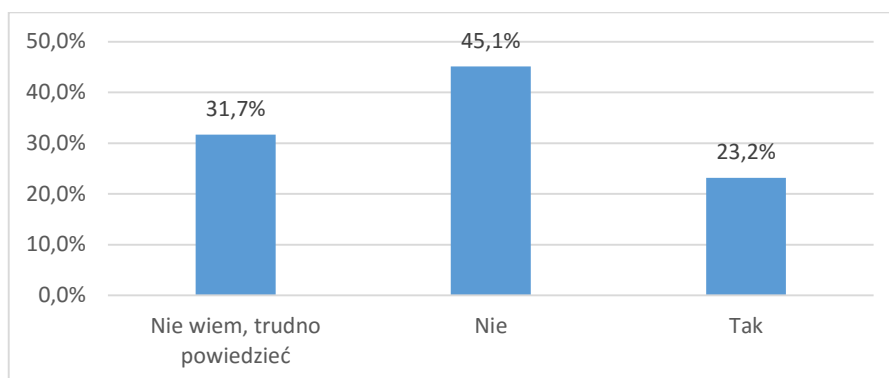
Uczniowie szkół podstawowych, którzy spotkali się z trudnymi sytuacjami w zakresie korzystania z Internetu, zostali szczegółowo o nie dopytani. Większość uczniów szkół podstawowych jako trudność w korzystaniu z Internetu określa problem kontaktu z nieznanymi (15%) oraz problem z pojawianiem się niechcianych reklam, obrazków i okien „wyskakujących” w trakcie korzystania z Internetu (15%). Najmniej badanych wspomina takie trudności jak: zapomnienie hasła (5%), przemoc w Internecie (5%), szeroko pojęty problem z obsługą gier on-line (10%) oraz problem z założeniem konta na przykład na stronie internetowej (10%).

Wykres 35. Wymienione przez uczniów szkoły podstawowej trudności, z którymi nie wiedzieli jak sobie poradzić.

Oprócz pytania o osobiste doświadczenia z trudnymi sytuacjami, badanym uczniom szkół podstawowych zadano również pytanie o to, czy ich znajomi spotykają się z trudnymi sytuacjami w Internecie. W rozkładzie procentowym odpowiedzi na to pytanie zamieszczono również odpowiedź „Nie wiem, trudno powiedzieć”, ponieważ niemal co trzeci badany respondent wybrał właśnie ją. Najwięcej badanych uczniów wybrało odpowiedź wskazującą, że ich znajomi nie spotykają się z trudnymi sytuacjami związanymi z korzystaniem z Internetu. Rozkłady odpowiedzi na to pytanie uczniów szkół podstawowych są bardzo podobne do rozkładów uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych.

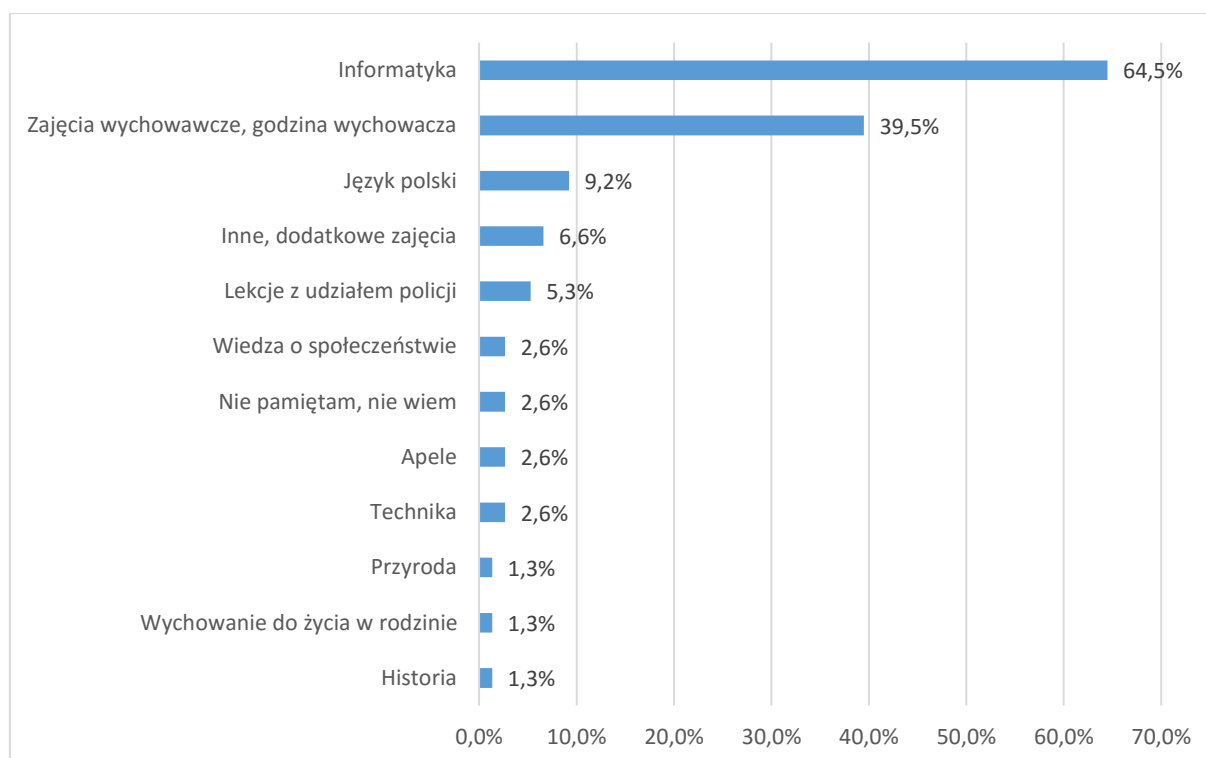
Wykres 36. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Czy Twoi znajomi spotkali się z trudnymi sytuacjami w zakresie korzystania z Internetu?” wśród uczniów szkół podstawowych. N = 82

1.4.2. Bezpieczeństwo w sieci – wiedza i doświadczenie

Badani uczniowie szkół podstawowych w zdecydowanej większości twierdzą, że są zainteresowani zagadnieniami bezpieczeństwa w Internecie. Podobnie jak zdecydowana większość uczniów twierdzi, że temat bezpieczeństwa w Internecie pojawia się w szkole (91,3%) oraz że rozmawia o bezpieczeństwie w Internecie ze swoimi rodzicami (67,9%). Uczniowie zostali dodatkowo zapytani na jakich lekcjach poruszane są kwestie bezpieczeństwa w Internecie. Najczęściej wymieniana była Informatyka (64,5%), następnie zajęcia wychowawcze (39,5%), język polski (9,2%) oraz inne, dodatkowe zajęcia (6,6%).

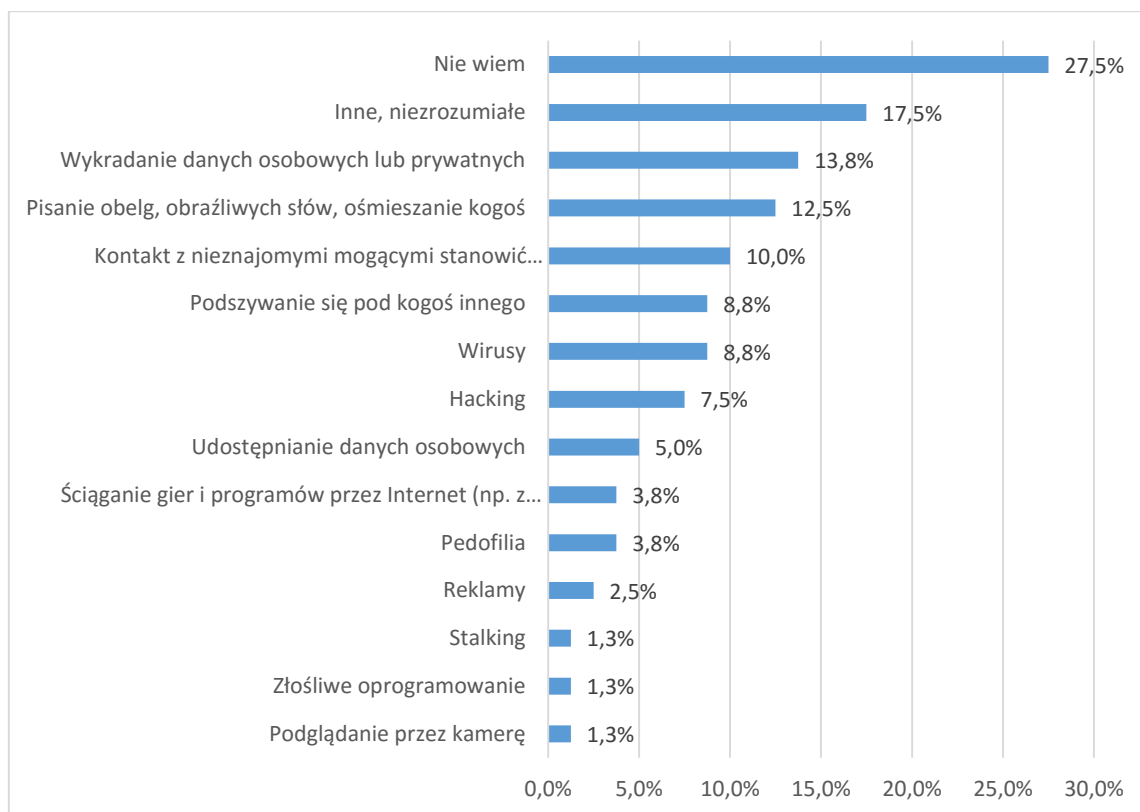
Wykres 37. Wymienione przez uczniów szkół podstawowych lekcje, w trakcie których poruszane są tematy bezpieczeństwa w Internecie.

Co czwarty uczeń szkoły podstawowej w Polsce nie potrafi sobie wyobrazić zagrożeń w Internecie. Dla większości badanych uczniów zagrożenia w Internecie kojarzą się

z wykradaniem danych osobowych lub prywatnych (13,8%), pisanem obelg lub obraźliwych słów skierowanych wobec kogoś (12,5%) oraz kontaktem z nieznaną osobą, która może stanowić zagrożenie (10%). Zdecydowanie rzadziej badanym uczniom zagrożenie w Internecie kojarzy się z takimi kwestiami jak: podglądanie kogoś przez kamerkę internetową (1,3%), instalacja złośliwego oprogramowania (1,3%) oraz stalking (1,3%).

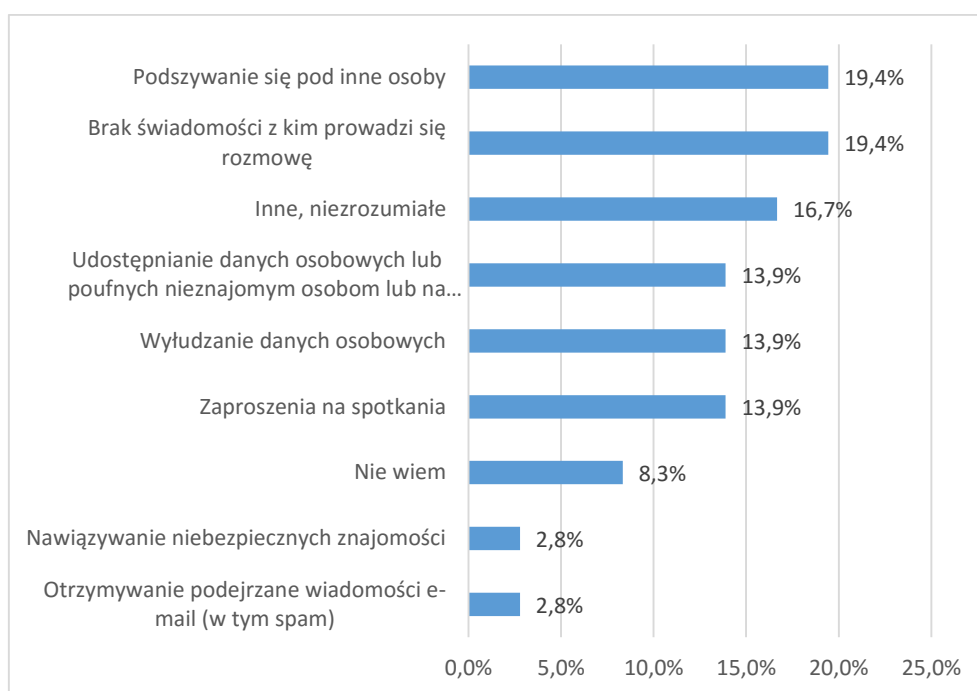
Wykres 38. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jak wyobrażasz sobie zagrożenia w Internecie? Czego mogą one dotyczyć?” wśród uczniów szkół podstawowych.

Badanych uczniów zapytano również, czy spotkali się kiedykolwiek z przykrą sytuacją w Internecie. Zdecydowana większość odpowiedziała na tak zadane pytanie, że nie miała do tej pory do czynienia z przykrymi sytuacjami w Internecie (88,1%). W razie wystąpienia zagrożenia w Internecie uczniowie szkół podstawowych są przede wszystkim gotowi powiadomić rodziców (70%). Uczniowie częściej są gotowi powiadomić o takiej sytuacji mamę (20,7%), niż tatę (6,1%). Często respondenci wymieniają w odpowiedziach swoich nauczycieli (13,4%).

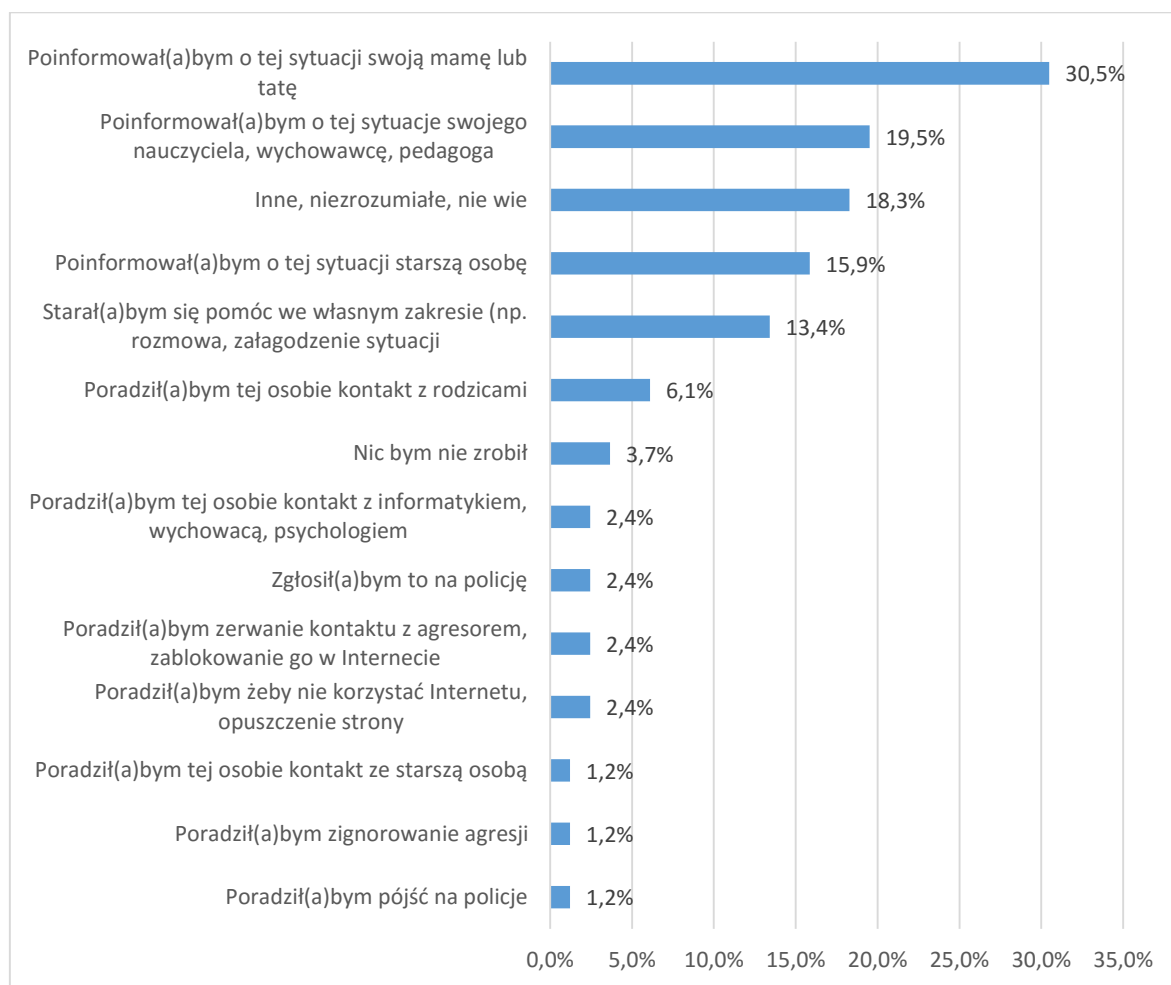
Ponad połowa badanych uczniów szkół podstawowych twierdzi, że potrafi wskazać niebezpieczne sytuacje związane z komunikacją przez Internet. Jako przykład sytuacji niebezpiecznych badani uczniowie wskazują najczęściej: podszywanie się pod inne osoby (19,4%), brak świadomości tego z kim prowadzi się faktycznie rozmowę (19,4%) oraz udostępnianie danych osobowych nieznanym osobom (13,9%).

Wykres 39. Przykłady sytuacji niebezpiecznych w komunikacji przez Internet wskazane przez uczniów szkół podstawowych.

Badanych uczniów szkół podstawowych zapytano również o to, jak zachowaliby się w sytuacji, gdybyś obiektem agresji w Internecie została ich koleżanka lub kolega). Ich najczęstsze odpowiedzi to: poinformowanie o tej sytuacji rodziców (30,5%), poinformowanie o tej sytuacji nauczyciela (19,5%) oraz poinformowanie ogólnie osoby starszej (15,9%).

Wykres 40. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Wyobraź sobie, że twoja koleżanka/kolega spotyka się z agresją w Internecie. Jak zachowałabyś się w takiej sytuacji?” wśród uczniów szkół podstawowych.

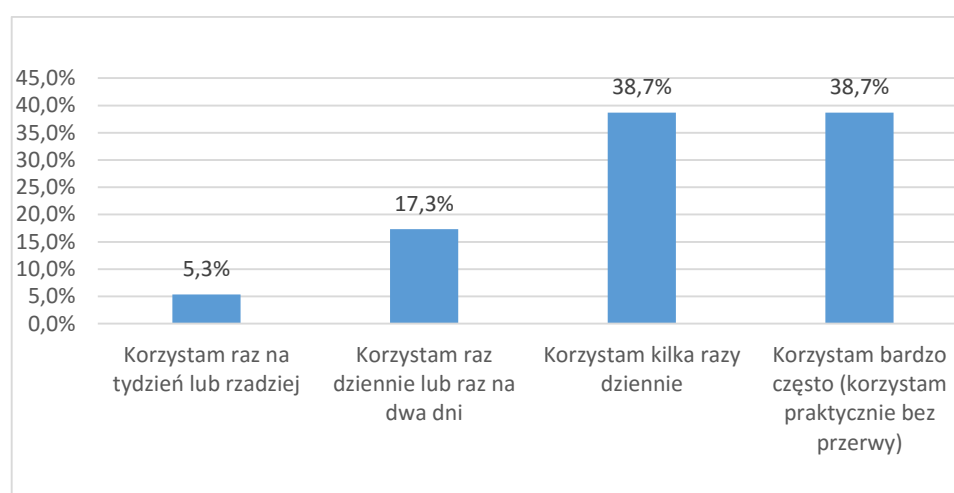
Badani w większości twierdzą, że nie potrafią wymienić przykładów informacji i danych poufnych (72,5% - suma odpowiedzi „Raczej nie” oraz „Nie”). Aby potwierdzić ich wiedzę w tym zakresie poproszono, aby podali przykłady takich danych. Większość z nich jako przykład wymieniła „Adres zamieszkania (65%). Następnie wskazywano nr telefonu (40%), imię i nazwisko (35%) oraz datę urodzenia (20%). Najrzadziej badani podają takie przykłady danych poufnych jak: imiona i nazwiska rodziców (5%) oraz hasła (10%). Większość badanych jest świadoma tego, że to, co dzieje się w Internecie może wpływać na rzeczywistość poza nim. Zdecydowana większość respondentów wybrała w tym przypadku odpowiedzi „Tak” oraz „Raczej tak” (łącznie 81,3%).

1.5. Uczniowie gimnazjum

1.5.1. Korzystanie z Internetu

Na pytanie „Jaka jest częstotliwość korzystania przez Ciebie z Internetu?” najwięcej uczniów szkół gimnazjalnych odpowiedziało, że korzysta z niego kilka razy dziennie (38,7%) oraz bardzo często (38,7%). Najmniej badanych uczniów gimnazjów twierdzi, że korzysta raz dziennie lub raz na dwa dni (17,3%) oraz raz na tydzień lub rzadziej (5,3%). W porównaniu do pozostałych grup uczniowie gimnazjów korzystają z Internetu częściej niż uczniowie szkół podstawowych oraz rodzice, ale rzadziej niż uczniowie szkół ponadgimnazjalnych oraz nauczyciele.

Wykres 41. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jaka jest częstotliwość korzystania przez Ciebie z Internetu?” wśród uczniów gimnazjów. $N = 75$

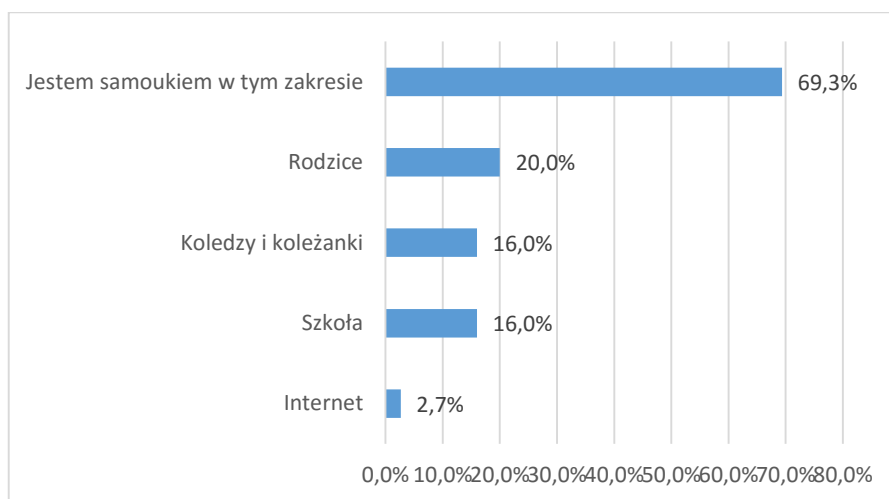
Zdecydowana większość uczniów gimnazjów posiada telefon komórkowy (94,7%). W tej grupie z Internetu korzysta 85,9% uczniów. Tylko 14% uczniów gimnazjów w Polsce posiadających telefon twierdzi, że „korzysta raz na tydzień lub rzadziej” – w tej grupie mogą być również osoby, które posiadają telefon i nie korzystają z Internetu.

Uczniowie gimnazjów dosyć często komunikują się z innymi osobami przez Internet. Ponad połowa badanych uczniów robi to kilka razy dziennie (52%). 12% badanych twierdzi, że komunikuje się raz na tydzień lub rzadziej. Uczniowie gimnazjów to grupa, która komunikuje się przez Internet mniej więcej na takim samym poziomie jak badani nauczyciele, częściej niż rodzice oraz uczniowie szkoły podstawowej, ale rzadziej niż uczniowie szkół ponadgimnazjalnych. Narzędzia, które wykorzystują uczniowie gimnazjów do komunikacji przez Internet to przede wszystkim: Facebook (56,8%) telefon (31,1%) oraz ogólnie komputer (23%).

Uczniowie gimnazjów najczęściej sami zdobywają wiedzę na temat bezpiecznego korzystania z Internetu (69,3%). 20% z nich czerpie wiedzę od rodziców. Niemal tyle samo uczniów

gimnazjów twierdzi, że źródłami wiedzy na temat Internetu są „Koleżanki i koledzy” oraz „Szkoła” (ok. 16%) . Źródłem wskazywanym najrzadziej jest „Internet” (2,7%).

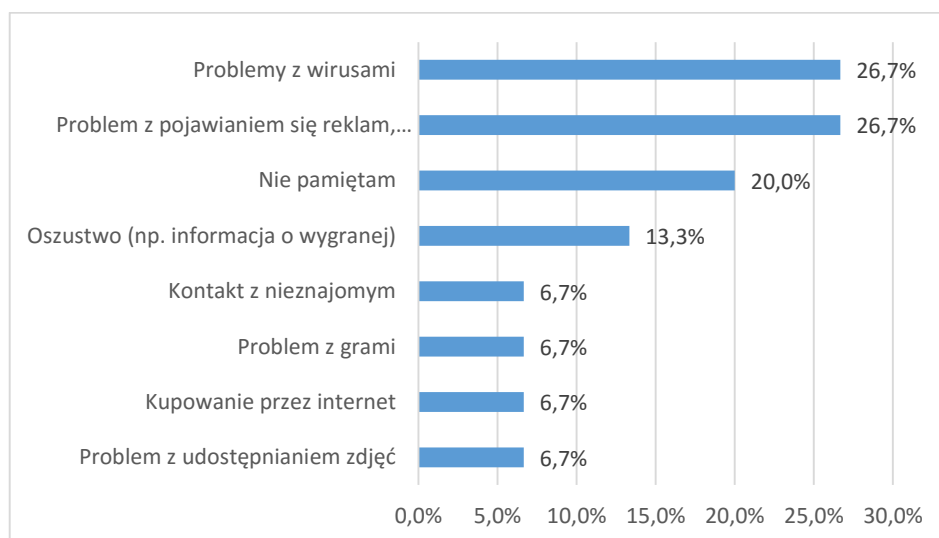
Wykres 42. Źródła wiedzy na temat korzystania z Internetu wskazane przez uczniów gimnazjów. N = 75

Zdecydowana większość uczniów twierdzi, że nigdy nie miała do czynienia z trudnymi sytuacjami w Internecie (78,7%). Rozkład procentowy na to pytanie jest podobny do rozkładu odpowiedzi uczniów szkół podstawowych i ponadgimnazjalnych.

Większość uczniów szkół gimnazjalnych jako trudność w korzystaniu z Internetu określa problem z wirusami (26,7%) oraz problem z pojawianiem się niechcianych reklam, obrazków i okien „wyskakujących” w trakcie korzystania z Internetu (26,7%). Najrzadziej badani wymieniają: problem z udostępnianiem zdjęć (6,7%), zakupy przez Internet (6,7%), szeroko pojęty problem z obsługą gier on-line (6,7%) oraz problem w kontakcie z nieznanymi (6,7%).

Wykres 43. Wymienione przez uczniów gimnazjum trudności

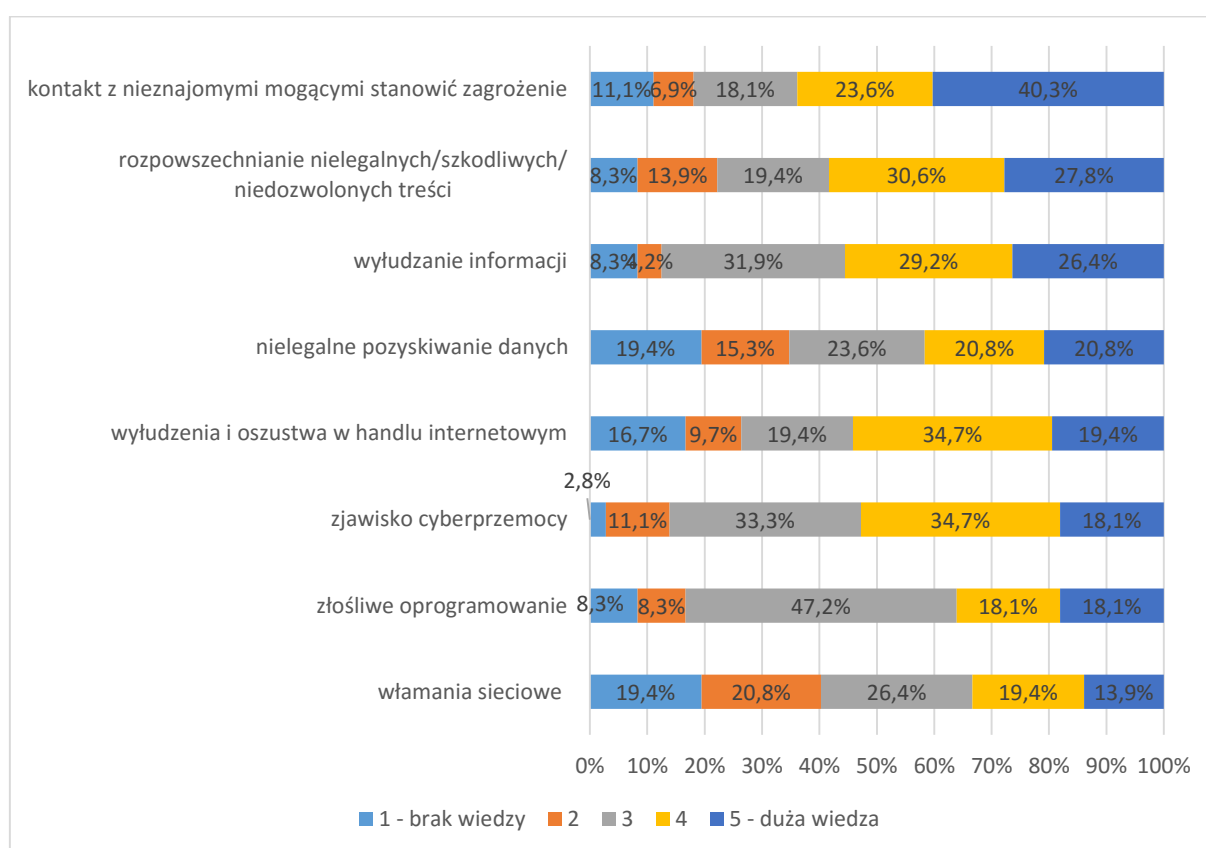

Większość badanych twierdzi, że ich znajomi nie spotykają się z trudnymi sytuacjami w zakresie korzystania z Internetu.

1.5.2. Bezpieczeństwo w sieci – wiedza i doświadczenie

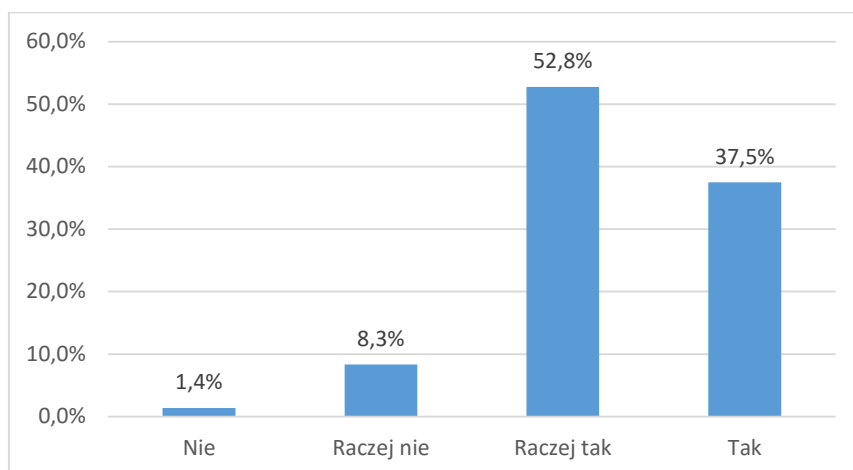
Ponad połowa badanych twierdzi, że jest zainteresowana zagadnieniami bezpieczeństwa w Internecie. Ponad połowa respondentów z tej grupy (suma odpowiedzi 4 i 5) twierdzi, że posiada dużą wiedzę w zakresie zjawiska jakim jest kontakt z nieznanymi mogącymi stanowić zagrożenie, rozpowszechniania nielegalnych/szkodliwych/niedozwolonych treści oraz wyludzania informacji. Zdaniem uczniów ich wiedza jest relatywnie najniższa w zakresie włamań sieciowych (40,3% - suma odpowiedzi 1 i 2) oraz nielegalnie pozyskiwanych danych (34,7% - suma odpowiedzi 1 i 2).

Wykres 44. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jak ocenia Pani/Pan swoją wiedzę o następujących zagrożeniach i ryzykach (na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza brak wiedzy, 5 dużą wiedzę)” wśród uczniów gimnazjów. N = 72

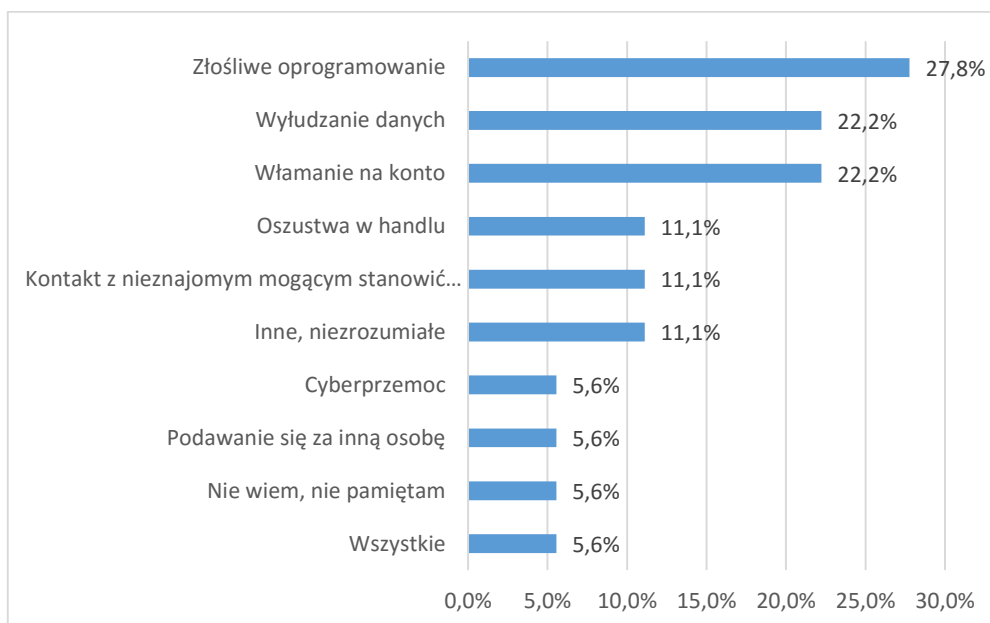
Uczniowie gimnazjów są pozytywnie nastawieni do własnych możliwości rozpoznania zaprezentowanych wcześniej zagrożeń. Ponad 90% badanych uczniów twierdzi, że byłaby w stanie je rozpoznać (suma odpowiedzi „Raczej tak” i „Tak”). 25% uczniów gimnazjów przyznaje, że osobiście doświadczyło wymienionych zagrożeń.

Wykres 45. Ocena uczniów gimnazjum dotycząca własnych możliwości w aspekcie rozpoznania wymienionych zagrożeń. N = 270

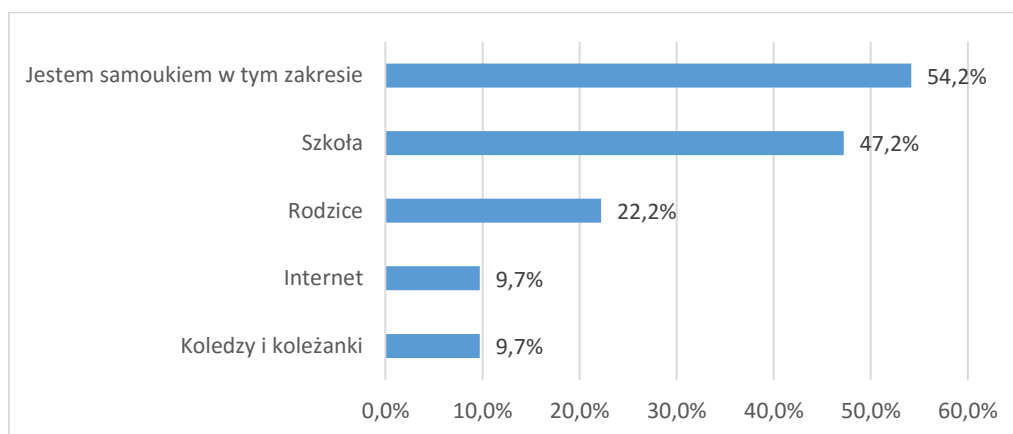
Uczniów, którzy stwierdzili, że mieli do czynienia z wymienionymi zagrożeniami poproszono o wskazanie ich. Najczęściej podawali oni: złośliwe oprogramowanie (27,8%), wyłudzenie danych (22,2%) oraz włamanie na konto (22,2%). Najrzadziej badani uczniowie wymieniają takie zagrożenia jak: podawanie się za inną osobę (5,6%) i cyberprzemoc (5,6%).

Wykres 46. Zagrożenia, z którymi uczniowie gimnazjum mieli do czynienia.

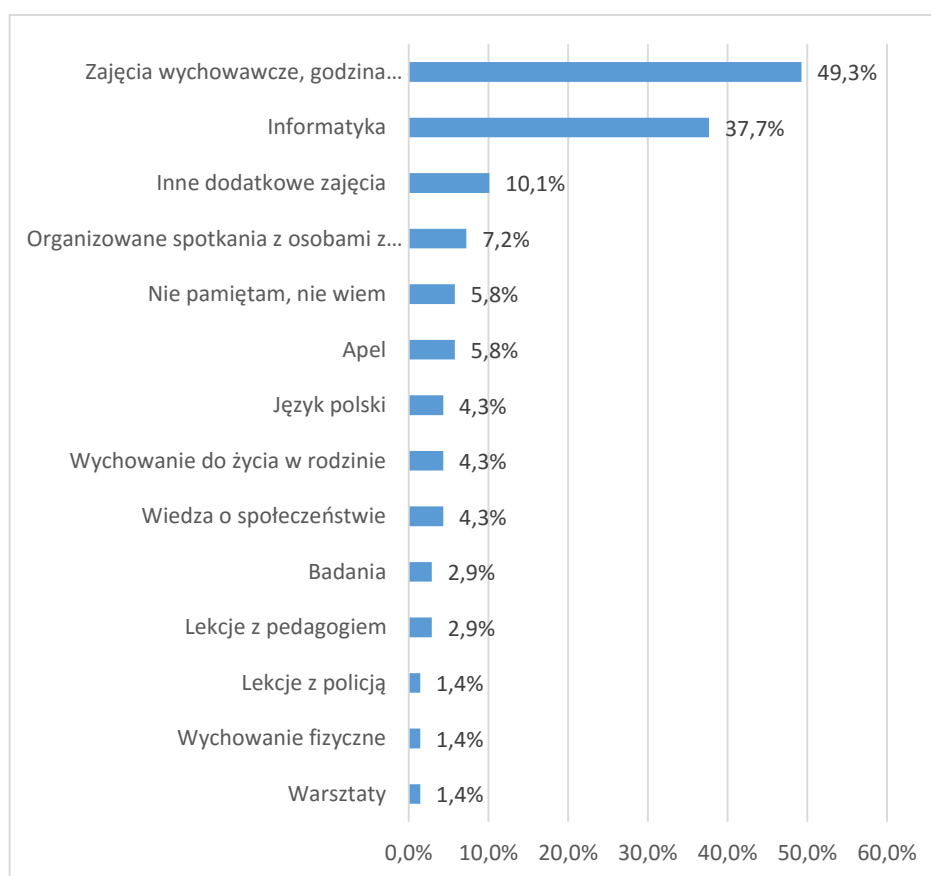
Najczęściej badani uczniowie gimnazjów czerpią wiedzę na temat bezpiecznego Internetu z własnych doświadczeń (54,2%). Drugim w kolejności źródłem, które jest wskazywane przez uczniów gimnazjów jest szkoła (47,2%), a trzecim rodzice (22,2%). Najrzadziej uczniowie gimnazjów jako źródło wiedzy na temat bezpiecznego korzystania z Internetu wskazują Internet oraz swoje koleżanki i swoich kolegów (9,7%). Rozkład odpowiedzi na pytanie „Kto nauczył Ciebie bezpiecznego korzystania z Internetu?” przedstawia poniższy wykres.

Wykres 47. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Kto nauczył Ciebie bezpiecznego korzystania z Internetu?” wśród uczniów gimnazjów. N = 72

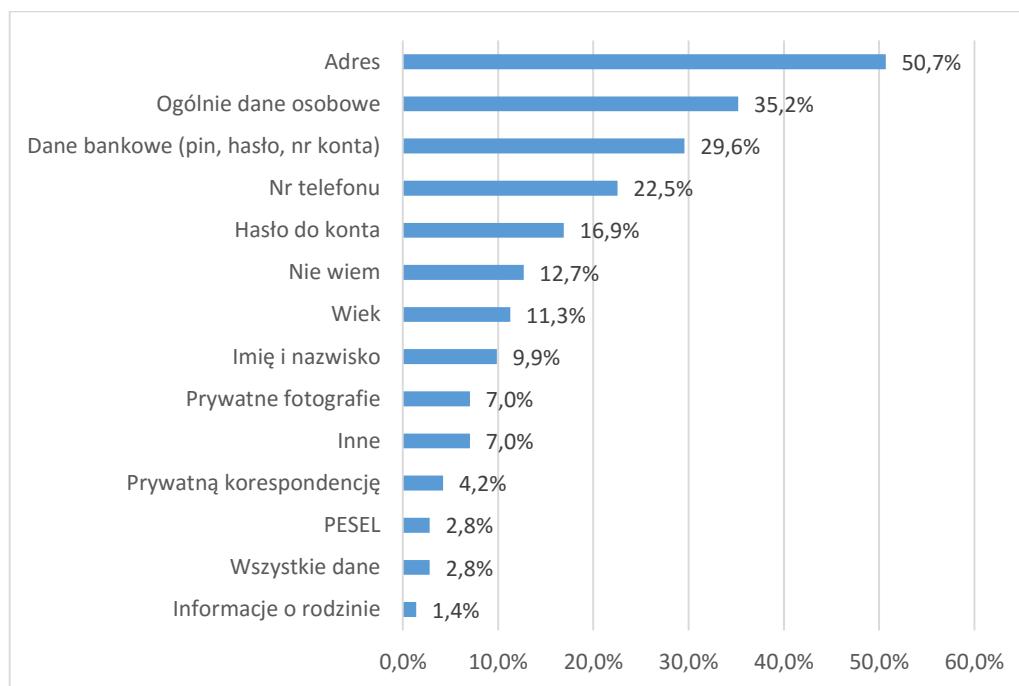
Zdecydowana większość uczniów twierdzi, że temat bezpieczeństwa w Internecie pojawia się w szkole (93,2%), również większość uczniów szkół gimnazjalnych twierdzi, że rozmawia o bezpieczeństwie w Internecie ze swoimi rodzicami (70,3%). Zapytani o lekcje, na których najczęściej poruszane są kwestie bezpieczeństwa w Internecie wskazują: godzinę wychowawczą (49,3%), informatykę (37,7%), dodatkowe zajęcia (10,1%) oraz specjalnie organizowane przez szkołę zajęcia z osobami z zewnątrz (7,2%).

Wykres 48. Wymienione przez uczniów gimnazjów lekcje, w trakcie których poruszane są tematy bezpieczeństwa w Internecie.

Uczniowie deklarują, że w razie wystąpienia zagrożenia w Internecie są gotowi powiadomić przede wszystkim rodziców (76%). Wskazują także na swoich kolegów i koleżanki (12%), rodzeństwo (12%) oraz nauczycieli (10,7%). Informacje, które zdaniem gimnazjalistów można wyłudzić w Internecie to przede wszystkim adres (50,7%). Inne, najczęściej wskazywane odpowiedzi to: ogólne dane osobowe (35,2%), dane bankowe (29,6%) oraz nr telefonu (22,5%).

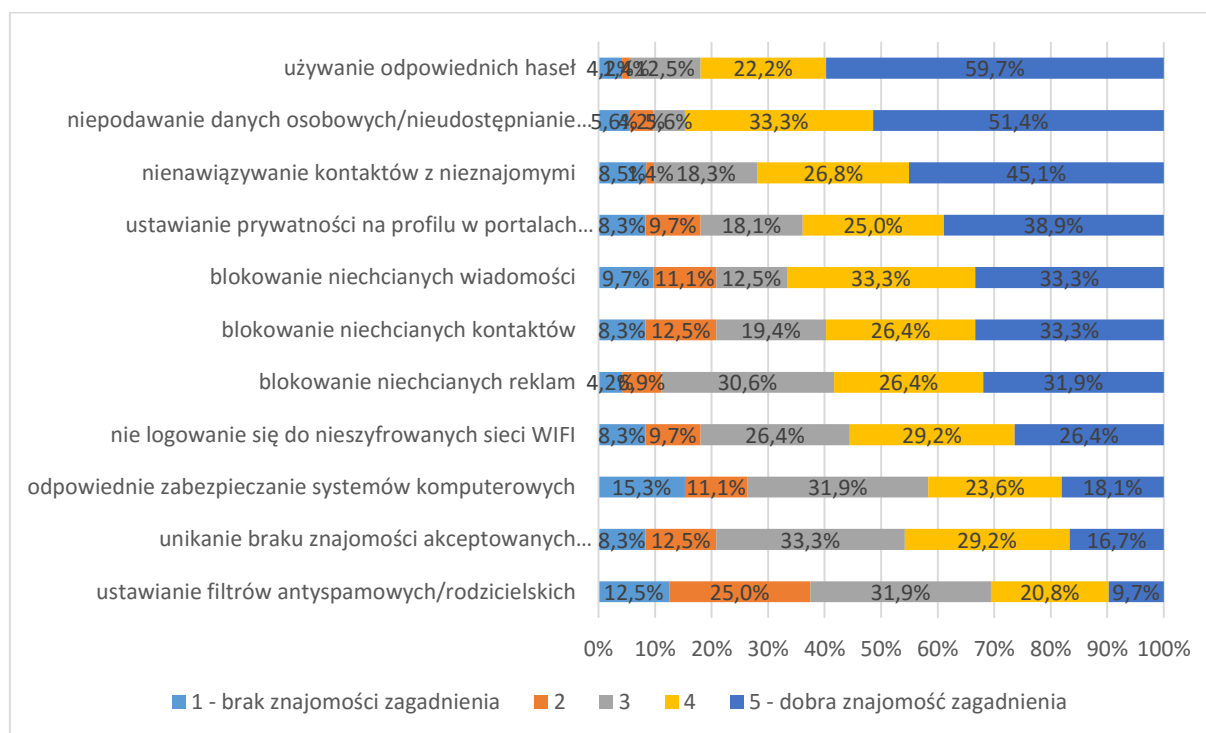
Wykres 49. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jakie informacje Twoim zdaniem można wyłudzić w Internecie?” wśród uczniów gimnazjum.

Co trzeci uczeń gimnazjum nie wie jakie treści mogą być rozpowszechniane nielegalnie. Najczęściej wymienianymi nielegalnymi treściami są: zdjęcia (20%), filmy (18,6%) oraz muzyka (11,4%).

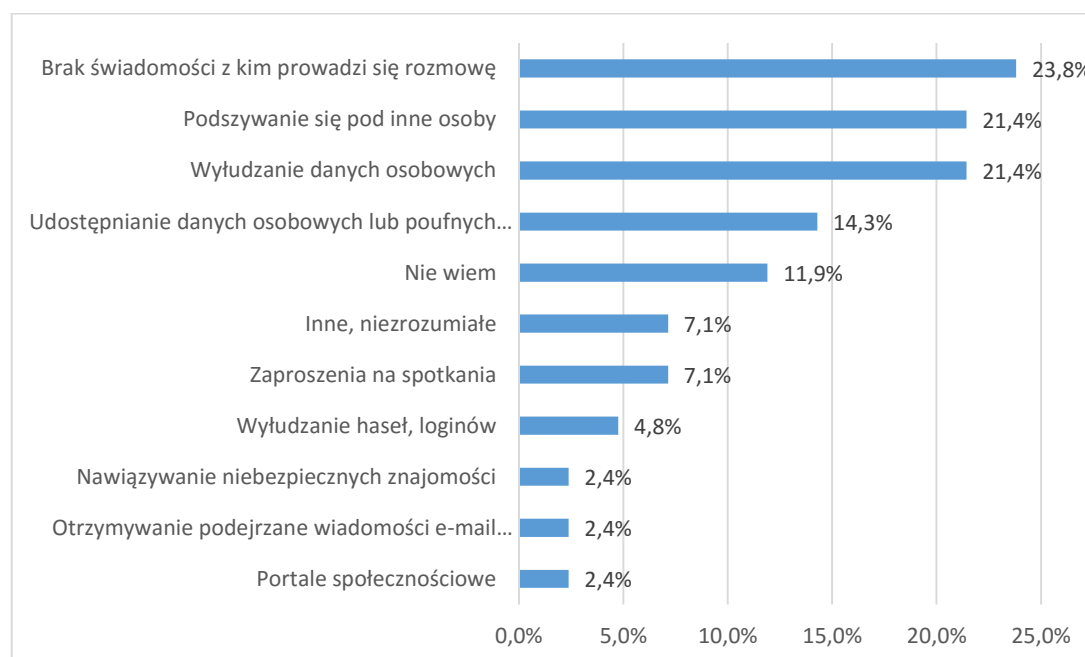
Badanych uczniów szkół gimnazjalnych zapytano również o konkretną ocenę swojej wiedzy w zakresie działań i zachowań zwiększających bezpieczeństwo w Internecie. Uczniowie bardzo wysoko oceniają swoją wiedzę z zakresu: używania odpowiednich haseł (81,9% - suma odpowiedzi 4 i 5), niepodawania danych osobowych (84,7%) oraz nienawiązywania kontaktów z nieznanymi (71,8%). Najniżej swoją wiedzę oceniają w zakresie: ustawień filtrów antyspamowych/rodzicielskich (37,5% - suma odpowiedzi 1 i 2) oraz odpowiedniego zabezpieczania systemów komputerowych (26,4%).

Wykres 50. Rozkład odpowiedzi na pytanie „W jakim stopniu znane są Pani/Panu następujące działania i zachowania (na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza brak znajomości zagadnienia, 5 oznacza dobrą znajomość zagadnienia):” wśród uczniów gimnazjum. N = 72

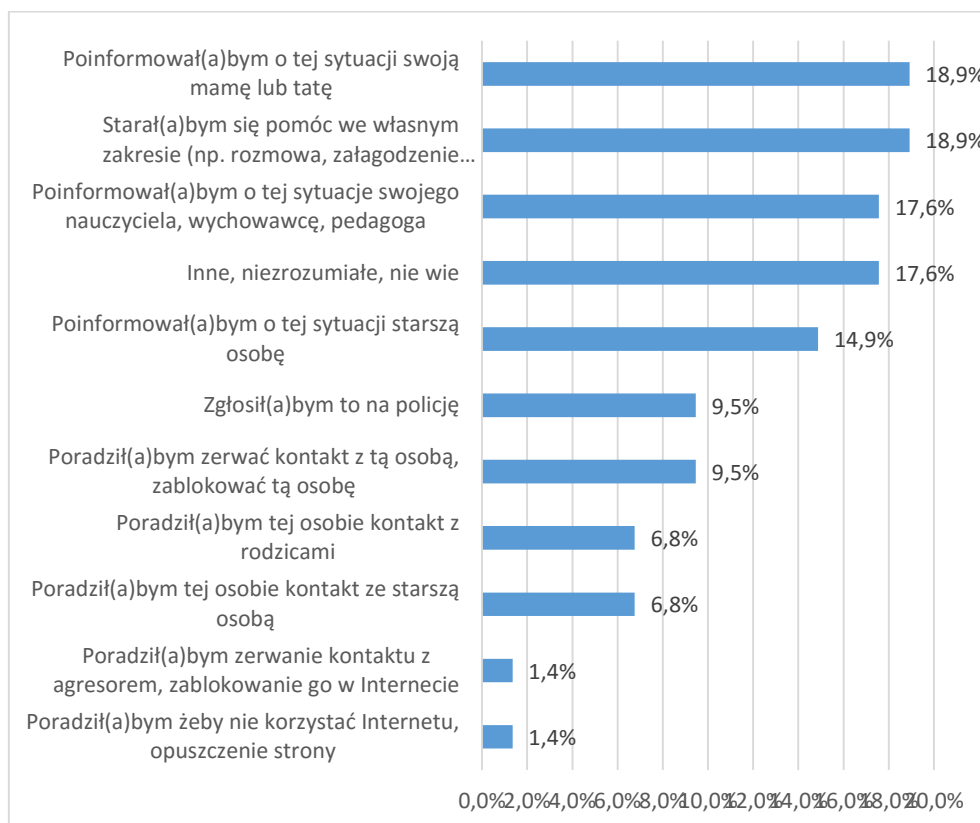
Większość badanych uczniów gimnazjów twierdzi, że jest w stanie wskazać niebezpieczne sytuacje, które mogą się pojawić w komunikacji z innymi użytkownikami w sieci (60%). Jako przykład takiej niebezpiecznej sytuacji badani uczniowie wskazują: brak świadomości z kim prowadzi się faktycznie rozmowę przez Internet (23,8%), podszywanie się pod inne osoby (21,4%) oraz wyłudzenie danych osobowych (21,4%).

Wykres 51. Przykłady sytuacji niebezpiecznych w komunikacji przez Internet wskazane przez uczniów gimnazjów.

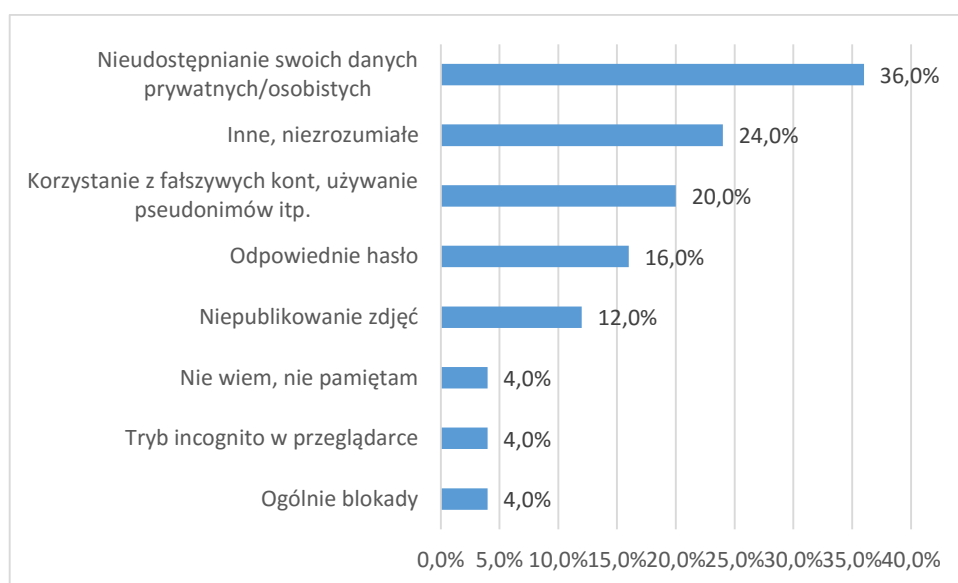
Gdyby koleżanka lub kolega badanych uczniów szkół gimnazjalnych spotkała lub spotkał się z agresją w Internecie, to przede wszystkim poinformowaliby oni o tym swoich rodziców (18,9%) lub staraliby się pomóc we własnym zakresie (18,9%).

Wykres 52. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Wyobraź sobie, że twoja koleżanka/kolega spotyka się z agresją w Internecie. Jak zachowałabyś się w takiej sytuacji?” wśród uczniów gimnazjów.

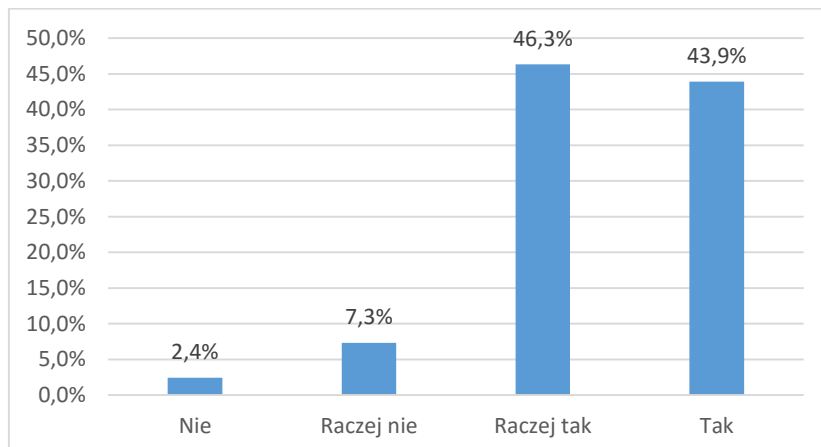
Większość badanych uczniów twierdzi, że nie jest w stanie wskazać narzędzi zwiększających bezpieczeństwo komunikacji w Internecie (70,4%), a nieco mniej badanych twierdzi, że nie jest w stanie wskazać narzędzi zwiększających anonimowość w sieci (64,8%). Ci z uczniów, którzy twierdzą, że potrafią wskazać takie narzędzia, najczęściej wymieniają: nieudostępnianie swoich danych prywatnych/osobistych (36%), korzystanie z fałszywych kont (20%) oraz odpowiednie hasło (16%). Najrzadziej uczniowie wspominają o: ogólnych blokadach (4%), trybie incognito w przeglądarce (4%) oraz niepublikowaniu zdjęć (12%).

Wykres 53. Przykłady narzędzi służących do zwiększenia anonimowości w sieci wskazane przez uczniów gimnazjów.

Uczniom szkół gimnazjalnych zadano również pytania dotyczące zapoznawania się z zapisami regulaminów korzystania ze stron www oraz zrozumiałości tych zapisów. Większość badanych uczniów twierdzi, że zapoznaje się z regulaminami (57,8%), a zdecydowana większość badanych twierdzi, że regulaminy są dla nich zrozumiałe (90,2%).

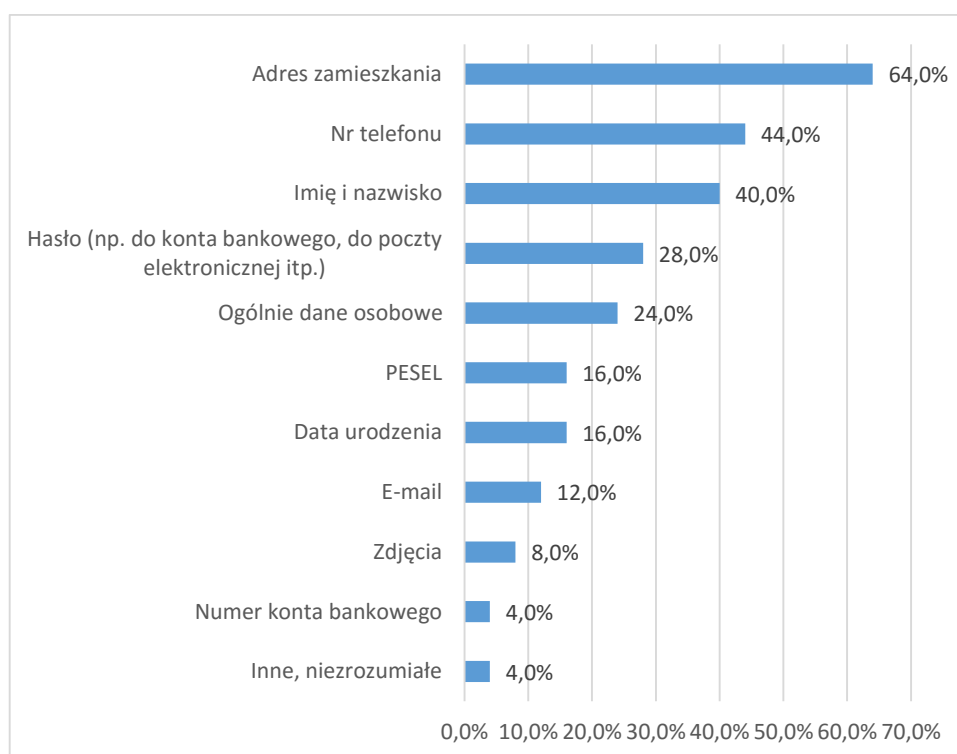
Wykres 54. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Czy regulaminy korzystania ze stron www są dla Ciebie zrozumiałe?” wśród uczniów gimnazjów.. N = 41

Na pytanie o umiejętność zapewnienia prywatności komunikacji w sieci, respondenci odpowiadali w większości twierdząco (51,4 %). Jednak liczba respondentów, która podała negatywną odpowiedź, jest niewiele niższa (48,6 %).

Na pytanie „Czy potrafisz wymienić przykłady informacji i danych poufnych?” badani uczniowie gimnazjów w większości odpowiadają przecząco (64,9%). Aby potwierdzić wiedzę uczniów z tego zakresu, poproszono ich dodatkowo o podanie przykładów takich danych. Większość odpowiedzi badanych mieści się w kategorii „Adres zamieszkania” (64%). Inne odpowiedzi, które często padają to: nr telefonu (44%), adres zamieszkania (19,2%), imię i nazwisko (40%) oraz hasła (28%). Najrzadziej badani podają takie przykłady danych poufnych jak: numer konta bankowego (4%), zdjęcia (8%) oraz e-mail (12%).

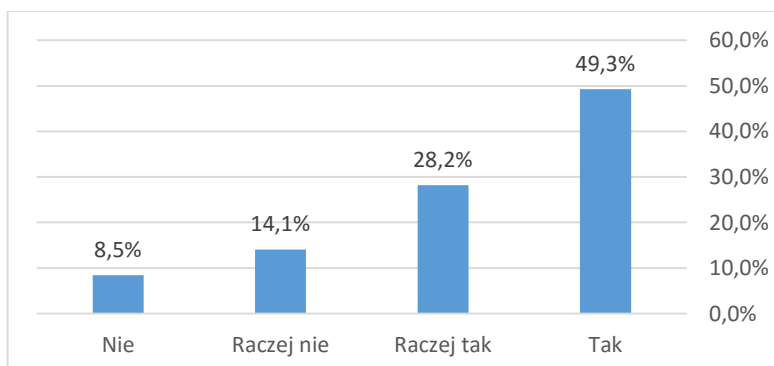
Wykres 55. Przykłady danych poufnych wskazane przez uczniów gimnazjum.

Większość gimnazjalistów twierdzi, że nigdy nie zetknęła się z regulacjami prawnymi dotyczącymi sfery komunikacji i mediów oraz funkcjonowania w Internecie (60,8%).

Ostatnie dwa pytania zadane uczniom gimnazjów dotyczyły relacji pomiędzy wirtualnym światem a rzeczywistością. Na pytanie „Czy Twoim zdaniem to, co dzieje się w Internecie może wpływać na rzeczywistość poza Internetem?” większość badanych uczniów wybiera odpowiedź „Tak” i „Raczej tak” (90,7%). Również dużo, bo aż $\frac{3}{4}$ badanych uczniów twierdzi, że potrafi wskazać różnice pomiędzy wizerunkiem w sieci (postacie w grach, awatary, itp.), a wizerunkiem rzeczywistym (77,5%).

Wykres 56. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Czy potrafisz wskazać różnice pomiędzy wizerunkiem w sieci (postaci w grach, awatary, itp.) a wizerunkiem rzeczywistym?” wśród uczniów gimnazjum. N = 71

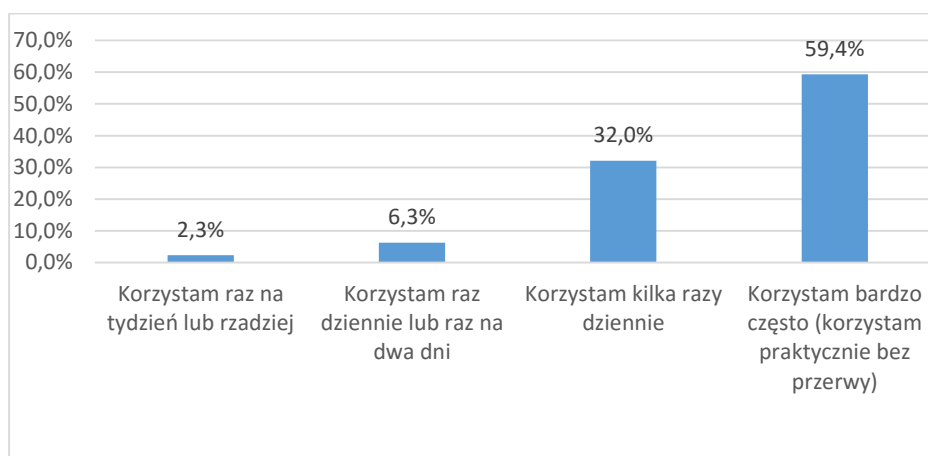

1.6. Uczniowie szkół ponadgimnazjalnych

1.6.1. Korzystanie z Internetu

Większość badanych uczniów szkół ponadgimnazjalnych to osoby, które korzystają z Internetu bardzo często, praktycznie bez przerwy. Najmniej badanych uczniów szkół ponadgimnazjalnych twierdzi, że korzysta z Internetu raz dziennie lub raz na dwa dni (6,3%) oraz raz na tydzień lub nawet rzadziej (2,3%). Uczniowie szkół ponadgimnazjalnych korzystają z Internetu równie często jak nauczyciele i częściej niż uczniowie pozostałych typów szkół oraz rodzice. Rozkład odpowiedzi przedstawiający częstotliwość korzystania z Internetu przez uczniów gimnazjów zaprezentowano na poniższym wykresie.

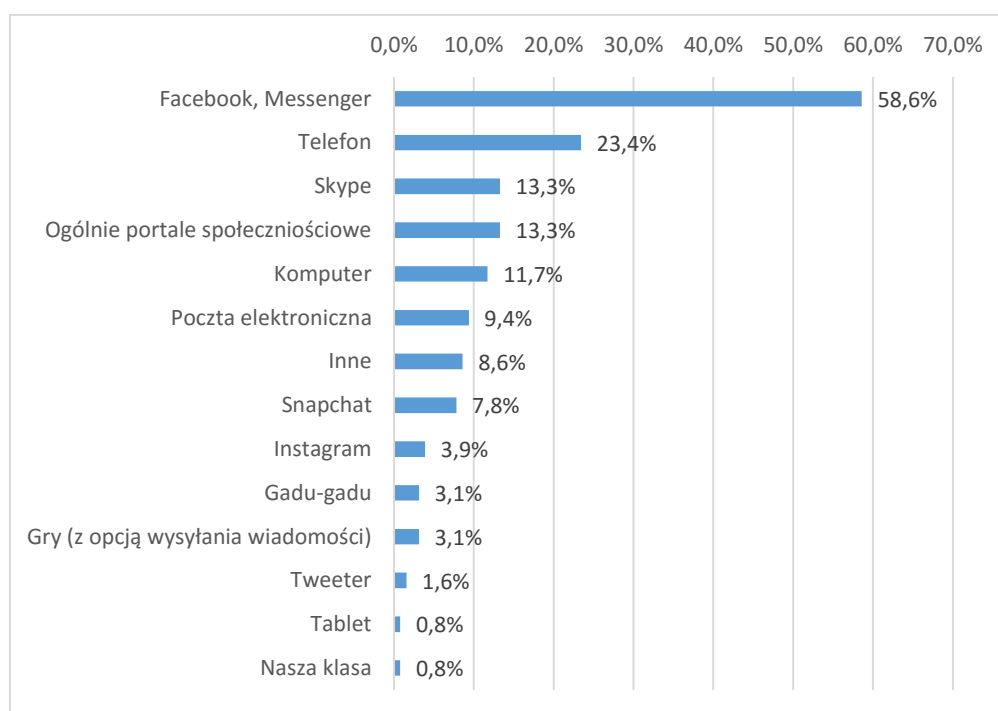
Wykres 57. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jaka jest częstotliwość korzystania przez Ciebie z Internetu?” wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych. N = 128

Zdecydowana większość uczniów szkół ponadgimnazjalnych posiada telefon komórkowy (98,4%). W tej grupie z Internetu korzysta 92,9% uczniów. Tylko 7,4% uczniów szkół ponadgimnazjalnych w Polsce posiadających telefon twierdzi, że „korzysta z Internetu raz na tydzień lub rzadziej” – w tej grupie mogą być również osoby, które posiadają telefon i nie korzystają z Internetu. Uczniowie szkół ponadgimnazjalnych korzystają częściej z Internetu w telefonie niż ich koledzy i koleżanki z młodszych klas.

Uczniowie szkół ponadgimnazjalnych bardzo często komunikują się z innymi osobami przez Internet. Mniej więcej tyle samo uczniów komunikuje się z innymi osobami przez Internet bardzo często (43%) co kilka razy dziennie (42,2%), najmniej zaś badanych respondentów twierdzi, że komunikuje się raz na tydzień lub rzadziej (4,7%). Uczniowie szkół ponadgimnazjalnych to grupa, która komunikuje się przez Internet najczęściej ze wszystkich badanych grup. Narzędzia, które wykorzystują uczniowie gimnazjów w komunikacji przez Internet to przede wszystkim: Facebook (58,6%) telefon (23,4%) oraz Skype (13,3%).

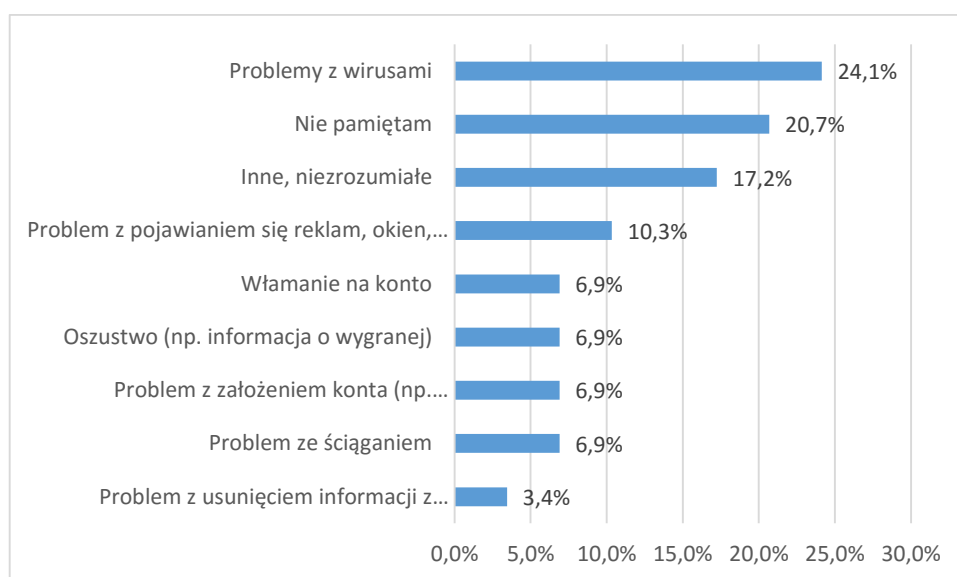
Wykres 58. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jakich narzędzi do tego używasz?” wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

Jeżeli chodzi o źródła wiedzy, z których uczniowie szkół ponadgimnazjalnych czerpią wiedzę na temat korzystania z Internetu, to najczęściej uczniowie twierdzą, że są samoukami w tym zakresie (64,1%). Drugą najczęściej udzielaną odpowiedzią jest od „Kolegów i koleżanek” (20%). Niemal tyle samo uczniów gimnazjów twierdzi, że źródłami wiedzy na temat Internetu są „Rodzice” co „Szkoła” (ok. 16%). Źródłem wskazywanym najrzadziej jest „Internet” (1,6%).

Zdecydowana większość uczniów twierdzi, że nigdy nie miała do czynienia z trudnymi sytuacjami w Internecie (77,3%). Rozkład procentowy na to pytanie jest podobny do rozkładu odpowiedzi uczniów szkół podstawowych i gimnazjów. Uczniowie szkół ponadgimnazjalnych, którzy spotkali się z trudnościami w zakresie korzystania z Internetu, zostali szczegółowo o nie dopytani. Większość uczniów szkół ponadgimnazjalnych jako trudność w korzystaniu z Internetu określa problem z wirusami (24,1%) oraz problem z pojawianiem się niechcianych reklam, obrazków i okien „wyskakujących” w trakcie korzystania z Internetu (10,3%). Najmniej badanych wspomina takie trudności jak: problem z usunięciem informacji/danych z Internetu (3,4%), problem ze ściąganiem danych z Internetu (6,9%), problem z założeniem konta na stronie internetowej (6,9%), problem z oszustwami (6,9%) oraz włamania na konto (6,9%).

Wykres 59. Wymienione przez uczniów szkoły ponadgimnazjalnej trudności, z którymi nie wiedzieli jak sobie poradzić.

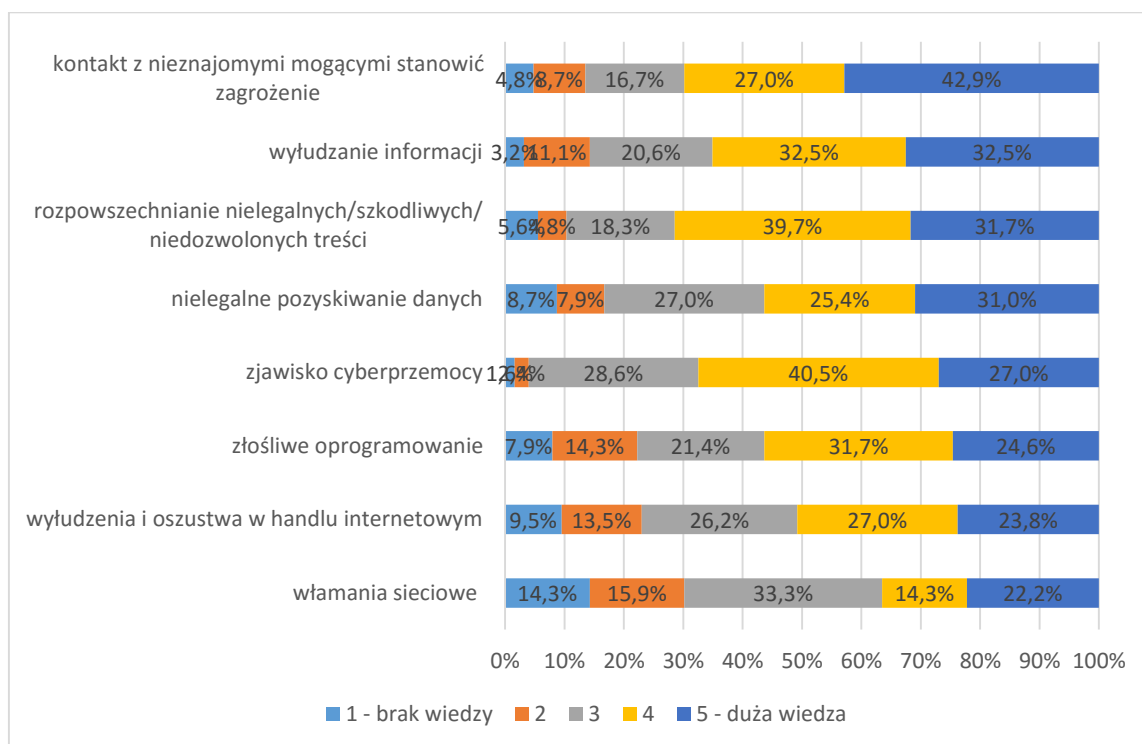

Uczniowie uważają, że ich znajomi nie spotykają się z trudnymi sytuacjami związanymi z korzystaniem z Internetu (52,3%). Rozkłady odpowiedzi na to pytanie uczniów są bardzo podobne do odpowiedzi uczniów szkół podstawowych i gimnazjalnych.

1.6.2. Bezpieczeństwo w sieci – wiedza i doświadczenie

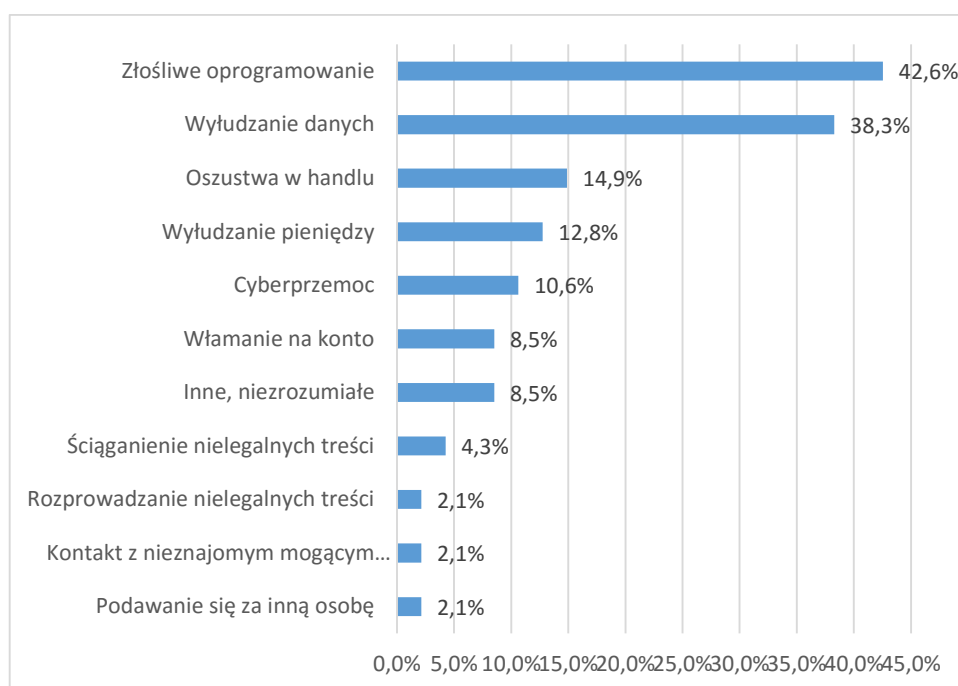
Większość badanych uczniów szkół ponadgimnazjalnych twierdzi, że jest zainteresowana zagadnieniami bezpieczeństwa w Internecie (56,8%). Badanych uczniów szkół ponadgimnazjalnych zapytano o to, jak oceniają swoją wiedzę o wybranych zagrożeniach i ryzykach. Ocena ta była dokonywana przy użyciu skali od 1 do 5, gdzie 1 oznaczało brak wiedzy, a 5 oznaczało bardzo dużą wiedzę. Większość badanych uczniów gimnazjów (suma odpowiedzi 4 i 5) twierdzi, że posiada dużą wiedzę w zakresie zjawiska jakim jest kontakt z nieznajomymi mogącymi stanowić zagrożenie (69,8%), wyłudzenie informacji (65,1%), rozpowszechnianie nielegalnych/ szkodliwych/niedozwolonych treści (71,4%) zjawisko cyberprzemocy (67,5%). Zdaniem uczniów ich wiedza jest najniższa w zakresie włamań sieciowych (30,2%) - suma odpowiedzi 1 i 2) oraz złośliwego oprogramowania (22,2% - suma odpowiedzi 1 i 2).

Wykres 60. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jak ocenia Pani/Pan swoją wiedzę o następujących zagrożeniach i ryzykach (na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza brak wiedzy, 5 dużą wiedzę)” wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych. N = 126

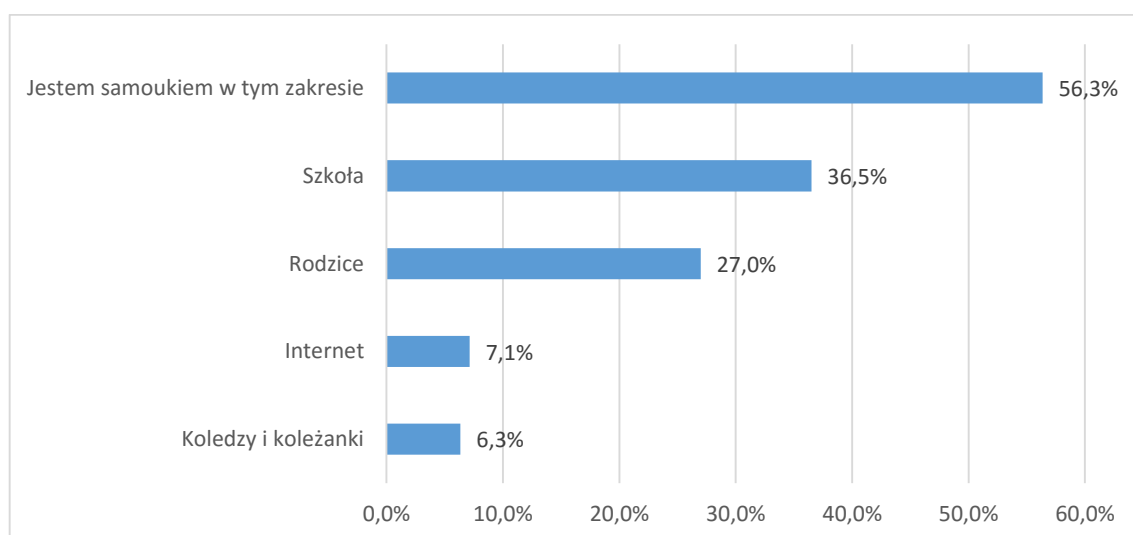
Uczniowie szkół ponadgimnazjalnych dobrze oceniają własne możliwości rozpoznania zaprezentowanych zagrożeń. 62,7 % respondentów z tej grupy uczniów odpowiedziało, że nie miało doświadczeń z wymienionymi zagrożeniami, a 37,3 % przyznało, że te niebezpieczne sytuacje ich w jakiś sposób spotkały. Uczniów, którzy stwierdzili, że mieli do czynienia z wymienionymi zagrożeniami poproszono o wymienienie ich. Najczęściej wymieniane zagrożenia przez uczniów to: złośliwe oprogramowanie (42,6%), wyłudzenie danych (38,3%) oraz oszustwa w handlu (14,9%). Najrzadziej badani uczniowie wymieniają takie zagrożenia jak: podawania się za inną osobę (2,1%), kontakt z nieznanym mogącym stanowić niebezpieczeństwo (2,1%) oraz rozprowadzanie nielegalnych treści (2,1%).

Wykres 61. Zagrożenia, z którymi uczniowie szkół ponadgimnazjalnych mieli do czynienia.

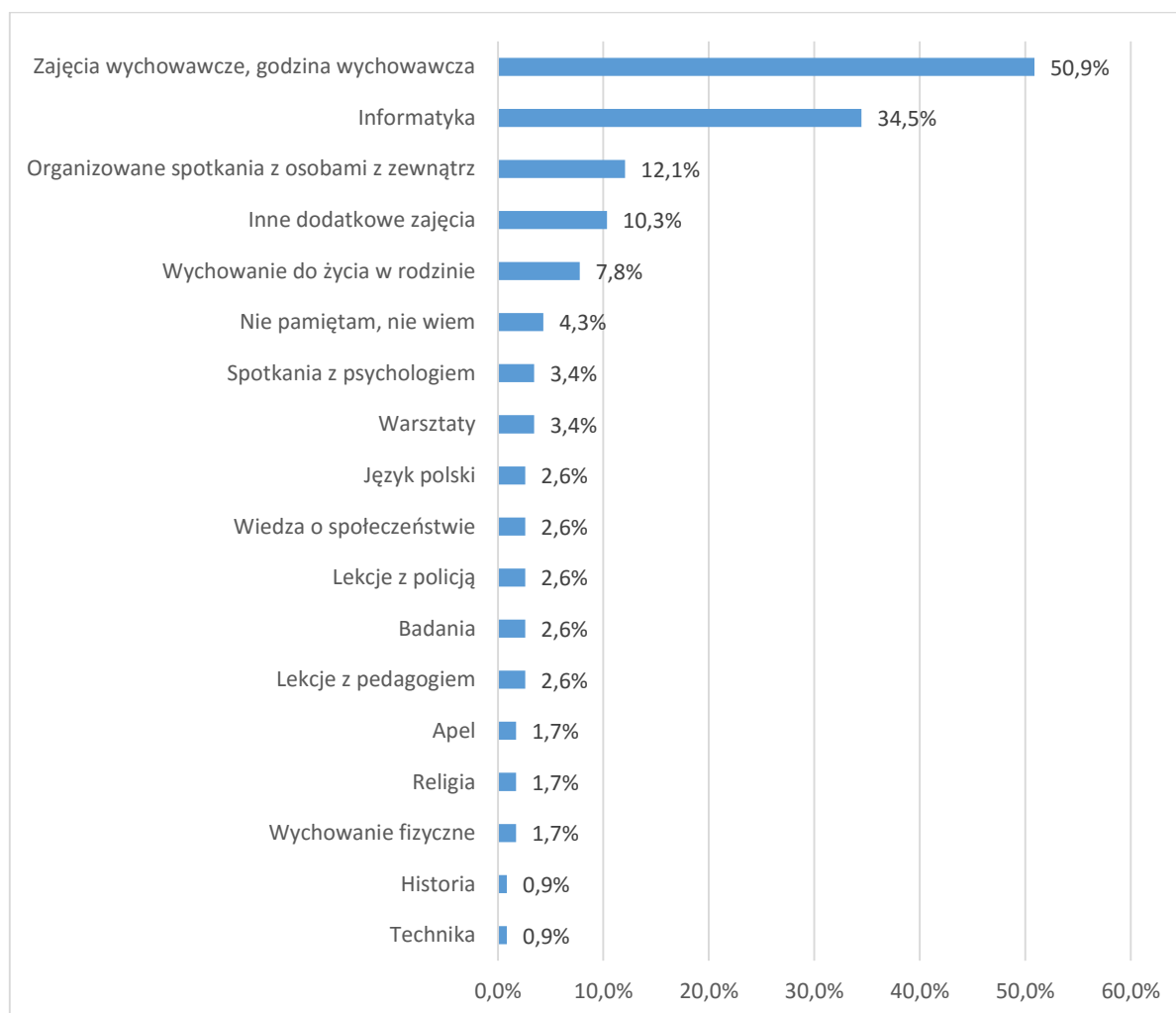
Badani uczniowie szkół ponadgimnazjalnych czerpią wiedzę na temat bezpiecznego Internetu z własnych doświadczeń (56,3%). Drugim w kolejności źródłem, które jest wskazywane przez uczniów szkół ponadgimnazjalnych jest szkoła (36,5%), a trzecim rodzice (27%). Najrzadziej badani uczniowie jako źródło wiedzy na temat bezpiecznego korzystania z Internetu wskazują Internet (7,1%) oraz swoje koleżanki i kolegów (9,7%).

Wykres 62. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Kto nauczył Ciebie bezpiecznego korzystania z Internetu?” wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych. N = 126

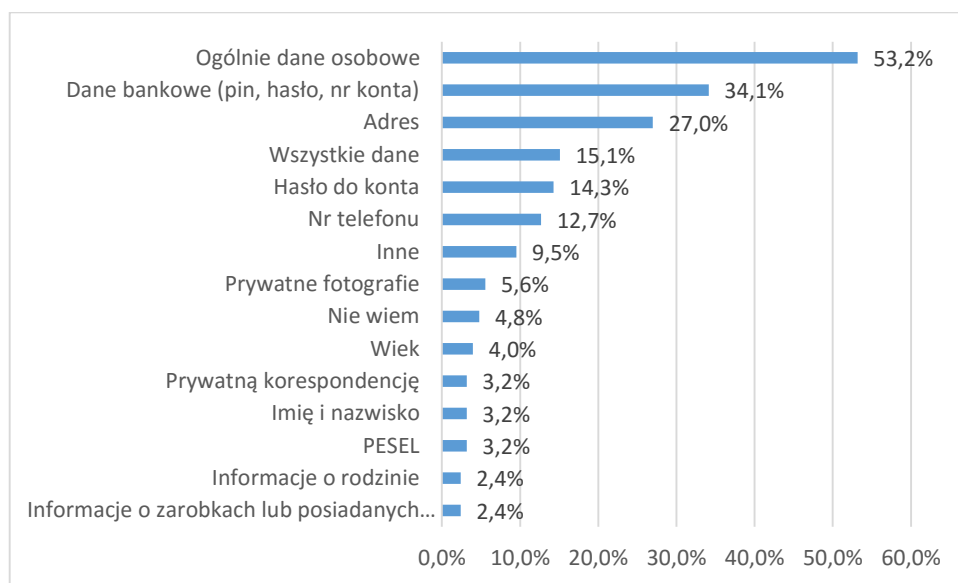
Zdecydowana większość uczniów twierdzi, że temat bezpieczeństwa w Internecie pojawia się w szkole (92,1%), również większość uczniów twierdzi, że rozmawia o bezpieczeństwie w Internecie ze swoimi rodzicami (67,7%). Uczniowie wskazują najczęściej godzinę wychowawczą (50,9%) i informatykę (34,5%) jako lekcje, na których poruszane są kwestie bezpieczeństwa w Internecie.

Wykres 63. Wymienione przez uczniów szkół ponadgimnazjalnych lekcje, w trakcie których poruszane są tematy bezpieczeństwa w Internecie.

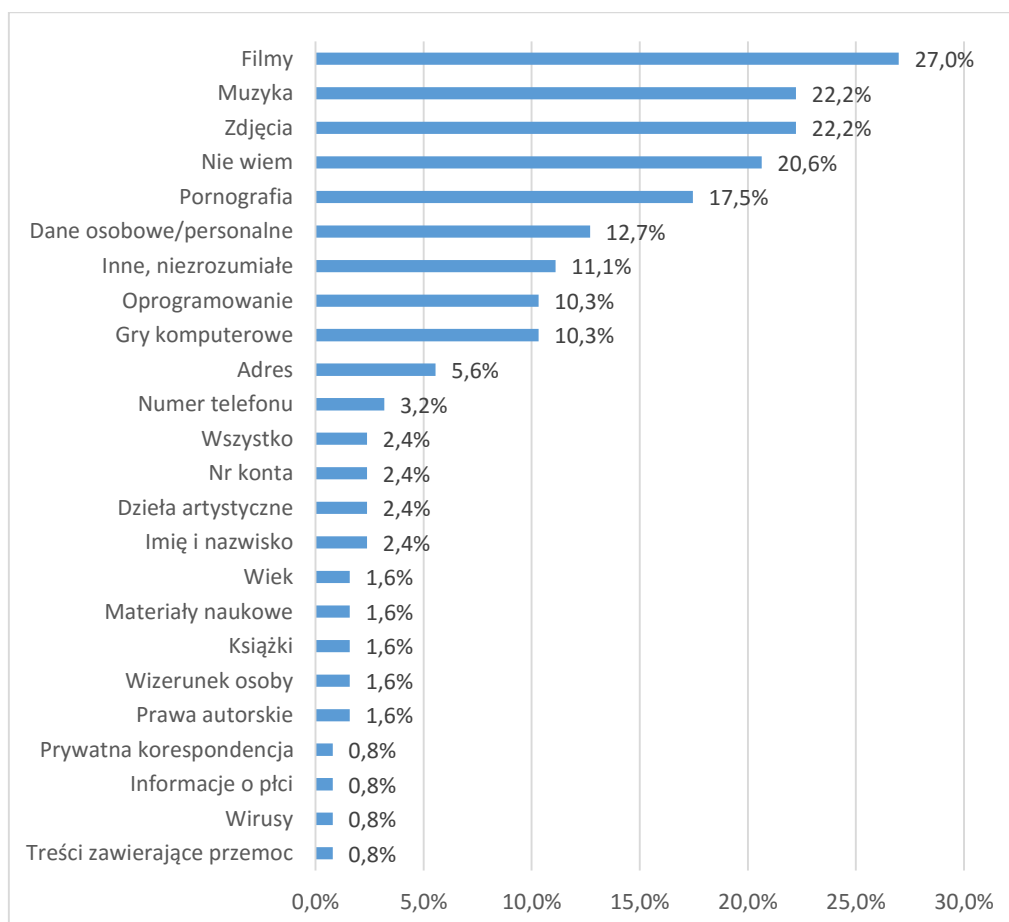
W razie wystąpienia zagrożenia w Internecie uczniowie są gotowi przede wszystkim powiadomić rodziców (60,9%). Często wymieniają również policję (29,7%) oraz swoich kolegów i koleżanki (10,2%). Na pytanie „jake informacje można wyludzić w Internecie” uczniowie szkół ponadgimnazjalnych odpowiadają najczęściej „dane osobowe” (53,2%). Inne, najczęściej wskazywane odpowiedzi to: dane bankowe (34,1%), adres (27%) oraz wszystkie dostępne dane (15,1%).

Wykres 64. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jakie informacje Twoim zdaniem można wyłudzić w Internecie?” wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

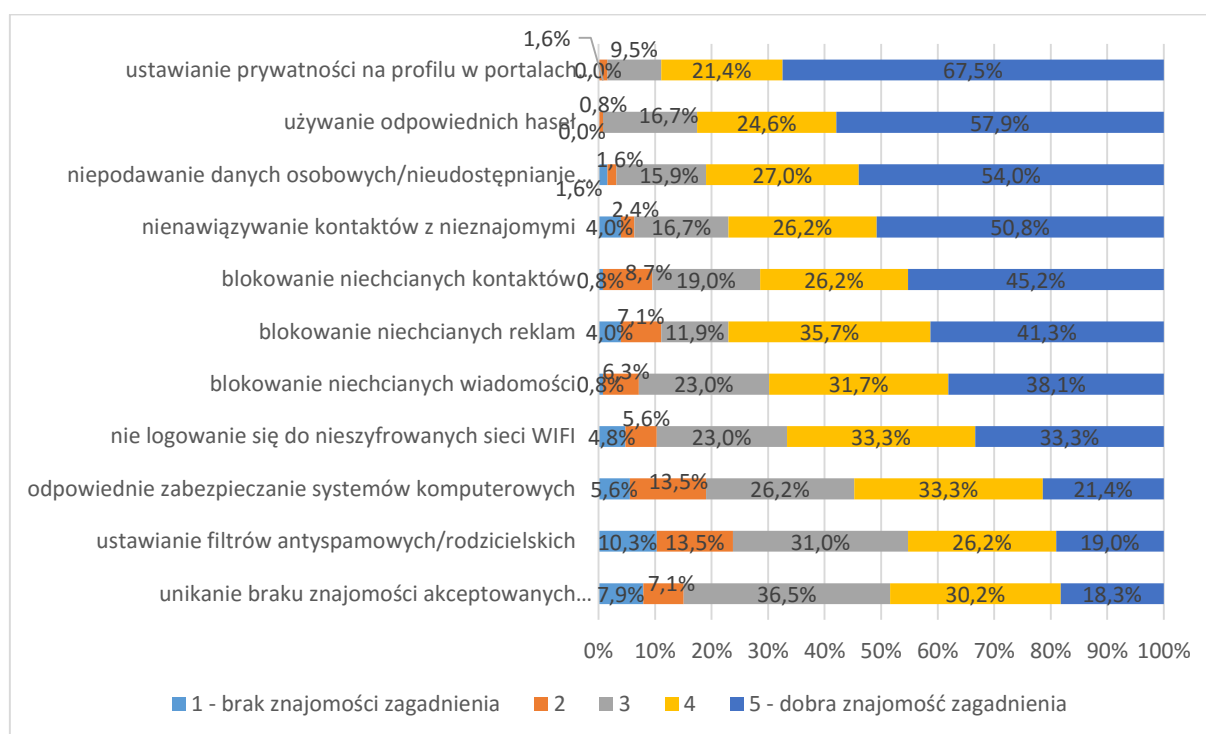
Uczniowie szkół ponadgimnazjalnych są raczej świadomi jakie treści mogą być rozpowszechniane nielegalnie. Najczęściej wymieniają takie treści jak: filmy (27%), muzykę (22,2%) oraz zdjęcia (22,2%).

Wykres 65. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jakie treści Twoim zdaniem mogą być rozpowszechniane nielegalnie?” wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

Badanych uczniów szkół ponadgimnazjalnych zapytano również o konkretną ocenę swojej wiedzy w zakresie działań i zachowań zwiększających bezpieczeństwo w Internecie. Uczniowie bardzo wysoko oceniają swoją wiedzę z zakresu: ustawień prywatności na profilach w portalach (88,9% - suma odpowiedzi 4 i 5), używania odpowiednich haseł (82,5%) oraz niepodawania danych osobowych (81%). Relatywnie najniżej swoją wiedzę uczniowie szkół ponadgimnazjalnych oceniają w zakresie: ustawiania filtrów antyspamowych/rodzicielskich (23,8% - suma odpowiedzi 1 i 2) oraz odpowiedniego zabezpieczania systemów komputerowych (19%).

Wykres 66. Rozkład odpowiedzi na pytanie „W jakim stopniu znane są Pani/Panu następujące działania i zachowania (na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza brak znajomości zagadnienia, 5 oznacza dobrą znajomość zagadnienia):” wśród uczniów szkoły ponadgimnazjalnej. N = 126

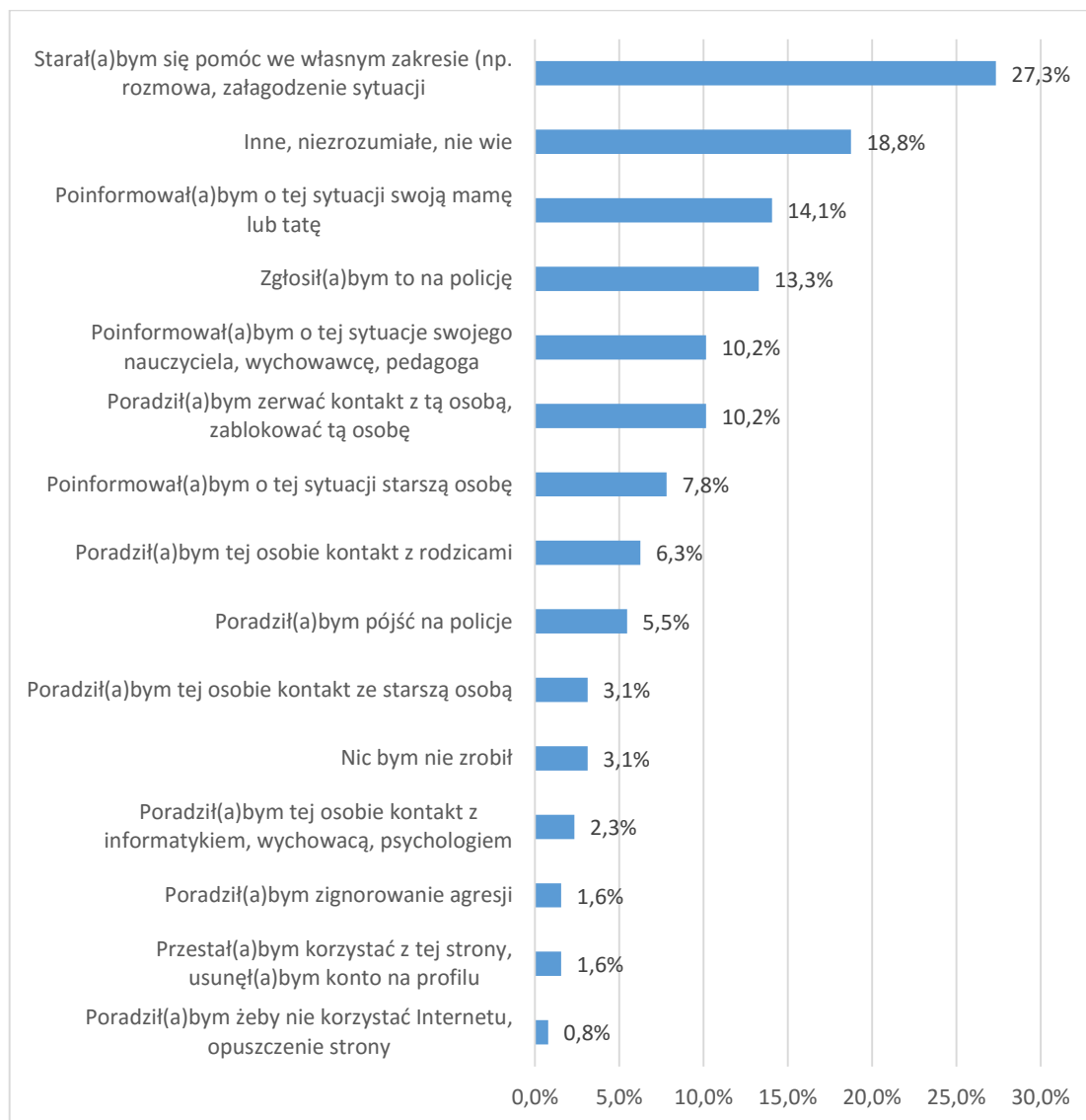
Większość uczniów szkół ponadgimnazjalnych twierdzi, że jest w stanie wskazać niebezpieczne sytuacje, które mogą się pojawić w komunikacji z innymi osobami w sieci (74,2%). Jako przykład badani uczniowie podają: wyłudzenie danych osobowych (30,6%), brak świadomości tego z kim naprawdę prowadzi się rozmowę przez Internet (27,1%) oraz podszywanie się pod inne osoby (12,9%).

Wykres 67. Przykłady sytuacji niebezpiecznych w komunikacji przez Internet wskazane przez uczniów szkoły ponadgimnazjalnej.

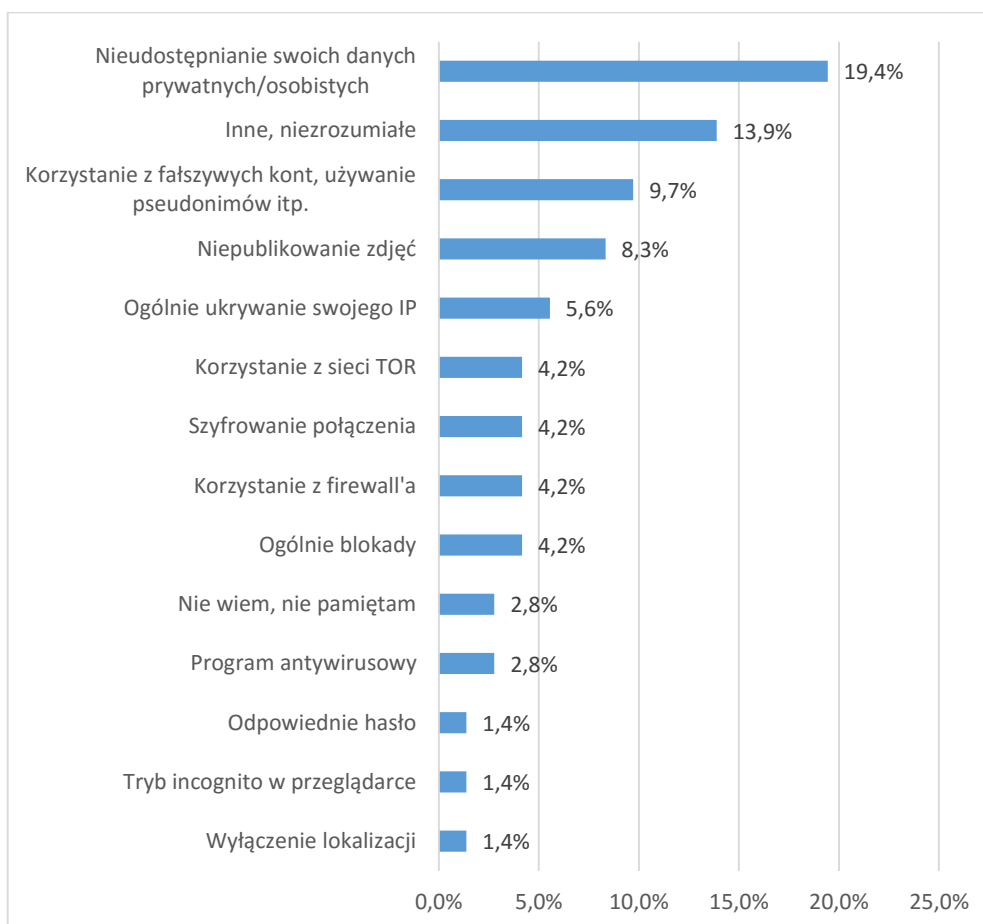
Uczniowie przyznają, że gdyby ich znajomy spotkał się z agresją w Internecie, to przede wszystkim staraliby się pomóc mu we własnym zakresie (27,3%) lub poinformowaliby o tym swoich rodziców (14,1%).

Wykres 68. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Wyobraź sobie, że twoja koleżanka/kolega spotyka się z agresją w Internecie. Jak zachowałabyś się w takiej sytuacji?” wśród uczniów szkoły ponadgimnazjalnej.

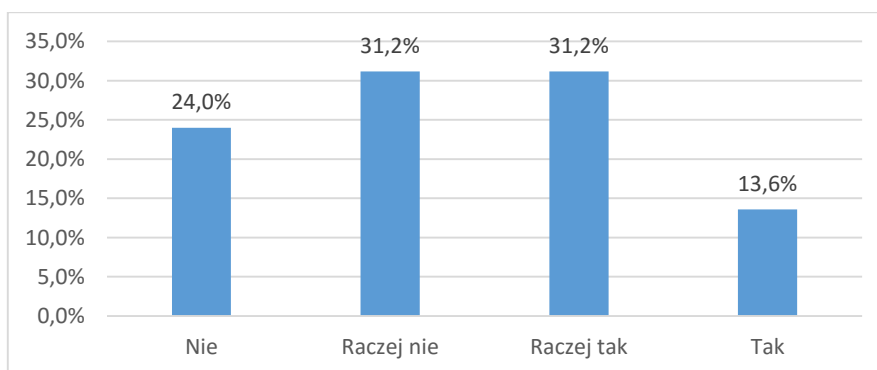
Większość badanych twierdzi, że nie jest w stanie wskazać narzędzia zwiększającego bezpieczeństwo komunikacji w Internecie (56%), a nieco więcej uważa, że nie potrafi wskazać narzędzi zwiększających anonimowość w sieci (63,2%). Ci z uczniów, którzy twierdzą, że potrafią wymienić takie narzędzia, najczęściej podają: nieudostępnianie swoich danych prywatnych/osobistych (19,4%), korzystanie z fałszywych kont (9,7%) oraz niepublikowanie zdjęć (8,3%). Najrzadziej uczniowie wspominają zaś takie narzędzia jak: wyłączenie lokalizacji (1,4%), tryb incognito (1,4%) oraz odpowiednie hasło (1,4%).

Wykres 69. Przykłady narzędzi służących do zwiększenia anonimowości w sieci wskazane przez uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

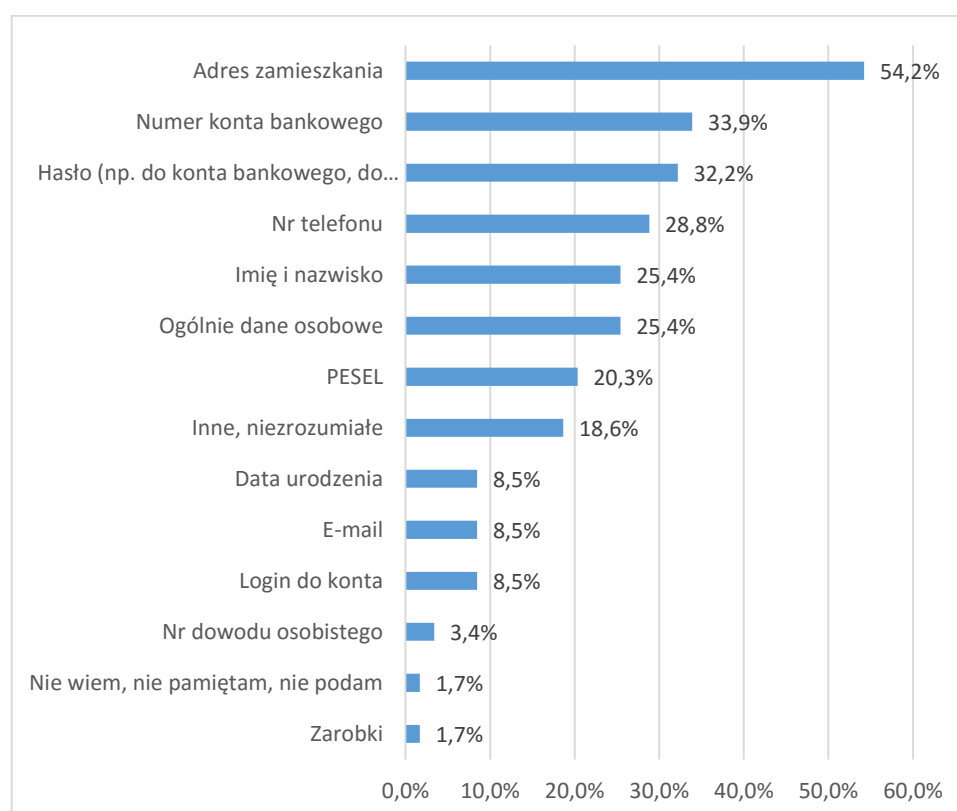
Uczniom szkół ponadgimnazjalnych zadano również pytania dotyczące zapoznawania się z zapisami regulaminów korzystania ze stron www oraz zrozumiałości tych zapisów. Większość badanych uczniów twierdzi, że nie zapoznaje się z regulaminami (55,2%), a ci uczniowie, którzy się z nimi zapoznają twierdzą, że regulaminy są dla nich zrozumiałe (83,9%).

Wykres 70. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Czy korzystając ze stron internetowych (lub innych usług) zapoznaje się Pani/Pan z zapisami regulaminów korzystania ze stron www?” uczniów szkół ponadgimnazjalnych. N = 125

Większość badanych respondentów uważa, że potrafi zapewnić prywatność w komunikacji w Internecie (64,2%). Nieco ponad połowa badanych twierdzi, że zna przykłady informacji i danych poufnych. Aby potwierdzić ich wiedzę, poproszono o podanie przykładów takich danych. Większość odpowiedzi badanych mieści się w kategorii „Adres zamieszkania” (54,2%). Inne odpowiedzi, które padają najczęściej to: numer konta bankowego (33,9%), hasła (32,2%) oraz nr telefonu (32,2%). Najrzadziej badani podają takie przykłady danych poufnych jak: zarobki (1,7%), nr dowodu osobistego (3,4%), login do konta (8,5%), e-mail (8,5%) oraz data urodzenia (8,5%).

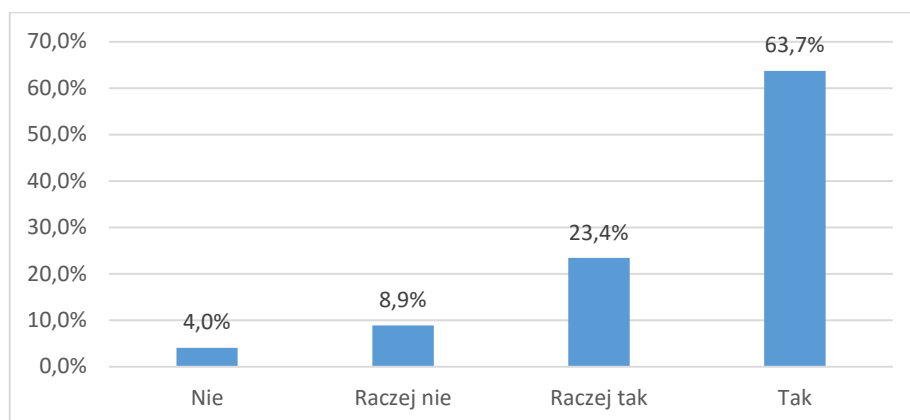
Wykres 71. Przykłady danych poufnych wskazane przez uczniów szkoły ponadgimnazjalnej.

Większość respondentów twierdzi, że nigdy nie zetknęła się z regulacjami prawnymi dotyczącymi sfery komunikacji i mediów oraz funkcjonowania w Internecie (76,4%).

Ostatnie dwa pytania dotyczyły relacji pomiędzy światem wirtualnym, a rzeczywistością. Na pytanie „Czy Twoim zdaniem, to co dzieje się w Internecie może wpływać na rzeczywistość poza Internetem?” większość badanych odpowiada twierdząco (93%). 87% badanych uczniów twierdzi, że potrafi wskazać różnice pomiędzy wizerunkiem w sieci (postaci w grach, awatary, itp.), a wizerunkiem rzeczywistym.

Wykres 72. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Czy potrafisz wskazać różnice pomiędzy wizerunkiem w sieci (postaci w grach, awatary, itp.) a wizerunkiem rzeczywistym?” wśród uczniów szkoły ponadgimnazjalnej. N = 124

2. Wyniki badania - wyniki analizy jakościowej

Podobnie jak w przypadku badania ilościowego niniejsza część raportu dotycząca wniosków z analizy jakościowej została przedstawiona z podziałem na trzy grupy badanych: rodziców, nauczycieli oraz uczniów (szkół podstawowych, gimnazjów oraz szkół ponadgimnazjalnych). Zakres tematyczny przeprowadzonych wywiadów pogłębionych był podobny do tego zastosowanego w badaniu ilościowym. W celu zwiększenia przejrzystości wyniki badania przedstawiono przede wszystkim w podziale na informacje dotyczące sposobów korzystania z Internetu przez badanych oraz wiedzy dotyczącej bezpiecznego korzystania z Internetu.

2.1. Rodzice

2.1.1. Sposoby korzystania z Internetu

Rodzice korzystają z Internetu przeważnie na komputerach stacjonarnych lub laptopach. Znacznie rzadziej niż ich dzieci na urządzeniach mobilnych, szczególnie na telefonach. Z jednej strony nie czują potrzeby, aby być cały czas online i na bieżąco sprawdzać informacje w Internecie na telefonie, a z drugiej, korzystanie z Internetu na telefonie jest dla nich uciążliwe lub trudne.

Rodzice znacznie rzadziej niż dzieci korzystają z Internetu. Deklarują, że do sieci wchodzi prawie codziennie. Jednak gdyby nie obowiązki zawodowe, nie mieliby potrzeby robić tego tak często. Ich korzystanie z Internetu nie jest tak intensywne, jak uczniów. W przeciwieństwie do nich rodzice nie używają sieci głównie do rozrywki, ale przeważnie do pracy. W wolnych chwilach czytają wiadomości i sprawdzają pocztę elektroniczną. To czynności, które deklaruje bardzo mała grupa respondentów w wieku szkolnym. Większość badanych rodziców ma profil na portalach społecznościowych, przeważnie na Facebooku. Kilka osób wymieniło też Naszą Klasę, ale zaznaczyło, że już z niej nie korzysta albo robi to sporadycznie. Również na Facebooku spędzają znacznie mniej czasu niż uczniowie. W przeciwieństwie do nich rozmowy ze znajomymi nie są ich głównym zajęciem, kiedy wchodzi na ten portal. Koncentrują się raczej na przeglądaniu wiadomości i oglądaniu zdjęć.

Rodzice wiedzą o profilach swoich dzieci na portalach społecznościowych i interesują się nimi. Niektórzy z nich wymieniali sprawdzanie profili dzieci na Facebooku jako jedną ze swoich głównych czynności podczas korzystania z Internetu. Trudno jednak powiedzieć, w jakim stopniu mają oni do nich dostęp. Badani uczniowie zdają sobie sprawę z tego, że rodzice interesują się ich aktywnością w Internecie. Są też dobrze zorientowani w ustawianiu prywatności na profilach społecznościowych i korzystają z tej wiedzy. Nie wiadomo więc co i w jakim stopniu ukrywają przed rodzicami w Internecie.

Nawyki rodziców w korzystaniu z Internetu dobrze obrazuje wypowiedź mamy uczennicy

szkoły podstawowej:

Nie mam jakiegoś wydzielonego czasu na korzystanie z Internetu, korzystam wtedy kiedy muszę sprawdzić wiadomości, portale z których korzystam, kiedy nie kupuję gazet a chciałbym się dowiedzieć co się dzieje w świecie. Korzystam w pracy, korzystam jak są mi jakieś wiadomości potrzebne, ale jest to codziennie. Korzystam też z poczty elektronicznej.

2.1.2. Wiedza na temat bezpieczeństwa w Internecie

Rodzice ostrożnie oceniają swoją wiedzę na temat korzystania Internetu. Przeważnie dają sobie ocenę średnią, często nawet niższą. Wiedzę o bezpieczeństwie w Internecie oceniają nieco wyżej, ale też ostrożnie. Tu częściej padają oceny 4. Jednak z ich dalszych wypowiedzi wynika, że czują się w tej tematyce znacznie pewniej niż wynikałoby to z początkowo podanej oceny. Z jednej strony przyznają, że wiedzą o swoich brakach w wiedzy, ale z drugiej dodają, że ona im wystarcza. Wydaje się, że niska ocena to przejaw udawanej skromności przed ankieterem. Z ich wypowiedzi wynika bowiem, że nie wiedzą czego konkretnie mogliby się nauczyć na temat korzystania z Internetu oraz tego jak robić to bezpiecznie. Ich nieświadomość powoduje, że wydaje im się, że ich stan wiedzy jest wystarczający.

Pytani o to jak oceniają swoją wiedzę o cyberprzemocy, wyłudzeniu informacji, rozpowszechnianiu nielegalnych treści, nielegalnym pozyskiwaniu danych, włamaniach sieciowych, złośliwym oprogramowaniu, kontakcie z nieznanymi mogącymi stanowić zagrożenie i o wyłudzeniach oraz o oszustwach w handlu internetowym, najpewniej czują się w temacie cyberprzemocy. Znają go zarówno z mediów, jak i z codzienności, np. z opowieści swoich dzieci. Ci rodzice, którzy pracują w szkole podkreślają, że to zjawisko jest tam problemem. Przywołują historie obraźliwych komentarzy czy zdjęć, które zamieszczają uczniowie o sobie nawzajem. Podobnie do dzieci, rodzice najmniej wiedzą na temat włamań sieciowych i złośliwego oprogramowania. Ogólnie ich wiedza na temat każdego z tych zjawisk jest bardziej powierzchowna niż badanych uczniów gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych. Rodzice potrafią powiedzieć czym jest dane zjawisko w ich rozumieniu, ale nie znają głębszych mechanizmów ich działania. Ich wiedza opiera się w dużej mierze na zasłyszanych historiach.

Nawet, jeśli respondenci dobrze oceniają swój stan wiedzy na temat korzystania z Internetu i bezpieczeństwa w Internecie, to przeważnie przyznają, że ich dzieci są w tym temacie dużo biegłejsze od nich. Mogą polegać na ich wiadomościach, często proszą je o pomoc czy radę. Rzeczywiście, z wywiadów wynika, że wiedza dzieci jest wyższa od ich rodziców. Badani uczniowie mają jednak większą tendencję niż rodzice, do zawyżania oceny swojej wiedzy i umiejętności związanych z korzystaniem z Internetu oraz z bezpieczeństwem w Internecie.

Niemniej jednak i jedna i druga grupa badanych przecenia swoją wiedzę. Rodzice przyznają, że wiedzą za mało, ale jednocześnie w wypowiedziach dają do zrozumienia, że czują się

pewnie, bo przestrzegają swoich kilku zasad, np. wchodzi tylko na znane strony, albo postępują po prostu rozsądnie.

Jedna z respondentek, która oceniła swoją wiedzę o bezpieczeństwie w Internecie na 3-4, tak później tłumaczyła, czym według niej ono jest i jak je zachować:

Też coś się ze słyszenia wiem, że gdzieś tam na takie strony, które się nagle pokazują to nie powinno się wchodzić, zamykam to i tyle. W ogóle wiem, co to są narkotyki, dopalacze, bo to jest związane z moim przedmiotem, więc gdyby nawet ktoś mnie skusił do wchodzenia na takie strony czy jakieś inne intymne, to mnie nie interesuje i nie wejdę na to. - mama gimnazjalisty.

Respondentka, tak jak znaczna część rodziców, z którymi rozmawialiśmy, patrzy na bezpieczeństwo w sieci przez pryzmat zjawisk, które do nich dotarły z mediów lub z zasłyszanych historii. Nie łączy ich z bardziej skomplikowanymi mechanizmami manipulacji w sieci. Kojarzy zjawisko z konkretnymi hasłami, w tym przypadku narkotyki i pornografia. W przypadku innych było to np. wyłącznie obrażanie lub umieszczanie nagich zdjęć w sieci. Rodzice koncentrują się na wycinkach wirtualnej rzeczywistości. Nie łączą zjawisk w całość. Nie potrafią sprecyzować, kiedy może dojść do niebezpiecznej sytuacji ani jak jej zapobiec.

W przeciwieństwie do badanych uczniów, rodzice nie banalizują tematu bezpieczeństwa w Internecie. Podkreślają, że jest to współcześnie ważny temat i realne zagrożenie. Jednocześnie nie starają się zgłębiać wiedzy na ten temat czy poznawać narzędzi, które pomogłyby im w uniknięciu niebezpiecznych sytuacji. Wolą polegać na wiedzy innych domowników lub fachowców. Mają też tendencję do zakładania, że zagrożenie dotyczy osób nieostrożnych, które wchodzi na niebezpieczne i nieznane strony internetowe lub rozmawiają z nieznajomymi.

Zarówno z relacji rodziców, jak i uczniów wynika, że temat bezpieczeństwa w Internecie pojawia się w rozmowach w domu. Respondenci przywołują rozmowy o serwisach społecznościowych czy głośnych medialnych sprawach cyberprzemocy. Rodzice zaznaczają, że próbują przestrzegać dzieci przed niebezpieczeństwem w sieci. Z rozmów z uczniami szkół podstawowych wynika, że dzieci w tym wieku słuchają starszych osób. Jednak w wieku gimnazjalnym i na poziomie szkoły ponadgimnazjalnej to dzieci zdobywają przewagę nad rodzicami w biegłości w obsłudze komputera czy telefonu. Dlatego rodzicom trudno utrzymać autorytet w tych kwestiach.

2.1.3. Umiejętności rozpoznana zagrożeń związanych z korzystaniem z Internetu

Respondenci w większości deklarują, że nie mieliby problemów z rozpoznaniem zagrożenia. Trudno jest jednak ocenić te odpowiedzi, kiedy widać wśród badanych trudności w określeniu, czym jest bezpieczeństwo w Internecie i co zrobić, aby je zachować.

Wielu respondentów przyznaje, że miało niebezpieczne sytuacje związane z korzystaniem z Internetu. Były to głównie oszustwa podczas zakupów na Allegro. W kilku wywiadach pojawił się problem z witryną Pobieraczek.pl. Sprawa ta była nagłośniona w mediach. Kilkaset osób w Polsce korzystając z tej strony zaakceptowało regulamin nie czytając go. Później okazało się, że za oglądanie m.in. filmów na tej stronie internauci musieli zapłacić. Nie były to duże kwoty, ale sprawa dla wielu użytkowników skończyła się w sądzie. Wśród poszkodowanych znalazło się też kilku naszych respondentów.

Najczęstszą pierwszą reakcją na niebezpieczną sytuację w Internecie, którą deklarują respondenci jest zwrócenie się z prośbą o pomoc do kogoś, kto ma większą wiedzę informatyczną. To przeważnie ktoś z domowników, mąż lub dzieci. Respondenci otwarcie przyznają, że sami nie wiedzieliby, co zrobić w przypadku wyłudzenia od nich poufnych informacji czy pobrania złośliwego oprogramowania. Nie wiedzą też kiedy daną sprawę należy i kiedy w ogóle można zgłosić ją na policję. Dlatego też ich głównym sposobem radzenia sobie z problemami jest poleganie na wiedzy innych.

Wśród badanych nie widać chęci pogłębienia swojej wiedzy tak, aby być bardziej samowystarczalnym w kwestii omawianych problemów. Głównym powodem takiego nastawienia jest przekonanie o tym, że internetowe oszustwa czy manipulacje ich nie dotyczą.

Respondenci przyznają, że nie czują się zagrożeni w Internecie, nie obawiają się tego, że spotka ich coś niebezpiecznego. Nawet jeśli mieli już tego typu nieprzyjemne sytuacje, to podkreślają, że czują, że nauczyli się na swoich błędach i dużo ostrożniej poruszają się teraz w sieci.

Badani rodzice znacznie rzadziej niż uczniowie znali wymieniane przez nas narzędzia zwiększające bezpieczeństwo w sieci. Czynności, które znał prawie każdy badany uczeń takie jak blokowanie niechcianych reklam czy zainstalowanie antywirusa nie były jasne dla rodziców. Największy poziom wiedzy wykazywali w przypadku używania odpowiednich haseł, blokowania niechcianych kontaktów oraz ustawień prywatności na profilu w portalach społecznościowych. Rodzice, podobnie jak uczniowie, nie przywiązują wagi do logowania się do nieszyfrowanych sieci WI-FI, w zdecydowanej większości nie ustawiają filtrów antyspamowych i nie czytają regulaminów usług cyfrowych. Starają się natomiast nie podawać danych osobowych i nie nawiązywać kontaktów z nieznanymi.

Pytaliśmy więc co robią, aby zwiększyć swoje bezpieczeństwo podczas korzystania z Internetu. Prawie każdy z respondentów wymienił jakąś zasadę czy nawyk, który uważał

za ważny dla zachowania bezpieczeństwa w sieci. W większości były to jednak bardzo ogólne zasady, które sprowadzały się do zachowania ostrożności. Było to m.in. niewychodzenie na nieznane strony i unikanie klikania w podejrzane wyglądające linki.

Jeżeli chodzi o zasady, to nie włączam reklam, chyba, że one się włączają przez przypadek, no chyba, że mnie coś zainteresuje. Ale unikam reklam, no ale czasem oglądam bo wiadomo, że to bywa nieuchronne. Wiadomo, że nie zawsze się udaje uniknąć, bo Internet to jest takie morze, po którym można surfować, surfować, surfować. Raczej trzymam się tematów, które mnie interesują, załatwić sprawę i po prostu wyjść z sieci i robić coś innego. (1R) - mama uczennicy szkoły podstawowej.

Ja wchodzę tylko na to co jest mi potrzebne. Jak mi się coś otwiera, ja to zamykam i nie kuszą mnie inne rzeczy prócz tych, które mam wykonać i są potrzebne do mojej pracy. (3R) - mama uczennicy szkoły ponadgimnazjalnej.

Wchodzę na strony, które nie budzą mojego niepokoju, że po polsku są prawidłowo napisane. Jeżeli to są strony zagraniczne, to ja nie wchodzę na takie strony. (4R) - mama gimnazjalistki.

2.2. Nauczyciele

2.2.1. Sposoby korzystania z Internetu

Nauczyciele są tą grupą użytkowników, która korzysta z Internetu bardzo często, w celach najczęściej zawodowych i związanych z obowiązkami osobistymi, rzadziej zaś w celach związanych z rozrywką. Ze względu na pełnioną rolę wykorzystanie komputera i Internetu ma miejsce w ich przypadku i w pracy, i w domu. Nawet w domu nauczyciele korzystają z Internetu w celach zawodowych, czy to komunikując się na przykład z uczniami, czy też sprawdzając prace na komputerze lub wystawiając oceny w wirtualnym dzienniku. Nauczyciele najczęściej komunikują się za pomocą trzech narzędzi: poczty elektronicznej, rzadziej poprzez portal społecznościowy Facebook i najrzadziej poprzez Skype. Komunikacja poprzez to narzędzie najczęściej w opinii niektórych z badanych nauczycieli ma sens w kontakcie z osobami znajdującymi poza granicami Polski.

Praca wiadomo i sprawdzanie konta, przelewy, tam dziecko do żłobka odznaczyć, takie normalne rzeczy. Czasami z kimś porozmawiam, zajrzę na facebooka, aczkolwiek zostało to gdzieś z boku jak dziecko się pojawiło. Tak naprawdę czasu nie ma, bo dziecko jest...

Nie mam takiego nawyku, że korzystam na okrągło, że muszę mieć z kimś kontakt. Ale rzeczywiście w tej chwili tak mam zorganizowaną pracę, że generalnie pracuję na platformie. Dziennik elektroniczny, arkusz organizacyjny, czy platforma edukacyjna na której pracuję również z uczniami. Także, Internet na dzień dzisiejszy jest mi niezbędny do pracy.⁶

Nauczycieli są dość świadomi nowinek technicznych związanych z korzystaniem z Internetu. W kilku wypowiedziach pojawił się na przykład informacja o korzystaniu przez uczniów z aplikacji na smartfony Snapchat i o nowych niebezpieczeństwach z nią związanych. Chociaż nauczyciele nie pogłębiają tego tematu, można się domyślić, że chodzi o problem rozpowszechniania nieodpowiednich zdjęć robionych przez nastolatków. Nauczyciele również mają świadomość na jakie strony wchodzi ich podopieczni wymieniając najczęściej strony z obrazkami typu memy, czy strony z torrentami. Nauczycielom zdarza się, że sami uczniowie sprawdzają ich wiedzę z zakresu Internetu:

[Uczniowie] też próbują sprawdzić moją wiedzę, że na torrentach można coś ściągnąć i obserwują, czy ja to wiem. Ale w tym momencie jest granica i ja im to uświadamiam.

⁶ W nawiasach oznaczono numery wywiadów.

2.2.2. Wiedzę na temat bezpieczeństwa w Internecie oraz umiejętność rozpoznania tych zagrożeń

Nauczyciele dość wysoko oceniają własną wiedzę z zakresu wiedzy o bezpieczeństwie w Internecie, chociaż w przypadku niektórych obszarów ta wiedza ich zdaniem jest wyższa niż w innych. Najlepszą ocenę własnej wiedzy nauczyciele wystawiają sobie w aspekcie cyberprzemocy i podkreślają, że jest to temat najczęściej poruszany na zajęciach z uczniami. Wysoko swoją wiedzę oceniają również w zakresie wyłudzenia informacji, rozpowszechniania nielegalnych/szkodliwych/niedozwolonych treści oraz nielegalne pozyskiwanie danych – w tym przypadku można jednak odnieść wrażenie słuchając wypowiedzi badanych, że te kwestie są dla nich tożsame (szczególnie nielegalne pozyskiwanie danych i wyłudzenie). Dość dużą wiedzę mają również nauczyciele w zakresie złośliwego oprogramowania, co związane jest z nieprzyjemnymi doświadczeniami, kiedy to zainstalowane oprogramowanie doprowadziło do zablokowania komputera lub innych nieprzyjemnych sytuacji. Jednakże ta wiedza ma raczej charakter praktyczny, niż techniczny – to znaczy wiedza nauczycieli opiera się raczej na świadomości, że nie wolno wszystkiego instalować i należy mieć na uwadze źródła z których ściągane jest oprogramowanie. Dużą wiedzę - przynajmniej tak ją oceniają nauczyciele - posiadają również badani w aspekcie kontaktów z nieznajomymi mogącymi stanowić zagrożenie oraz wyłudzenia i oszustwa w handlu internetowym. Z kolei najgorzej swoją wiedzę nauczyciele oceniają w zakresie włamań sieciowych, zwracając uwagę, że jest to kwestia techniczna, której po pierwsze raczej nie potrafili wykryć, a po drugie nie potrafiliby przeciwdziałać jej samodzielnie.

Jeśli chodzi o handel w sieci, to warto wspomnieć, że nauczyciele mają dość spore doświadczenie w tym aspekcie. Wśród badanych trafiły się osoby, które robią zakupy nie tylko na polskim Allegro, ale również na Amazon czy też AliExpres. Ta problematyka nie jest jednak tematem rozmów z uczniami. Nauczyciele wychodzą z założenia, że uczniowie w szkołach są na tyle młodzi i nie dysponują pieniędzmi, aby samemu dokonywać poważnych zakupów, a tym samym stać się potencjalną ofiarą oszustwa.

Oprócz wspomnianej cyberprzemocy nauczyciele rozmawiają z uczniami najczęściej o wyłudzeniu danych w kontekście innego problemu, jakim jest kontakt z nieznajomym mogącym stanowić zagrożeniem. Ogólnie rzecz biorąc cyberprzemoc, niebezpieczne kontakty, podszywanie się pod kogoś są najczęstszymi tematami lekcji informatyki z zakresu bezpieczeństwa w Internecie. Zdarzają się również inne tematy, jak na przykład rozpowszechnianie nielegalnych treści, ale w takich przypadkach do szkoły zaprasza się często policjantów lub innych specjalistów, którzy – zdaniem badanych – potrafią nadać problemowi nieco poważniejszy wymiar i skuteczniej oddziaływać na świadomość młodzieży.

Zapraszamy przedstawicieli policji, czyli osoby odpowiedzialne za bezpieczeństwo w Internecie, którzy przestrzegają młodych ludzi przed niebezpieczeństwami. W programie wychowawczym i profilaktyki o tym jest mowa. Właściwie na każdych zajęciach, godzinach

wychowawczych, zajęciach z wychowawcą i na zajęciach, gdzie się odbywają zajęcia komputerowe na początku przepisy BHP muszą być omówione. Między innymi o tym mówimy.

Badani nauczyciele byli również pytani o szereg działań i zachowań związanych z bezpiecznym korzystaniem z Internetu. Większość badanych nauczycieli twierdzi, że poziom ich wiedzy jest wysoki lub wystarczających w kwestiach takich jak: blokowanie niechcianych reklam, blokowanie niechcianych kontaktów (szczególnie w aspekcie Facebooka), blokowanie niechcianych wiadomości, ustawień prywatności na profilu w portalach społecznościowych, ustawień filtrów antyspamowych, odpowiedniego zabezpieczenia systemów komputerów, niepodawania danych osobowych, używania odpowiednich haseł oraz unikania braku znajomości regulaminów usług cyfrowych. Nieco niżej oceniają swoją wiedzę w kwestii nie logowania się do nieszyfrowanych sieci WiFi – po pierwsze sami zwykle nie używają WiFi w publicznych miejscach, po drugie raczej nie rozmawiają o tym z uczniami. O większości wspomnianych na początku działaniach nauczyciele rozmawiają z uczniami na lekcjach, chociaż w różnym stopniu kwestie te są przez nich pogłębione. Na przykład kwestia odpowiedniego oprogramowania ogranicza się zwykle do zainstalowania antywirusa, rzadziej zapory ogniowej. Problem ustawień antyspamowych również nie jest szczególnie pogłębiany, prawdopodobnie dlatego, że uczniowie korzystają z poczty elektronicznej w odczuciu nauczycieli dość rzadko oraz dlatego, że dzisiejsze filtry działają w sposób automatyczny i nie wymagają dużego zaangażowania ze strony użytkownika. W końcu działania jakimi są blokowanie wiadomości, blokowanie użytkowników, czy też ustawienia prywatności ograniczają się zwykle do Facebooka, który jest najpopularniejszym narzędziem komunikacji wśród uczniów. Nauczyciele nie rozmawiają z uczniami również o kwestiach prywatności w kontekście stosowania aplikacji na telefonie. Przykładowo kwestia geolokalizacji przez aplikacje na smartfony, czy też udostępnianie danych producentom oprogramowania (np. możliwość skanowania kontaktów, wiadomości sms) jest poruszana rzadko lub w ogóle.

Oprócz całej baterii pytań o wiedzę na temat zagrożeń w Internecie oraz działań i zachowań związanych z bezpieczeństwem, nauczycielom zadano pytania dotyczące narzędzi zwiększających anonimowość w Internecie oraz prywatność w komunikacji przez Internet. Okazuje się, że wiedza w tym zakresie nie jest powszechna i zdarzają się nauczyciele, którzy nie znają kwestii związanych na przykład z szyfrowaniem danych:

B: Chciałem zapytać czy znane są Pani narzędzia zwiększające bezpieczeństwo w komunikacji? Szyfrowanie end to end – słyszała Pani o tym?

R: Nie.

B: A protokół HTTPS?

R: Jedyne co znam to html.

B: A zwraca Pani uwagę, że na pasku adresowym niektóre adresy są z kłódką, a niektóre nie?

R: Widuję, ale nie zauważyłam.

Bywa również tak, że wiedza ta ma czysto praktyczny charakter, a nie techniczny. Na przykład niektórzy nauczyciele zwracają jedynie uwagę na to, aby podczas korzystania ze strony banku na pasku adresowym wyświetlała się kłódka – nie zagłębiają się tym samym w kwestie techniczne i zasady działania szyfrowania, których ta kłódka właśnie dotyczy.

Warto podkreślić, że kwestie dotyczące anonimowości w Internecie i w komunikacji przez Internet nie są częstym tematem rozmów na lekcjach – szczególnie w tym technicznym wymiarze. Oczywiście uczniowie są uświadamiani, że w Internecie nigdy nie jest się anonimowym, ale raczej pomija się kwestie związane z narzędziami do szyfrowania połączenia oraz nie przedstawia się narzędzi służących do zapewnienia bezpiecznej komunikacji. Jeśli już porusza się te kwestie, to raczej z uczniami, którzy chcą dodatkowo pogłębić swoją wiedzę w tym zakresie – są to jednak przypadki sporadyczne.

Nauczyciele twierdzą, że potrafią zauważyć ucznia, który jest uzależniony od gier, komputera, bądź Internetu. W tej kwestii jednak nie opierają się koniecznie na własnej wiedzy (choćby uważają, że jest wystarczająca), ale również na doświadczeniu i własnej intuicji – zdaniem nauczycieli można zauważyć kiedy uczeń ma problemy w szkole spowodowane jakimś uzależnieniem. Niektórzy nauczyciele podejmują nawet dodatkowe działania w tej kwestii i przeprowadzają na przykład badania ankietowe wśród uczniów:

R: Ja osobiście nie gram w żadne gry. Moi uczniowie to ja też odkąd tutaj pracuję to nie widzę by gdzieś był jakiś problem. Kiedyś robiłam im jakieś ankiety, to Oni nie poświęcają zbyt dużo czasu na gry komputerowe. (...) kiedyś tacie zwróciłam uwagę jak mi pierwszoklasista zaczął rysować swoją zabawkę i narysował mi kałusznikowa i czerwone rozbryzgi.

B: Pewnie obejrzał jakiś film.

R: Nie film, ale gra komputerowa, rozmowa była z tatą. Teraz to jest chłopak w trzeciej klasie i teraz narzeka, że prawie w ogóle nie może siedzieć w Internecie.

Ostatnią kwestią, o którą pytani byli nauczyciele dotyczyła znajomości regulacji prawnych odnoszących się do sfery komunikacji i mediów oraz funkcjonowania w Internecie. Wszyscy badani nauczyciele twierdzą, że są im znane zagadnienia ochrony danych osobowych, prawa do informacji, wolności słowa, polityk prywatności czy też danych wrażliwych i instytucji zajmujących się ochroną jednostek. Trudno jednak stwierdzić na ile ta wiedza jest szeroka, ponieważ nie podają przykładów konkretnych przepisów. Sami zresztą twierdzą, że trudno z pamięci przywołać konkretne zapisy. Jeśli zaś chodzi o dzielenie się tą wiedzą z uczniami, to stwierdzają, że kwestie te raczej są domeną Wiedzy o Społeczeństwie, niż zajęć z Informatyki. Pewien wyjątek mogą stanowić kwestie związane z prawami autorskimi, ale to z kolei można zaliczyć do działań wspominanych wcześniej, jakimi są dzielenie się nielegalnymi treściami, które w odczuciu jednego z badanych stanowi poważny problem w Polsce:

Wie Pani co, jest prawo autorskie, ono jest w jakiś sposób uregulowane, ale dzieciaki niestety idą wzorem rodziców. Ja nie kradnę programu, tylko ja go ściągam, bo on jest w Internecie

za darmo. Oni sobie w większości nie zdają sprawy z tego, że to może być złe. (...) Czemu my mamy Open Office'a?". Bo Open Office jest darmowy i jest na publicznych prawach. „A to nie umie Pani ściągnąć?". To jest autentyczna sytuacja. Ja na to, że nie wolno. A Oni, że „Wejdzie Pani na Internet i jak Pani kody potrzebuje, to jest też strona z kodami seryjnymi". Od dzieci też się Pani takich rzeczy nauczy, to jest duży problem w Polsce.

W trakcie wywiadów poruszono również kwestie dotyczącą rzeczywistości wirtualnej i realnej. Nauczyciele zauważają, że budowanie wizerunku (najczęściej na wspomnianym tutaj często Facebooku) w Internecie różni się od tego, co ludzie sobą reprezentują w realnym życiu. Z relacji respondentów wynika raczej negatywny obraz tych osób, które wykorzystują facebooka do dzielenia się informacjami z własnego życia lub prezentowania siebie i swojego otoczenia innym niż jest to w rzeczywistości.

Na Facebooku jest coś mnie dręczącego, że bardzo dużo moich znajomych wrzuca z każdej sytuacji zdjęcia gdzie by tam nie był. U weterynarza, w sklepie - co jeszcze dostanę?

Nauczyciele zauważają podobną tendencję wśród młodzieży, ale zdaniem niektórych nauczycieli jest ona malejąca. Uczniowie, w opinii niektórych badanych, stali się nieco bardziej uważniejsi i nie publikują prywatnych treści na Facebooku, tak jak to miało miejsce kiedyś.

Warto podkreślić na sam koniec, że badani nauczyciele to w większości osoby pracujące w szkole, w której problem bezpiecznego Internetu jest istotnym elementem edukacji. Oprócz typowych zajęć informatyki, na których poruszana jest kwestia bezpiecznego korzystania z Internetu, szkoły w których pracują nauczyciele, organizują również dni bezpiecznego Internetu, specjalne apele poświęcone tematyce Internetu, szkolne gazetki lub nawet biorą udział w konkursach poświęconych bezpiecznemu korzystaniu z Internetu. Jeden z badanych nauczycieli w trakcie prowadzenia wywiadu pokazywał badaczowi dwa filmy w serwisie YouTube związane z udziałem dzieci w konkursie na temat bezpiecznego Internetu. Pierwszy film przedstawiał historię dziewczynki, która poznała dorosłego mężczyznę w sieci, a drugi dotyczył dziewczynki, która stała się ofiarą tzw. hejtu. Obydwa filmy zostały pozytywnie ocenione w ramach konkursu. Interesujące w tym aspekcie jest jednak coś innego. Filmy, które zostały pokazane uczniom nie zostały od razu upublicznione w serwisie YouTube, ze względu na to – paradoksalnie – że jedna z głównych bohaterek spotkała się z nieprzyjemnymi reakcjami swoich koleżanek i kolegów, właśnie poprzez udział w tym filmie.

2.2.3. Podnoszenie kwalifikacji

Ostatnie z pytań zadanych nauczycielom dotyczyło chęci podnoszenia kwalifikacji. W tej kwestii jednak warto na samym początku wspomnieć o źródłach wiedzy, z których czerpią wiedzę nauczyciele na temat bezpieczeństwa. Generalnie można wyróżnić dwa źródła, którymi są Internet oraz szkolenia. W ramach Internetu bardzo popularne źródło wiedzy, ale

również źródło materiałów wykorzystywanych na zajęciach, stanowi strona internetowa Fundacji Dzieci Niczyje. Jeden z badanych nauczycieli praktycznie wyniósł całą swoją wiedzę na temat bezpiecznego korzystania z Internetu ze strony sieciaki.pl, która jest projektem FDN. Drugi źródłem są szkolenia, organizowane przez różne organizacje, o różnym poziomie wiedzy. Szczególnie kilkakrotnie w wypowiedzianych badanych pojawiła się informacja o konferencjach organizowanych w ramach Programu Safer Internet, którego celem była promocja bezpiecznego korzystania z nowych technologii i Internetu wśród najmłodszych.

Nauczyciele twierdzą, że dodatkowe szkolenia z zakresu bezpieczeństwa są konieczne, ale zaznaczają, że muszą one różnić się ze względu na grupę docelową. Jeśli chodzi o skuteczność edukacji skierowanej do uczniów to zdaniem niektórych badanych nauczycieli na młodzież oddziałują mocne i sugestywne obrazy (szczególnie w przypadku starszych uczniów). Istotne jest, aby postawić uczniów w sytuacji osoby np. prześladowanej w Internecie lub będącej obiektem memów, prześmiewczych zdjęć, czy też obiektem słownej przemocy. Z uczniami należy pracować raczej warsztatowo, poprzez przykłady i dyskusję nad konkretnymi przypadkami. Nauczyciele twierdzą również, że istotnym elementem edukacji są sami rodzice, którzy niekiedy mają problem z wykryciem pewnych niebezpiecznych zachowań i przyznaniem się, że ich dziecko może być podmiotem lub przedmiotem tego typu niebezpiecznych zachowań. Należy uczulić rodziców na nowe niebezpieczeństwa związane z nowopowstającymi narzędziami komunikacji w Internecie – często zdarza się tak, że rodzic „nie nadążają” za swoimi dziećmi, jeśli chodzi o stosowanie nowych technologii. W końcu nauczyciele sami widzą potrzebę permanentnego szkolenia, widząc, że wraz z szybko zmieniającą się technologią powstają nowe zagrożenia.

2.3. Uczniowie

2.3.1. Sposoby korzystania z Internetu

Do korzystania z Internetu służy badanym uczniom głównie komputer lub laptop, rzadziej telefon komórkowy. Na częstsze korzystanie z urządzeń mobilnych wskazują uczniowie gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych. Ci ostatni deklarują też częstsze korzystanie z Internetu niż uczniowie szkół podstawowych. Część z nich przyznaje, że jest cały czas online. To dzięki dostępowi do Internetu w telefonach komórkowych. Młodszy uczniowie przyznają, że z Internetu korzystają codziennie, ale po kilka godzin, przeważnie po szkole, w domu. Natomiast gimnazjalistom i uczniom szkół ponadgimnazjalnych Internet towarzyszy w ich codzienności, na bieżąco sprawdzają w sieci różne informacje, także podczas zajęć w szkole. Młodszy uczniowie przyznają, że są pod tym względem bardziej kontrolowani przez rodziców. We wszystkich grupach wiekowych cele korzystania z Internetu są podobne. Na pierwszym miejscu jest tu wskazywana komunikacja ze znajomymi, głównie rówieśnikami ze szkoły. Do tego służy im w zdecydowanej większości Facebook (Messenger). Po rozmowach widać, że zainteresowanie portalami społecznościowymi wzrasta wraz z wiekiem. Gimnazjaliści i uczniowie szkół ponadgimnazjalnych pytani o czynności wykonywane w Internecie, automatycznie opowiadali o Facebooku. O wysyłaniu wiadomości i przeglądaniu wpisów, a zdecydowanie rzadziej o tworzeniu własnego profilu na tym portalu. Uczniowie szkół podstawowych nie interesują się jeszcze życiem na Facebooku. W Internecie grają w gry, oglądają filmy czy wyszukują informacje potrzebne do odrobienia pracy domowej. Starsi respondenci również wskazują na wykonywanie tych czynności, ale wymieniane są one dopiero po Facebooku. Chłopcom w wieku gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym Internet zdecydowanie częściej niż dziewczynom, służy do rozrywki (gry). Robią to głównie poprzez strony internetowe, na których komunikują się z innymi graczami. Dziewczyny z kolei częściej niż chłopcy mówią o korzystaniu z aplikacji takich jak Instagram czy Snapchat. Większość respondentów ma pocztę elektroniczną, ale używa jej rzadko. Większość informacji wysyłanych jest poprzez Facebooka. Coraz częściej uczniowie kontaktują się tak również z nauczycielami. To na Facebooku powstają grupy, gdzie uczniowie wymieniają się informacjami o tym, co dzieje się w szkole, co będzie na klasówce itp. Poczta elektroniczna nie jest dla nich istotnym narzędziem.

Podsumowując, z pewnością można stwierdzić, że we wszystkich grupach wiekowych Internet służy uczniom głównie do celów rozrywkowych i komunikacyjnych. Respondenci przyznają, że wyszukując informacje potrzebne do odrobienia pracy domowej, korzystają głównie z Wikipedii i przepisują z niej informacje. Inni zaznaczali, że w sieci można znaleźć gotowe odpowiedzi do ćwiczeń, które rozwiązują na lekcjach. Zaledwie jedna osoba powiedziała wprost, że Internet pomaga jej w samokształceniu, bo może oglądać w nim różnego rodzaju

poradniki (tutoriale). Kilka osób przyznało, że Internet pomaga im w przygotowaniu się do testów np. gimnazjalnych, bo mogą w nim rozwiązywać ćwiczenia.

2.3.2. Wiedza na temat bezpieczeństwa w Internecie

Wypowiedzi respondentów wyraźnie wskazują, na to, że ich wiedza o korzystaniu z Internetu jest pobieżna i intuicyjna. Choć swoje kompetencje w tym zakresie oceniają dobrze. Wynika to z faktu, że sprawnie poruszają się w sieci i nie proszą o pomoc w obsłudze komputera dorosłych. Przeważnie czują się w tym bardziej biegli niż ich rodzice, a nawet nauczyciele. Jeśli czegoś nie wiedzą, nie znają jakiegoś programu lub nie wiedzą jak dokonać instalacji, nie wstydzą się do tego przyznać w rozmowie. Szybko jednak tłumaczyli, że ich brak wiedzy nie stanowi problemu, bo mogą go nadrobić wyszukując potrzebne informacje w Internecie. Ich wypowiedzi cechuje pewność siebie. Podkreślają, że nie mają problemów z korzystaniem z komputera czy Internetu i nie potrzebują pomocy w tym zakresie. O ile gimnazjaliści i uczniowie szkół ponadgimnazjalnych zdają sobie sprawę z niektórych trudności podczas używania komputerów, to uczniowie szkół podstawowych są pod tym względem nieświadomi. Zdają sobie sprawę ze swoich możliwości technicznych w takim zakresie w jakim w danym momencie tego potrzebują, czyli głównie do oglądania filmów, czy do grania w gry online. Nie wiedzą w jaki sposób poszerzać swoją wiedzę i do czego wykorzystywać Internet poza celami rozrywkowymi, czy edukacyjnymi (jako pomoc przy odrabianiu prac domowych).

Pytani o to skąd czerpią informacje o tym, jak korzystać z Internetu, odpowiadają, że nauczyli się tego sami. Wiedzę na temat Internetu czerpią przeważnie z samego Internetu. Tłumaczą, że jest to dla nich proste i nie potrafią wskazać problemów, z jakimi borykają się podczas pracy na komputerze. Również nauczyciele przyznają, że ich uczniowie dobrze radzą sobie z obsługą komputera i korzystaniem z Internetu.

Wiedza o bezpieczeństwie w Internecie jest przez uczniów oceniana podobnie do wiedzy o korzystaniu z Internetu, tzn. dość wysoko. O ile w przypadku wiedzy technicznej, uczniowie zdają sobie sprawę, z tego, że mogą się jeszcze wiele nauczyć, to o możliwościach zgłębiania wiedzy z zakresu bezpieczeństwa w Internecie mają mgliste pojęcie.

Bezpieczeństwo w Internecie nie jest tematem rozmów uczniów. Twierdzą, że pojawia się on czasem w domu lub w szkole na lekcjach. Z ich wypowiedzi wynika jednak, że jest to dyskutowane w sposób pobieżny. Przeważnie dotyczy się problemów, w których uczniowie czują się bieglijsi od dorosłych. Dlatego też uczniowie nie traktują do końca poważnie tego tematu.

Pytani o źródła wiedzy na temat bezpieczeństwa w Internecie uczniowie podają: bieżące korzystanie z Internetu, zasłyszane informacje, metoda prób i błędów, szkoła. Ciekawe, że większość nauczycieli, z którymi przeprowadziliśmy wywiady przyznaje, że w szkole

poruszany jest temat bezpiecznego korzystania z Internetu. Wielu z nich opowiada też o wydarzeniach organizowanych w szkole np. dni bezpiecznego korzystania z Internetu, które mają za zadanie przybliżyć ten temat uczniom. Ci z kolei w wywiadach nie potrafili o tym zbyt wiele powiedzieć. Przyznawali oni, że temat ten pojawiał się podczas lekcji informatyki lub godziny wychowawczej. Nie potrafili jednak przytoczyć dokładnych tematów poruszanych podczas takich spotkań. Sami przyznawali też, że niewiele z nich pamiętają, sam temat był dla nich mało interesujący, a sposób przekazywania wiedzy nieprzystępny.

Wielu uczniów nie widzi też potrzeby w przekazywaniu im takiej wiedzy. Dobrze obrazuje to wypowiedź jednego z gimnazjalistów:

R: To nie jest takie trudne. Wiedziałem czego nie robić, co robić i tyle.

B: Czego nie robić?

R: Nie klikać na podejrzone linki, jakieś strony, reklamy, nie pisać do nieznanym osobom i tyle.

Niektórzy uczniowie mówili wprost, że temat bezpieczeństwa jest zbyt poważnie traktowany i nie warto marnować w szkole czasu na omawianie go. Wielu respondentów nie widzi realnego zagrożenia podczas korzystania z sieci. To dla nich abstrakcyjne niebezpieczeństwo kojarzone głównie ze skrajnymi sytuacjami.

B: Jak słyszysz bezpieczeństwo w Internecie to z czym kojarzą Ci się te słowa? Co ci pierwsze przychodzi na myśl?

R: z czymś zbyt poważnie traktowanym. Chodzi o to, że bezpieczeństwo w sieci... jeśli jest się mądrym i korzysta się w niegłupi sposób, to nie trzeba na to zwracać uwagi. Problemy z bezpieczeństwem w sieci mają osoby, które nie traktują dobrze tego narzędzia, jakim jest Internet. (3PG) – uczeń szkoły ponadgimnazjalnej

R: (...) nawet jak mówi się na lekcjach o tym, to nie jest dla nas aż tak ważne, nie przywiązujemy do tego uwagi. Przez co nie zdajemy sobie sprawy, jakie zagrożenie może nas czekać w sieci.

B: Dlaczego tak się dzieje, że młodzież nie przywiązuje do tego uwagi?

R: My to wszystko wiemy i nie jest nam do końca potrzebne rozdrabnianie takich tematów. (4G) - gimnazjalistka

2.3.3. Umiejętności rozpoznania zagrożeń związanych z korzystaniem z Internetu

Temat bezpieczeństwa w Internecie nie jest wśród uczniów ani tematem do rozmów, ani czymś, czemu poświęcają szczególną uwagę. Dlatego też generalnie nie obawiają się oni zagrożeń, które mogą ich spotkać w sieci. Uważają, że jeśli będą postępować rozsądnie i z odrobiną uwagi, to wystarczy, żeby nie popaść w problemy. Zagrożenia związane z korzystaniem z Internetu są głównie kojarzone ze zjawiskiem cyberprzemocy, a ta z kolei przeważnie z Facebookiem. Pytani o to, co niebezpiecznego może przydarzyć im się w sieci

przeważnie podają przykłady związane z wykorzystaniem portali społecznościowych, tzn. obrażenie kogoś, napisanie nieprawdy czy opublikowanie zdjęć bez zgody osoby, która na nich jest. To także najczęściej podawane przykłady niebezpiecznych sytuacji w sieci, z którymi mieli do czynienia oni sami lub ich znajomi. Większość respondentów spotkała się z cyberprzemocą osobiście lub zna kogoś przez nią dotkniętego. Z Facebookiem kojarzone są też inne zagrożenia, jak np. rozmowa z nieznanym, czy czynności wykonywane dla zwiększenia bezpieczeństwa, blokowanie niechcianych kontaktów czy ustawienia prywatności. Należy podkreślić, że to Facebook jest dla respondentów głównym narzędziem komunikacji. To przeważnie jedyny profil, z którego korzystają, poza tym mają do niego stały dostęp, głównie dzięki aplikacji Messenger na telefonach.

Konkretne zagrożenia kojarzą się respondentom z konkretnymi portalami w Internecie. Tak, jak cyberprzemoc automatycznie wywołuje skojarzenia z Facebookiem, tak oszustwa w handlu internetowym, z Allegro. Taki sposób łączenia zagrożeń z konkretnymi sytuacjami jest charakterystyczny dla wszystkich grup uczniów. Skutkuje to tym, że uczniom trudno jest wyobrazić sobie, że dane zagrożenie może przybierać inne formy. Dopytywani o niebezpieczeństwa, które znają choćby ze słyszenia, mają duże trudności z przywołaniem takich sytuacji. Ich odpowiedzi są do siebie bardzo zbliżone, powtarzają się.

B: Jak słyszysz bezpieczeństwo w Internecie to, co Ci pierwsze do głowy przechodzi?

R: Takie zagrożenie, że ktoś może nas oszukać. - uczeń szkoły podstawowej

Zacytowana wypowiedź obrazuje sposób myślenia większości respondentów. Pytania o bezpieczny Internet, zagrożenia i niebezpieczeństwa w sieci, wywołują utarte skojarzenia i nieprzemyślane odpowiedzi. Uczniowie pamiętają wyrywkowe informacje na temat niebezpiecznych sytuacji lub czynności związanych z korzystaniem z Internetu, które usłyszeli od znajomych, nauczycieli lub z mediów. Nie potrafią jednak przywołać całych historii, zagłębić się w nie i wytłumaczyć na czym polega problem ani jak go rozwiązać. Pamiętają tylko poszczególne zakazy, takie jak nie klikać, nie rozmawiać z nieznanym, nie wchodzić na wyznaczone strony.

Respondenci zdają sobie sprawę, że korzystanie z Internetu niesie ze sobą różnego rodzaju zagrożenia. Nie potrafią jednak ich wymienić. Pytani o to, czy znają zjawisko cyberprzemocy, wyludzanie informacji, nielegalne pozyskiwanie danych, włamania sieciowe, złośliwe oprogramowanie, kontakt z nieznanymi czy oszustwa w handlu internetowym, przyznają, że znają te zagrożenia. Najwięcej potrafią powiedzieć o cyberprzemocy, prawdopodobnie z racji tego, że przypadki tego typu były nagłaśniane w mediach oraz dlatego, że jest ona dla nich samych lub ich rówieśników często problemem. Niebezpieczeństwo związane z kontaktem z nieznanymi czy oszustwa w handlu internetowym to zagrożenia, które wydają się dla respondentów oczywiste. Większe trudności mają z opisaniem czym jest włamanie sieciowe, złośliwe oprogramowanie czy nielegalne pozyskiwanie danych. Niektóre czynności nie są przez respondentów kojarzone z niebezpieczeństwem, np. logowanie się do

niezabezpieczonej sieci WI-FI. Większość respondentów korzysta z sieci WI-FI w miejscach publicznych, jednak logując się do nich nie stosuje żadnych środków ostrożności. Respondenci przyznają, że nie widzą w tej sytuacji zagrożenia.

Poczta elektroniczna jest znacznie mniej ważnym narzędziem komunikacji niż portale społecznościowe. Wielu respondentów przyznaje, że korzysta z niej rzadko. Jednak świadomość związana z niebezpieczeństwami w korzystaniu z poczty jest znacznie niższa niż ta związana z Facebookiem. Prawie nikt nie wskazywał na zagrożenia związane z korzystaniem z poczty elektronicznej. Także narzędzia mające uchronić użytkowników przed takimi sytuacjami są słabo znane respondentom.

Problemy, z którymi najczęściej spotykali się respondenci, bezpośrednio lub poprzez znajomych, to wspomniana już cyberprzemoc oraz oszustwa w handlu internetowym. Pytani o to jak poradzić sobie z tymi sytuacjami nie wskazywali konkretnych rozwiązań. Większość osób po prostu pogodziła się z faktem, że straciła pieniądze płacąc np. za laptopa, którego nigdy nie otrzymała. Respondenci nie zgłaszali takich spraw policji. Rzadko też rozmawiali o tym z dorosłymi. Z ich wypowiedzi wynika, że także dorośli, którzy wiedzieli o zaistniałej nieprzyjemnej sytuacji, nie mieli gotowych rozwiązań, co w takim przypadku zrobić. Znacznie poważniejszym problemem wydaje się być cyberprzemoc, z którą młodzież spotyka się często z racji stałego i powszechnego dostępu do Facebooka, a nie potrafi sobie z nią radzić.

Pytani o to, co zrobiliby gdyby spotkali się z niebezpieczną sytuacją w Internecie, z którą nie wiedzą jak sobie poradzić, respondenci przeważnie odpowiadali, że w pierwszej kolejności zwróciliby się z prośbą o pomoc do rodziców. Dopytywani, niektórzy dodawali nauczycieli. W przypadku zetknięcia się z cyberprzemocą respondenci często odpowiadali, że najpierw próbowaliby rozwiązać problem samodzielnie. Skontaktowaliby się z osobą, która np. rozpowszechniła ich zdjęcie bez ich zgody, albo napisała na ich temat coś obraźliwego i próbowali przekonać ją do usunięcia tych treści z sieci. Jeśli to nie poskutkowałoby, wtedy powiedzieliby o tym rodzicom. Mało osób zdecydowałoby się na zgłoszenie sprawy na policję. Warto też dodać, że respondenci w większości nie wierzą, aby kontakt z odpowiednimi służbami mógł przynieść zamierzone skutki. Nie do końca wiedzą też, jakie zachowania w Internecie są karalne, a jakie nie.

Z przytoczonych przez uczniów sytuacji związanych z cyberprzemocą wynika, że o tym jak radzić sobie z tego typu problemami nie rozmawia się w wystarczający sposób w szkole.

Oto jedna z takich historii:

B: Czy miałeś sam jakieś trudne, niebezpieczne sytuacje w Internecie, coś Cię spotkało niemiłego?

R: Nie.

B: A kogoś z Twoich znajomych, w szkole może się wydarzyło coś takiego?

R: Jedną koleżankę w szkole.

B: Możesz powiedzieć co się stało?

R: Nagie zdjęcia ktoś wrzucił.

B: To ona musiała je wysłać wcześniej komuś?

R: Tak, wysłała i to się rozeszło.

B: i wszyscy o tym wiedzieli?

R: Tak.

B: Ona to bardzo przeżywała?

R: w sumie nie wiem, nie znam jej, tylko z twarzy kojarzę.

B: Ale zdjęcia widziałeś?

R: Tak.

B: To było jakoś wyjaśnione w szkole?

R: Nikt w szkole o tym nie mówił, by jej tym nie męczyć.

B: A były jakieś rozmowy z pedagog, usunięto te zdjęcia?

R: Te zdjęcia pousuwano, kto sobie zapisał, to zapisał i tyle. (1G) - uczeń gimnazjum

Respondenci nie wiedzą co może zrobić szkoła lub nauczyciel w wypadku wyżej wymienionej lub podobnej niebezpiecznej sytuacji. Z ich wypowiedzi wynika, że nie do końca wierzą w to, aby rozmowa z nauczycielem mogła przynieść rozwiązanie ich problemu. Przyznają, że czasem w szkołach odbywają się spotkania poświęcone bezpiecznemu korzystaniu z Internetu. Traktują je jednak, jak mało ciekawe pogadanki lub zestaw zakazów, które trudno im zapamiętać.

Wiedza uczniów na temat bezpiecznego korzystania z Internetu jest w dużej mierze intuicyjna i opiera się na metodach prób i błędów. Dlatego trudno jest usłyszeć od respondentów o konkretnych sposobach na zwiększenie bezpieczeństwa w sieci. Na co dzień nie zastanawiają się nad tym, co robić, aby uniknąć niebezpiecznych sytuacji w Internecie. Mają powierzchowną wiedzę na temat narzędzi, które mogą im w tym pomóc.

Najczęściej stosowane przez respondentów zasady bezpiecznego korzystania z Internetu to: używanie różnych haseł, unikanie rozmów z nieznanymi, ostrożne klikanie w linki, niepodawanie swoich danych osobowych. Są to dość ogólne hasła, które można określić jako generalna ostrożność podczas korzystania z komputera. Jednak z wypowiedzi respondentów wynika, że właśnie takie rady do nich docierają w szkole czy od rodziców. O takich ogólnych zasadach wiedzą też z mediów lub z bieżących informacji, które do nich docierają od znajomych. Zasady, którymi się kierują dotyczą bardziej zachowań i postaw niż konkretnych rozwiązań lub narzędzi. O tych ostatnich nie mają po prostu skąd czerpać informacji. Mimo, że większość dzieci i rodziców deklaruje, że w ich domach dyskutuje się od czasu do czasu o bezpieczeństwie w Internecie, to rozmowy te dotyczą głównie bardzo ogólnych kwestii związanych z internetowymi zagrożeniami, a przeważnie są to komentarze odnośnie bieżących wydarzeń poruszanych w mediach, np. głośne przypadki internetowego hejtu w szkołach.

Uczniowie byli pytani o to, jak oceniają swój stan wiedzy na temat wykorzystania następujących narzędzi: blokowanie niechcianych reklam, blokowanie niechcianych

kontaktów, zmiana ustawień prywatności na portalach społecznościowych, ustawianie filtrów antyspamowych, odpowiednie zabezpieczenie systemu komputerowego, nieudostępnianie danych osobowych i nienawiązywanie kontaktów z nieznanymi. Z deklaracji uczniów wynika, że najlepiej radzą sobie oni z czynnościami związanymi z Facebookiem. Nawet osoby, które nie mają konta na tym portalu, mniej więcej wiedzą, jak zablokować niechciany kontakt lub zmienić ustawienia prywatności. Większość badanych wiedziała też czym jest blokowanie niechcianych reklam i automatycznie podawała nazwę wtyczki Adblock. Zabezpieczenie systemu komputerowego było kojarzone z programami antywirusowymi, najczęściej padały nazwy: Avast i Kaspersky. Nieudostępnianie swoich danych osobowych oraz nienawiązywanie kontaktów z nieznanymi było dla respondentów czymś naturalnym i zrozumiałym. Mało osób miało wiedzę na temat filtrów antyspamowych. Z wywiadów wynika, że uczniowie nie używają ich, bo sama poczta elektroniczna nie jest wśród nich popularna. Poza tym obecnie poczty same filtrują spam. Dlatego niewielka wiedza w tym zakresie jest zrozumiała.

We wszystkich grupach uczniów największe trudności z odpowiedzią dotyczyły pytań o narzędzia zwiększające bezpieczeństwo komunikacji. Już samo hasło „bezpieczeństwo komunikacji” budziło niezrozumienie. Tylko pojedyncze osoby wiedziały o szyfrowaniu albo o protokole HTTPS. Znaczna część badanych nie potrafiła wyjaśnić, czym są dane i informacje poufne. Respondenci w większości przyznawali też, że nie czytają regulaminów pojawiających się na stronach internetowych. Nie widzą oni innego rozwiązania, jak tylko zaakceptować wyskakujące informacje.

Nota metodologiczna

Badanie jakościowe zrealizowano za pomocą techniki zogniskowanego wywiadu swobodnego na grupie nauczycieli, rodziców, uczniów szkół podstawowych, gimnazjalnych oraz ponadgimnazjalnych w dniach od 1 lutego do 17 marca 2016 r. Łącznie zrealizowano 30 wywiadów: 15 wywiadów z uczniami (po 5 wywiadów z uczniami szkół podstawowych, gimnazjów oraz szkół ponadgimnazjalnych), 9 wywiadów z nauczycielami (w większości byli to nauczyciele informatyki) oraz 6 wywiadów z rodzicami (opiekunami). Rozmowy z respondentami przeprowadzane były w szkołach w wybranych województwach: mazowieckim, śląskim, lubelskim, pomorskim i dolnośląskim. Wywiady były nagrywane, następnie transkrybowane i analizowane w formacie tekstowym przez zespół badawczy.

Badanie ilościowe zrealizowano przy użyciu techniki badawczej CATI (wywiad kwestionariuszowy przy użyciu telefonu) w dniach od 1 do 18 marca 2016 r. W badaniu wykorzystano cztery rodzaje kwestionariuszy ankiet: dla rodziców, dla nauczycieli, dla uczniów szkoły podstawowej oraz dla uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych łącznie. Badanie miało charakter reprezentatywny, a dobór próby zrealizowano w sposób losowy. Losowanie w każdej z grup odbywało się przy użyciu różnych operatów losowania, co umożliwiło efektywne dotarcie do każdej z kategorii respondentów:

- A) W przypadku rodziców i uczniów operat losowania stanowiła baza numerów telefonów wygenerowana w sposób losowy. Dobór rodziców opierał się na kryterium jakim było posiadanie dziecka w wieku szkolnym. Z kolei rekrutacja dzieci była poprzedzona każdorazową zgodą opiekuna, co jest zgodne z regułą etyki badawczej według której nie wolno przeprowadzać badań wśród dzieci bez zgody ich prawnych opiekunów.
- B) W przypadku nauczycieli operat losowania stanowiła baza szkół podstawowych, gimnazjalnych oraz ponadgimnazjalnych z całej Polski. Dobór szkół z całego operatu odbył się w sposób losowy. Ustalono, że w jednej wylosowanej szkoły ankieter może przeprowadzić rozmowę tylko z jednym nauczycielem.

O projekcie

„Cybernauci – kompleksowy projekt kształtowania bezpiecznych zachowań w sieci” to nowy projekt szkoleniowy realizowany przez fundację Nowoczesna Polska w partnerstwie z Collegium Civitas.

Głównym celem projektu jest podniesienie poziomu bezpieczeństwa korzystania z sieci przez dzieci i młodzież, a także ich rodziców, opiekunów i nauczycieli. Do osiągnięcia celu przyczyni się realizacja warsztatów w szkołach w całej Polsce dla wszystkich grup docelowych projektu: uczniów, ich rodziców i opiekunów oraz pracowników szkoły. Dodatkowo przygotowujemy materiały uzupełniające przygotowane z myślą o wszystkich odbiorcach. Wszystkie informacje o projekcie znajdują się na stronie: www.cybernauci.edu.pl. Tam również znajduje się formularz pozwalający na zgłoszenie szkoły do udziału w projekcie.

Projekt jest finansowany ze środków Ministra Edukacji Narodowej.

Patronat honorowy: Ministerstwo Cyfryzacji, Rzecznik Praw Dziecka, Ośrodek Rozwoju Edukacji.

Spis wykresów

Wykres 1. Rozkład płci respondentów w poszczególnych badanych grupach (wszyscy respondenci) ..	8
Wykres 2. Typy szkół do których uczęszczają dzieci rodziców (rodzice). N = 288.....	8
Wykres 3. Rozkład odpowiedzi „Jaka jest częstotliwość korzystania przez Panią/Pana z Internetu?” wśród rodziców. N = 289	9
Wykres 4. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jak ocenia Pani/Pan swoją wiedzę na temat komputerów, oprogramowania i telefonów?” wśród rodziców. N = 278	10
Wykres 5. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jakie są źródła Pani/Pana wiedzy na temat Internetu oraz szeroko rozumianego bezpieczeństwa w Internecie?” wśród rodziców. N = 289	10
Wykres 6. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jak ocenia Pani/Pan swoją wiedzę o następujących zagrożeniach i ryzykach (na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza brak wiedzy, 5 dużą wiedzę)” wśród rodziców. N = 289.....	11
Wykres 7. Rozkład odpowiedzi na pytanie „W jakim stopniu znane są Pani/Panu następujące działania i zachowania (na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza brak znajomości zagadnienia, 5 oznacza dobrą znajomość zagadnienia):” wśród rodziców. N = 289.....	12
Wykres 8. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jak ocenia Pani/Pan swoją wiedzę o procesach manipulacji oraz socjotechnikach stosowanych w Internecie?” wśród rodziców. N = 280	13
Wykres 9. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jak ocenia Pani/Pan swoją wiedzę na temat uzależnień od gier komputerowych, Internetu, hazardu w sieci, itd.?” wśród rodziców. N = 280	13
Wykres 10. Przykłady narzędzie zwiększających bezpieczeństwo komunikacji w Internecie wskazane przez rodziców.	14
Wykres 11. Przykłady narzędzi służących do zwiększenia anonimowości w sieci wskazane przez rodziców.	15
Wykres 12. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Czy korzystając ze stron internetowych (lub innych usług) zapoznaje się Pani/Pan z zapisami regulaminów korzystania ze stron www?” wśród rodziców. N = 288.....	15
Wykres 13. Przykłady danych poufnych wskazane przez rodziców.	16
Wykres 14. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Czy znane są Pani/Panu zagadnienia z takich obszarów prawa” wśród rodziców.....	17
Wykres 15. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Co mogłoby Panią/Pana zachęcić do udziału w szkoleniu z zakresu bezpieczeństwa w Internecie?” wśród rodziców.....	18
Wykres 16. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Poruszenia jakich zagadnień lub tematów oczekiwałaby/łyby Pani/Pan w trakcie takiego szkolenia?” wśród rodziców.	19
Wykres 17. Rozkład odpowiedzi „Jaka jest częstotliwość korzystania przez Panią/Pana z Internetu?” wśród nauczycieli. N = 284	19
Wykres 18. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jak ocenia Pani/Pan swoją wiedzę na temat komputerów, oprogramowania i telefonów?” wśród nauczycieli. N = 278.....	20
Wykres 19. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jakie są źródła Pani/Pana wiedzy na temat Internetu oraz szeroko rozumianego bezpieczeństwa w Internecie?” wśród nauczycieli. N = 289.....	20
Wykres 20. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jak ocenia Pani/Pan swoją wiedzę o następujących zagrożeniach i ryzykach (na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza brak wiedzy, 5 dużą wiedzę)” wśród nauczycieli. N = 284	21
Wykres 21. Rozkład odpowiedzi na pytanie „W jaki sposób unika Pani/Pan zagrożeń w Internecie? Jakich narzędzi Pani/Pan używa?”	22

Wykres 22. Rozkład odpowiedzi na pytanie „W jakim stopniu znane są Pani/Panu następujące działania i zachowania (na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza brak znajomości zagadnienia, 5 oznacza dobrą znajomość zagadnienia):” wśród nauczycieli. N = 284	23
Wykres 23. Przykłady sytuacji niebezpiecznych w komunikacji przez Internet wskazane przez nauczycieli.	24
Wykres 24. Przykłady narzędzi służących do zwiększenia anonimowości w sieci wskazane przez nauczycieli.	25
Wykres 25. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Czy korzystając ze stron internetowych (lub innych usług) zapoznaje się Pani/Pan z zapisami regulaminów korzystania ze stron www?” nauczycieli. N = 267 ..	25
Wykres 26. Przykłady danych poufnych wskazane przez nauczycieli.	26
Wykres 27. Przekazywanie wiedzy uczniom na temat wymienionych zagrożeń w Internecie przez nauczycieli. N = 280	27
Wykres 28. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Czy obserwuje Pani/Pan jakieś problemy związane z korzystaniem z TIK (nie tylko w zakresie bezpieczeństwa)?” wśród nauczycieli. N = 271	27
Wykres 29. Rodzaje przedsięwzięć poświęconych bezpieczeństwu w Internecie, w których biorą udział nauczyciele.....	28
Wykres 30. Forma jaką powinny przyjąć edukacja i szkolenia dla nauczycieli w obszarze rozwoju technologicznego.	29
Wykres 31. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jaka jest częstotliwość korzystania przez Ciebie z Internetu?” wśród uczniów szkół podstawowych. N = 82	30
Wykres 32. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jak często korzystasz z Internetu w telefonie?” wśród uczniów szkół podstawowych. N = 70	30
Wykres 33. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jakich narzędzi do tego używasz?” wśród uczniów szkół podstawowych.	31
Wykres 34. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Od kogo nauczyłeś/nauczyłaś się korzystać z Internetu?” wśród uczniów szkół podstawowych. N = 81	31
Wykres 35. Wymienione przez uczniów szkoły podstawowej trudności, z którymi nie wiedzieli jak sobie poradzić.....	32
Wykres 36. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Czy Twój znajomy spotkał się z trudnymi sytuacjami w zakresie korzystania z Internetu?” wśród uczniów szkół podstawowych. N = 82	33
Wykres 37. Wymienione przez uczniów szkół podstawowych lekcje, w trakcie których poruszane są tematy bezpieczeństwa w Internecie.....	33
Wykres 38. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jak wyobrażasz sobie zagrożenia w Internecie? Czego mogą one dotyczyć?” wśród uczniów szkół podstawowych.....	34
Wykres 39. Przykłady sytuacji niebezpiecznych w komunikacji przez Internet wskazane przez uczniów szkół podstawowych.	35
Wykres 40. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Wyobraź sobie, że twoja koleżanka/kolega spotyka się z agresją w Internecie. Jak zachowałabyś się w takiej sytuacji?” wśród uczniów szkół podstawowych.	36
Wykres 41. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jaka jest częstotliwość korzystania przez Ciebie z Internetu?” wśród uczniów gimnazjów. N = 75	37
Wykres 42. Źródła wiedzy na temat korzystania z Internetu wskazane przez uczniów gimnazjów. N = 75	38
Wykres 43. Wymienione przez uczniów gimnazjum trudności.....	38
Wykres 44. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jak ocenia Pani/Pan swoją wiedzę o następujących zagrożeniach i ryzykach (na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza brak wiedzy, 5 dużą wiedzę)” wśród uczniów gimnazjów. N = 72	39

Wykres 45. Ocena uczniów gimnazjum dotycząca własnych możliwości w aspekcie rozpoznania wymienionych zagrożeń. N = 270.....	40
Wykres 46. Zagrożenia, z którymi uczniowie gimnazjum mieli do czynienia.....	40
Wykres 47. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Kto nauczył Ciebie bezpiecznego korzystania z Internetu?” wśród uczniów gimnazjów. N = 72	41
Wykres 48. Wymienione przez uczniów gimnazjów lekcje, w trakcie których poruszane są tematy bezpieczeństwa w Internecie.	41
Wykres 49. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jakie informacje Twoim zdaniem można wyłudzić w Internecie?” wśród uczniów gimnazjum.	42
Wykres 50. Rozkład odpowiedzi na pytanie „W jakim stopniu znane są Pani/Panu następujące działania i zachowania (na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza brak znajomości zagadnienia, 5 oznacza dobrą znajomość zagadnienia):” wśród uczniów gimnazjum. N = 72	43
Wykres 51. Przykłady sytuacji niebezpiecznych w komunikacji przez Internet wskazane przez uczniów gimnazjów.	43
Wykres 52. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Wyobraź sobie, że twoja koleżanka/kolega spotyka się z agresją w Internecie. Jak zachowałabyś się w takiej sytuacji?” wśród uczniów gimnazjów.....	44
Wykres 53. Przykłady narzędzi służących do zwiększenia anonimowości w sieci wskazane przez uczniów gimnazjów.	45
Wykres 54. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Czy regulaminy korzystania ze stron www są dla Ciebie zrozumiałe?” wśród uczniów gimnazjów.. N = 41	45
Wykres 55. Przykłady danych poufnych wskazane przez uczniów gimnazjum.....	46
Wykres 56. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Czy potrafisz wskazać różnice pomiędzy wizerunkiem w sieci (postaci w grach, awatary, itp.) a wizerunkiem rzeczywistym?” wśród uczniów gimnazjum. N = 71	46
Wykres 57. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jaka jest częstotliwość korzystania przez Ciebie z Internetu?” wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych. N = 128	47
Wykres 58. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jakich narzędzi do tego używasz?” wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych.....	48
Wykres 59. Wymienione przez uczniów szkoły ponadgimnazjalnej trudności, z którymi nie wiedzieli jak sobie poradzić.	49
Wykres 60. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jak ocenia Pani/Pan swoją wiedzę o następujących zagrożeniach i ryzykach (na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza brak wiedzy, 5 dużą wiedzę)” wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych. N = 126	50
Wykres 61. Zagrożenia, z którymi uczniowie szkół ponadgimnazjalnych mieli do czynienia.....	51
Wykres 62. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Kto nauczył Ciebie bezpiecznego korzystania z Internetu?” wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych. N = 126	51
Wykres 63. Wymienione przez uczniów szkół ponadgimnazjalnych lekcje, w trakcie których poruszane są tematy bezpieczeństwa w Internecie.....	52
Wykres 64. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jakie informacje Twoim zdaniem można wyłudzić w Internecie?” wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych.	53
Wykres 65. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jakie treści Twoim zdaniem mogą być rozpowszechniane nielegalnie?” wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych.....	53
Wykres 66. Rozkład odpowiedzi na pytanie „W jakim stopniu znane są Pani/Panu następujące działania i zachowania (na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza brak znajomości zagadnienia, 5 oznacza dobrą znajomość zagadnienia):” wśród uczniów szkoły ponadgimnazjalnej. N = 126	54
Wykres 67. Przykłady sytuacji niebezpiecznych w komunikacji przez Internet wskazane przez uczniów szkoły ponadgimnazjalnej.	55

Wykres 68. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Wyobraź sobie, że twoja koleżanka/kolega spotyka się z agresją w Internecie. Jak zachowałabyś się w takiej sytuacji?” wśród uczniów szkoły ponadgimnazjalnej.	56
Wykres 69. Przykłady narzędzi służących do zwiększenia anonimowości w sieci wskazane przez uczniów szkół ponadgimnazjalnych.	57
Wykres 70. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Czy korzystając ze stron internetowych (lub innych usług) zapoznaje się Pani/Pan z zapisami regulaminów korzystania ze stron www?” uczniów szkół ponadgimnazjalnych. N = 125	57
Wykres 71. Przykłady danych poufnych wskazane przez uczniów szkoły ponadgimnazjalnej.	58
Wykres 72. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Czy potrafisz wskazać różnice pomiędzy wizerunkiem w sieci (postaci w grach, awatary, itp.) a wizerunkiem rzeczywistym?” wśród uczniów szkoły ponadgimnazjalnej. N = 124	59